ЗМІСТ.

ІВАН ФРАНКО: Великий шум 193
С. ЄФРЕМОВ: З недавнього минулого... 206
НАДІЯ КИБАЛЬЧИЧ: На Шевченковій могилі..... 224
МИХ. ГРУШЕВСКИЙ: Студії з економічної історії України: Загальні замітки. Хазяйство попередніх віків: Полісе, Волинь, Подніпровє (далі буде). 225
ГРИЦЬКО ГРИГОРЕНКО: Нагла смерть..... 237
ХР. АЛЧЕВСЬКА: До збуджених надій..... 239
ІВ. ФРАНКО: Середні віки і їх поет (далі) 240
М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ: Борцям.. 258
ВАСИЛЬ МОВА (ЛИМАНСЬКИЙ: Старе гніздо й молоді птахи, драматичні образи (далі)..... 259
УЛЯНА КРАВЧЕНКО: І знов я між вами, ви бори тїнисті... 289
А. Я—В: Як витрачують ся в Росії народні гроші?..... 290
С. ЧЕРКАСЕНКО: Хотїв я у серце твоє зазирнути..... 297
ХАРКОВЯНКА: Яблуні цьвіли за вікном..... 298
П. ГРАБ, Пересьпіви: З вірменських поезій Ісаакяна..... 298
Л. СТАРИЦЬКА - ЧЕРНЯХІВСЬКА: Сьвято української сцени..... 299
БЄРНШТЕРНЕ БЄРНЗОН: Марі, роман (далі)..... 306
З АЛЬМКВІСТА..... 323
МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми. Гріхи наші 324
З ОКСАНЕНА (АЛЬКВІСТА).. 330
С. ЄФРЕМОВ: Відгуки з життя і письменства..... 331
КОЗАЧКА: Ой минула весна моя 339
МИХ. ЛОЗИНСЬКИЙ: З Австрійської України..... 340
Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ: З російського житя..... 165
Бібліографія..... 177
Надіслані книжки..... 189
Оголошення..... 190

1907.

РІЧНИК X. ТОМ XXXVIII.
КНИЖКА V. ЗА МАЙ.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

ЛЬВІВ-КИЇВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Б[illegible]ського.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Оповістка.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала досп отсі книжки:

У другій серії вийшли:

		Ціна в короновій валюті
1.	М. Грушевський. Б. Хмельницький	0·20 Кор.
2.	Курцій Руф. Фільотас	0·20 „
3.	В. Наумович. Величина звіздяного сьвіта .	0·15 „
4.	Панас Мирний. Лова	0·06 „
5.	І. Пулюй. Непроняща сила	0·20 „
6.	М. Грушевський. Бех-Аль-Джугур	0·10 „
7.	І. Раковський. Вік нашої земні	0·10 „
8.	А. Чехов. Каштанка	0·15 „
9.	М. Драгоманів. Мик. Ів. Костомарів . . .	0·15 „
10.	Е. Золя. Напад на жінн	0·20 „
11.	І. Пулюй. Нові і перемінні звізди	0·15 „
12.	Г. Квітка. Маруся	0·50 „
13.	М. Левицький. Умова дан селин, спіл . .	0·20 „
14.	П. Куліш. Орися	0·06 „
15.	М. Кистяковська. Іван Гус	0·20 „
16.	О. Стороженко. Оповідання. І.	0·20 „
17.	В. Варвінський. Досліди в поли статистики	0·20 „
18.	В. Короленко. Ліс шумить	0·20 „
19.	І. Франко. Шевченко в польській рев. легенді	0·40 „
20.	В. Гіґо. Кльод Ґе	0·35 „
21.	Е. Еґан. Руські селяни на Угорщині . . .	0·25 „
22.	П. Мирний. Лихий попутав	0·40 „
23.	А. Д. Уайт. Розвій географічних поглядів. .	0·30 „
24.	Ів. Франко. Украдене щасте	0·50 „
25.	С. Ефремов. Національне питане в Норвегії	0·30 „
26.	П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (1 пісня)	0·30 „
27.	М. Драгоманів. Два учителі	0·40 „
28.	Е. Золя. Новінь	0·30 „
29.	С. Томашівський. Київська козаччина 1855 р.	0·10 „
30.	П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (2 пісня) .	0·35 „
31.	Т. Масарик. Ідеали гуманности	0·35 „
32.	Лукіян. Юпітер у клопотах	0·35 „
33.	М. Костомарів. Письмо до ред. „Колокола“	0·20 „
34.	М. Гоголь. Вій....	0·40 „
35.	І. Раковський. Вулькани	0·20 „
36.	Г. Фльобер. Іродіяда	0·30 „
37.	О. Терлецький. Москвофіли й народовці .	0·30 „
38—39.	І. Тургенєв. Ася	0·40 „
40	Л. Воровиковський. Маруся	0·25 „
41—42.	Данте Аліґєрі. Пекло, пісня I—X . . .	0·40 „
43—45.	В. Олехнович. Раси Европи	0·70 „
46—48.	Л. Толстой. Крайцерова соната. . . .	0·90 „
49—50.	О. Богданський. Українські казки . . .	0·50 „
51.	Е. Золя. Смерть Оліві Бекайлє.	0·25 „
52.	А. Уайт. Розвій астроном. поглядів	0·45 „
53.	П. Ніщинський. Гомерова Іліяда (3 пісня)	0·25 „
54.	А. Міцкевич. Лист до гал. приятелів . . .	0·45 „
55—56.	Л. Толстой. Смерть Івана Іліча. . . .	0·55 „
57.	В. Брайтенбах. Біольогія в XIX в.	0·25 „
58—59.	М. Горький. На дні життя.	0·70 „
60—61.	М. Вери. Біблія, студія.	0·40 „
62—63.	Г. Клайст. Маркіза О...	0·40 „
64.	М. Карєєв. Філософія історії.	0·25 „
65—67.	Ф. Достоєвский. Грач	1·50 „
68.	Ш. Сеньобб. Міжнародні революційні партії	0·40 „
69—71.	І. Тургенєв. Весняні води	1·30 „
72.	А. Д. Уайт. Розвій поглядів на лихву. . .	0·30 „
73—74.	П. Куліш. Українські оповідання . . .	0·90 „
75.	Ф. Лассаль. Про суть конституції	0·30 „
76—77.	А. Шаміссо. Петро Шлемиль	0·70 „

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІВАН ФРАНКО.

ВЕЛИКИЙ ШУМ.

I.

Іде, гуде великий шум! Великий шум, зелений шум! Під його подихом стогне могутній Дїл, гнуть ся мало що не до землї струнке, білі берези, на долинї тріщать старі дуби, скриплять і стогнуть осики заводячи свій жалкий лемент. День і ніч, тиждень за тижнем реве той шум над Підгірєм; як почало о Різдві, то отсе вже минув і Великдень, а шум хоч би на хвилечку втих. Рве стріхи на хатах, перевертає обороги, розносить солому зі стоділ, валить плоти та лїси, свистить у верхівках дерев і не дає їм покрити ся листом, реве та виє між крутими берегами річок, кидаючи довкола глину і каміне мов зноровлений бугай. Зимою богато людий закопав у снїгах, весною боров ся з повінь, що від наглої відлиги валами скотила ся з гір і покрила долини, затопила поля, брала з собою хати, руйнувала цїлі села. Від коли люди затямили, не було таких вітрів і такої повенї і такої негоди, як та, що нею почав ся 1850 рік. Люди глухли від ненастанного шуму, гнули ся з привички йдучи по вулицї, бо вітер рвав поли, валив з ніг, а дїтьми як галушками катуляв по дорозї. Страх ударив по селах. Кинулись орати — всю пухку землю вітер рве і несе Бог знає куди. Рве аж до твердої, суцїльної глинки; що виорав, те на пару лїт лишаєть ся неродючою пустелею. Чи кара божа? Чи доведеть ся загибати? Снїги, повенї і отсей страшний, ненастанний, непереможний вітер!

Але бо й по селах, по хатах, по церквах і коршмах, по душі народа йде шум не лекший, як отсей шум розшалїлої природи. Метушать ся села, скрізь ідуть сперечки, сварки і лайки, залягає в душах якась глуха ненависть, вибухають як ракети дикі погрози і лунають від села до села. Недавно знесена панщина як недорізаний труп ворушить ся і наповняє серця жахом. Як великі, темносинї гусїльниці повзуть по болотистих дорогах довгі швадрони ляндсдраґонів, повзуть звільна на захляпаних, задиханих конях від села до села, три, чотири рази до року, весною, в косовицю, в жнива, в копанє картофель та збиранє кукурузи, і скрізь по селах, куди вони

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пройдуть, крізь шум вітру чути свист канчуків, лемент жінок, проклятя чоловіків: се ляндсдраґони на просьбу панів силою та канчуками гонять селян на панські лани до роботи. Не за дармо, за нужденну плату, але селянські душі затвердїли, не хочуть без канчука йти на панське поле. „Досить воно нассало ся нашого поту і наших слїз, — кричать під канчуками. — Не підемо, хоч убийте. Не підемо, аби нас озолотили. Нехай собі роблять самі! Нехай подавлять ся тим, що надрали з нас, а ми не підемо більше робити їм. Хоч би нам гинути на своїх частках, а від них зарібку не хочемо"! — Так лементує хлопське завзятє. Та все таки язик ляндсдраґонських к а н ч у к і в голоснїйший, і хоч серед слїз, серед проклонів, серед свисту канчуків, а робота в тих роках по скасованю панщини таки робила ся. Лїниво, мляво, але мусїла робити ся. Така була воля уряду. А в народнїй душі шуміло,ревло та клекотїло не згірше, як в ошалїлій природї.

Здоровою гадюкою звила ся посеред широкої підгірської долини річка Грушівка; густі лози та вільхи обсїли з обох боків її береги як рівно уложені дві барвінкові ґірлянди. По обох боках річки розсїло ся велике підгірське село Грушатичі. Хати до шнуру збудовані біля гостинця тонуть у грушових та яблоневих садках, та друга половина села, за річкою, розкидана по рівнинї, де кому злюбило ся, виглядає як ряд букетів розсипаних по мураві. На серединї села біля моста стоїть церква з бляшаною, червоно помальованою банею, що виглядає як червона шапка моримухи на білім стовбурі. За церквою на невеличкім горбику, серед старого, роскішного саду стоїть попівська резиденція — старий мурований будинок з ґанком на сад і на село, з ґосподарськими будівлями позаду, притуленими до високого глиняного обрива — се конець гірського пасма, що сьмілим луком забігло з Дїла аж сюди і тут було проломане та вигризене рікою. А по другім боцї річки за долиною здіймаєть ся друга, висока гора, покрита темнозеленим смерековим лїсом, а де вона кінчить ся і не уриваєть ся стїною, там на косогорі, високо над селом розкинув ся двірський сад обведений живоплотом, а посеред нього двір, невеличкий поверховий будинок з червоно помальованими стїнами, весь обсаджений виноградом, що закриває стїни аж до високих партерових вікон, немов би густа зелень роззявлювала

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

якусь могутню пащу, щоб проковтнути ту червону надбудівлю з блискучими вікнами і зелено помальованим бляшаним дахом.

Як би не той холодний вітер, що реве над селом, валить вікові дерева в лїсї — в часї недавньої розталї їх звалило ся много тисяч пнїв, що тепер лежать у лїсї сїрими купами мов вояки по великій битві, — і як би не те, що рівночасно кипить і клекотить у тім селї і в дворі і на клебанї (так звуть у селї попівську резиденцію), — то село Грушатичі можна би вважати земним раєм, роскішним закутком нашого Підгіря. Положене в плодючій долинї, з трьох сторін обведене не дуже високими горами, що опираючи ся о могутню стїну Дїла від заходу, з двох боків, на північ і на захід, обхопили село широким амфітеатром, мов велетенською зеленою підковою, воно тепер тулить ся в своїх садках, що задля спізненої весни тільки що покрили ся сріблястими бруньками, підперезане двома довгими поясами лоз і вільх, що простягли ся мов два рівно утяті вали вже густої, інтензивної зеленї, а довкола нього широкі, підмоклі луки аж до стіп гір зажовтїли ся корчами лоташу як одноцїльний жовтий килим, де-де покраяний рядами верб, кущами тернини, що цвите білим молоком, або здоровими купами жовтїлї, свидового прутя, калини та лїщини, що купчать ся біля закрутів річки. А над селом вискалюєть ся з зеленї червоний двір, мов сердите, кровю набігле лице, і немов на перекір йому на другім боцї впираєть ся в зелень червона моримуха — здорова церковна баня, а з поза неї якось хитро і несьміло зиркають стїни клебанї. А довкола селянські хати з пошарпаними вітром стріхами, з пообалюваними плотами та парканами, з маленькими підслїпуватими вікнами і з великим, у глибинї душ людських захованим стражданєм, з невпинною боротьбою між надїєю й розпукою.

Провідна недїля. Сонце почало вже хилити ся на західну половину неба, а в грушатицькій коршмі народу як набито. Коршма простора, панщизняна; за часів панщини се було обовязкове місце всїх селянських сходин не менше як церква. Шинківня простора, а сїни ще ширші, лише по кутах затїснені троха великими бочками горівки. І скрізь повно людий, скрізь тиск і товкітня, ще й на дворі, довкола коршми, по під вікнами, на колодках та деревляних обрізках стоять люди, старі й молоді, чоловіки й жінки, хлопцї й дївчата, тиснуть ся, пищать,

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зазирають до середини, не дбають про те, що холодний стоковий вітер аж землю рве з під ніг і що хвиля то у того, то в сеї, що стоять із краю, закидає кожухи та спідниці на голову, здирає шапки та хустки, мов собака торгає запаски та рукави. Зацїплюють зуби з холоду, отуляють ся чим хто може, втискають ся в стиск і простягають шиї, вирячують очи і насторожують вуха, щоб хоч що трохи почути з того, що говорить ся в коршмі, в широкій шинківни. Бож не для піятики вони зібрали ся тут сьогоднї. Певно, бородатий Юдка рад їх зборови; сам він і його сини Сруль та Абрумко знай ляскають патинками, мов слижі в хворостї звивають ся прошмигаючи поміж людий та набирають нові і чим раз нові лївари та конви горівки, щоб заспокоїти прагнущих та розпалених Грушатичан. Але Грушатичани ледво зиркають на Жидів, не звертають на них уваги, хиба декотрий потручений Жидом обернеть ся, плюне та кликне:

— Тьфу, щезай бідо!

А всїх увага звернена там, до того кута, де сидить старшина громадська, де гомонять голоси, ведуть ся розмови виголошувані майже криком, підіймають ся кулаки та ригають ся лайки й проклятя.

— Цитьте! Цитьте! Війт говорить!

— Що він має говорити? Панський підлизень!

— Не хочемо слухати! Війта не хочемо слухати. Він нас дурить!

— Цитьте бо! Не можна без того. Най скаже, що має сказати.

На хвилю втихає. Біля стола метушня. На стіл вискакує підсадкуватий, червонолиций чоловік, увесь уже спотїлий, розгорячений, і кричить.

— Ідете завтра на панський лан?

— Нї, нї, не йдемо! Най він западеть ся! Досить ми на нього ходили. Не хочемо! Не хочемо! — заревли нараз усї голоси в коршмі й за коршмою, аж вікна забренїли і цїла коршма немов затрясла ся. А деякі голоси з заду додавали:

— Буком війта! Буком панського підлизу! Най не сьміє нам і згадувати про се!

— Буком його! — риплять голоси знадвору. — Тягніть зі стола! Не хочемо слухати.

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І сотки рук, судорожно зціпляючись і немов торгаючи з далека війтові поли, простягають ся зі стиску до гори, бо їм нїкуди инде протягнути ся. Але війт мов підсадкуватий британ стоїть твердо на своїх лапах; такими криками його не залякаєш.

— Панове громадо! — реве він на все горло, так що заглушує загальний гомін. — Послухайте хвилю. Я-ж вам іще нїчого не сказав. Ще не знаєте, що хочу сказати.

— Кажи, кажи!

— Пан дає по два сороківцї за день ораня.

— Нехай давить ся ними! Не діжде! Не підемо.

— А по три хочете?

— Не хочемо, не хочемо. І чотири не хочемо про пана.

— Пан казав, що ще нині в ночи вишле штафету до ляндсдраґонів.

— Най шле й до дїдьчої матери! Робити йому не підемо.

— Весна припізнила ся. У нього ще й скиби не орано.

— І в нас не орано. Але нема панщини! Нема панщини! Най оре зубами, най дре землю ніхтями!

— Панове громадо, завтра скоро сьвіт приїдуть ляндсдраґони.

— Най їдуть. Ми вже бачили їх. Знаємо їх! — ревла громада.

— І буде те, що торік було.

— Нехай буде. Нехай буде що хоче, а ми добровільно на панські лани не підемо робити.

— Го, го, знаємо, чим то пахне! Зараз пани до цїсаря побіжать і скажуть: „Ади, хлопи самі добровільно йдуть до нас на роботу, а ти панщину скасував. Верни панщину, бо ті люди звикли до неї. Їм найлїпше з нею, а як її скасовано, то вони бунтували ся“.

Ті слова вимовив Яць Коваль ставши на ослонї межи вікнами. Се був знаний уже, а проте влучний аргумент у панщизняних дебатах, які вели ся отсе вже два роки в Грушатичах. Усї мужики ахнули в один голос.

— А правда! Мере правда! Чуєте, люди? Чуєш, війте? На що нас ведеш? До чого нас намовляєш?

— Але панове громадо, — кричав війт, — хиба-ж я вас веду на панський лан? Хиба вас намовляю на щось лихе? Я-ж

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вас лише запитую. Пан менї казав запитати вас — і питаю. Не хочете, ваша річ. Я-ж вас не буду намовляти, тай ви не дїти, щоб дати ся менї на підмову.

— Добре, добре! Так же й говори! — почули ся голоси одобреня з тих самих кутів, відки перед хвилею ревли окрики обуреня і простягали ся руки до шарпаня та затиснені кулаки.

— Та я того... Я не маю вам що більше говорити, — сказав війт і похилив ся, щоб злїзти зі стола.

— Як-то не маєш? — скрикнув Яць Коваль, усе ще стоячи на ослонї. — То ми лиш того зібрали ся нинї?

— Я зробив лиш те, що пан наказав. Маю вашу відповідь і занесу її пану.

— Та гов бо, війте, — знов крикнув Яць Коваль, — та чекай! Коли ти з нами не маєш що говорити, то ми маємо з тобою.

Війт якось нї в тих нї в сих покрутив ся на столї обводячи очима громаду, над якою тепер залягла хвилева мовчанка.

— Хто має що менї говорити, най говорить.

— Віддай папери! — загукали голоси.

— Які папери?

— Наші, громадські. Інвентарі, йосифінські інвентарі!

— Я нїяких ваших паперів не маю, — відповів війт якось несьміло.

— Як-то не маєш? Як то не маєш? А де подїв?

— Продав пану наші папери? Наші інвентарі, наші потвердженя, наші декрети і привилеї? Говори! Признавай ся, бо не вийдеш відси живий! Говори!

Знов почав ся страшенний репет у коршмі і довкола коршми і знов затріщала коршма не знати чи від напору збентеженої юрби, чи від скажених ударів вітру.

— Виж менї нїяких паперів не давали, — промовив війт, — то я вам нїчого й віддти не можу.

— А певне, бо тебе пан з мандатором вибрав! Ти не наш війт! Ти панщизняний війт! Маєш папери? Віддавай папери і забирай ся до тристенного. Не хочемо такого війта. Виберемо собі свого, з власного вибору. Такого, щоб за нами стояв, а не за паном! Злїзай! Віддай папери! Папери! Папери!

— Але-ж панове громадо, — ще раз правдав ся війт — я-ж не знаю, які ваші папери.

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А які маєш?

— Та якісь там пан сендзя передав менї два роки тому, ще як панщина була. Та я їм не придивляв ся. Дав менї в скринцї — досить важко в руки взяти, — зложив і замкнув при мнї, а ключ сховав у себе в шуфлядї. А скринку я взяв до себе і держу доси. А що се за папери, чи ваші чи панські, я того не знаю. А сендзя заборонив менї остро нїкому за них не говорити і нїкому їх не показувати.

— Наші вони, наші, наші! Небіщик сендзя все нам натякав на них, все нам говорив: — „Я маю такі папери, що вам колись дуже стануть у пригодї". Віддай нам їх! Зараз віддай!

— Як же вам їх віддам, коли їх не від вас маю?

— Байка! То наші папери! Зараз давай! Зараз тут, на стіл клади! При всїй громадї!

— Але що менї пан сендзя скаже? — крутив ся війт.

— Який сендзя? Той, що тобі дав ті папери? Адже він уже небіщик! Тю, тю дурний!

— Та сей новий їх тобі не дав. Може й не знає за них. Що йому до них?

— Знає, я показував йому, як настав. Відімкнув скриньку, переглянув, дещо забрав із собою...

— Ах ти тумане! Загукали з усїх боків, — та на що-ж ти дав? От тобі й на! Певно забрав що для нас вартне! Небіщик сендзя був наш приятель, хоч остро судив на буки, а сей панський підлизень.

— Ну, і що, як узяв? Що, як узяв? Певно передав пану? — допитувались у війта ті, що стояли близше.

— Та нї, панове громадо! — запевняв війт і мов лоза хилив ся до долу. — Богом вам кляну ся, зараз же другого дня віддав, ще й запевняв, що всї. На, каже, почисли, чи стільки, скілько я взяв учора. Тямиш, кілько було? — Двадцять пять актів, — сказав я. — На-ж, маєш їх. Перечисли, чи котрого не бракує. І ретельно, анї одного не бракувало, всї були. І всї там лежать у скриньцї.

— Тумане! А ти дивив ся, чи то ті самі? — гукнув із під стїни Яць Коваль.

— Та по чім я пізнаю, чи то ті самі? — простодушно признав ся війт. — Я-ж не письменний. Печатки нїби ті самі, шовкові нитки, що ними позшивані акти, також ті самі, тай

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

печатки ніби ті самі. А що там у них пописано, Господь сьвятий знає. Я на се сліпий.

— Туман! Слїпцун! Одурив його проклятий! — заревла громада.

— Алеж панове громадо, чей же пан сендзя — —

— Що він за сендзя! Начхати на такого сендзього! — ревли розлючені люде.

— Ми його на шматки розірвемо! — гукали одні.

— На ґродзїв мак посїчемо! — репетували иньші.

— Геть роздруцкаємо! Зараз ходїмо до нього, най віддає наші папери, бо йому куца година буде.

Війт у почутю своєї правоти випростував ся і знов крикнув приглушаючи загальний гармідер:

— Панове громадо! Гей панове громадо! А цитьте бо! Щеж ви не вислухали мене.

— Ще щось маєш крутити?

— Не крутити, а правду сказати. Адже я сказав вам, що папери у мене.

— Показуй! Подавай! Викладай на стіл! — гукнула громада.

— Алеж скринька у мене дома, в коморі.

— Біжи й принеси.

— От я зараз, — мовив війт і другий раз нагнув ся, щоб скочити зі стола.

— А гов, панове громадо! — гукнув якийсь голос із під печи. — Не пускайте його самого, бо втече.

— Та куди втечу, дурний Халавку? — огризнув ся війт.

— Втече, втече! — репетувала вся громада. — Не пускайте його самого! Він нас дурить. Утече до двора і що йому зробимо!

Ледви-ледви заспокоїла ся громада, коли з поміж гурту, що тис ся коло стола, зголосили ся три чоловіки готові з війтом піти до його хати і принести сюди таємничу скриньку. Задля великого натовпу народу в коршмі і біля коршми війт і його кумпани вибрали коротшу дорогу: виняли вікно з рами і вилїзли на двір — один делєґат на перед, потім війт, а за ним ще два делєґати. Як обережність, то обережність.

А в коршмі й довкола коршми по їх відході знов підняв ся шум як у млинї, де разом теркотить дванацять питлїв і реве

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вода на лотоках і гуркочуть колеса та скриплять вали по деревляних брусах.

— Отто мінї війт! Смаровіз не війт! Свинї йому пасти, не в громадї значити. Го-го, знають пани, який їм війт найлїпше до вподоби. Не хочемо його! Анї одного дня більше! Най щезає зо шумом, бо наробить нам ще гіршої поблїки. Тепер тяжкий час, треба доброго ґазди в хатї, а ще лїпшого в громадї. Вибираймо зараз нового війта. То буде наш, громадський війт, а не панський вірник!

Оттакі окрики та уваги сипали ся з усїх кутів коршми, з сїний і з надвору крізь вікна. Сьмілість здержувана в часї панщини силою панського нагнїту, буків, диб та колодок, тепер проривала ся, як вода з розірваної гати, шуміла і бурлила і бризькала піною і зносила все, що стояло їй на завадї.І скрізь по громадах ішла така хвиля; народня ненависть до панщини шукала собі всяких можливих упустів і знаходила їх усюди.

— Кладїмо війта! Кладїмо війта. Кого кладете на війта?

— Андрія Халавка!

— Хому Зарічного.

— Ха, ха, ха! Ще десь є третий дурень он там під берегом. Кладїть і того!

— Яця Коваля.

— Що нам Коваля? Коваль з присїлка. Треба селового.

— Костя Думяка.

— За молодий ще. Торік з війська вийшов.

— Письменний! Бувалий.

— Бував на лаві і під лавою.

— Чи то мало у нас письменних? Он Чапля Стефан! Он Онефір Гаврило!

Назви кандидатів лїтали як жменї снїгу кидані на голову. А при столї сидїли присяжні та радні і щось глубоко міркували.

— Війта вибирають! Війта вибирають! — почули ся голоси з надвору і разом з ними розпучливі крики, проклятя та пищанє жінок.

— Медведю! Куди пхаєш ся? Адже ноги менї роздавиш.

— Війта вибирають, а нас не пускають? Розступіть ся! Пускайте!

— А ви від коли маєте голос при виборі?

— Як то? Від коли й ви. Нинї перший наш вибір. Усї маємо голос.

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— І баби?

— І баби! І баби! — почули ся завзяті писки з усіх боків. — Або то баби щось гірше від вас?

— Як би не баби, то би хлопів і на сьвітї не було.

— Пускайте нас! І нас! І нас!

— Та чекайте! — гримнув хтось із середини в двері. — Адже ще не вибираємо. Ще лише подають голоси, на кого би хто хотїв.

— Кладїть мого чоловіка! — запищала якась жінка. — Такий добрий, що хоч і до рани приложи.

Присяжні й радні біля стола повставали з ослона. Один вилїз на стіл.

— Панове громадо! — крикнув. — Говоріть, кого хочете мати війтом у Грушатичах?

Гомін змішаних голосів був відповідю на се питанє.

— Так не можна. Говоріть одного.

— Ми кождий хочемо свого.

— То погодїть ся якось. Ми вам будемо казати одного за другим із тих, що їх тут зголошено, а ви голосуйте, чи годите ся, чи нї. Отже Андрій Халавко.

— Та то крайнїй дурень. На сьміх його подали.

— Хто дурень? Я дурень? — крикнув ображений Халавко. — Сам дурень, хто таке говорить.

— Хто за Андрієм Халавком? Нема нїкого.

Регіт цілої юрби.

— Хто за Хомою Зарічним?

Знов регіт.

— Не ображайте чоловіка. Він вам нїчого не винен.

— Не беріть дурня на зуби! — додав хтось із кута.

Знов гармідер. Знов ображений упоминаєть ся за своє добре імя. Коли викликано Яця Коваля, прийшо до суперечки. Горішняне були за ним, долїшняне против нього. Чули ся голова: „Дурню!“ „Чи сам дурень!“ „Не тручай ся!“ „Ой мої ноги!“ „Чи ти сказив ся?“

Присяжний стояв на столї і не міг зміркувати нїчого.

— Ну, якжеж панове голосуєте?

— За Ковальом. Против Коваля. І я, і я, і я!

— Знаєте, хто за ним, най підійме руку.

Всї руки підняли ся.

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Значить, усї за Ковалем?

— Нї, нї, ми против! Не хочемо Коваля! — чують ся крики.

— Чогож підносите руки, коли ви против?

— Инші підносять, тай ми підносимо.

— Тьфу на таку моду, — крикнув росерджений присяжний і злїз зі стола. — На вас би иншого пастуха треба.

— Не стулиш ти дзюба, присяжний? — почуло ся з рїжних боків. — Чи бач, хто нам за пастуха оббираєть ся! Ей, як би я був близько тебе, я-б тобі заїхав!

Такий розгардіяш стояв із пів години і гармідер робив ся щораз більший, жартливі або цинїчні окрики покривали голоси присяжних, що за чергою, захриплі викрикували імена що раз то нових кандидатів. Перебрано їх уже більше як двацять, і ще нї на кого не було загальної згоди. Ще найбільше голосів падало на старого, дотеперішнього війта.

— Оттам у лихий час, — крикнув Яць Коваль, — перед хвилею ви готові були розірвати його на шматки як дурня, а тепер голосуєте за ним!

— А тобі кривда, що на тебе не голосуємо. А зась тобі, Клепало!

Та тут почуло ся гуканє з поза коршми. Надійшов війт несучи під пахою скриньку, а за ним три делєґати. З тяжким трудом, сим разом уже дверима влїзли до коршми. Війт знову видрапав ся на стіл, і піднявши в гору скринку в руках крикнув так, щоб усї чули.

— Панове громадо! Ось вам та скринка з паперами. Слухайте!

І він потелепав скринкою в повітрі, щоб чути було стуканє того, що було в її серединї.

— Отворіть її! — чули ся голоси.

— Коли бо ключа нема! Ключ у пана сендзї, — мовив війт.

— Що нам до пана сендзї? Давайте ножа! Ми її зараз отворимо.

— Не треба й ножа, — мовив Яць Коваль, — ось у мене шило. Я на такі замки майстер.

Він справдї був коваль і слюсар славний на всю околицю. Він лиш раз доторкнув ся до скринки своїм шилом і вона зараз отворила ся. Тодї війт держачи в одній долонї скрин-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ку другою почав один за одним виймати з неї папери і класти на столї.

— На, маєте! — приговорував він, — ось вам єдна ахта, ось вам друга, третя, четверта, пята... Хто ста письменні, ходіть сюди, прочитайте що в них стоїть написано.

Всї мовчали. Письменного в цілім зборі не було анї одного.

— Хто сте письменні! Гей! Ідіть громадські папері читати! — пішли окрики по коршмі й довкола коршми. Але нїхто на них не відкликав ся.

— Куме Стефане Чапле! — кричав війт роззираючи ся по коршмі. — Ото Божечку, був бим присяг, що Чапля стояв ось тут ще недавнечко.

— Стояв і вийшов. Мабуть пішов до дому.

— А деж Кость Думяк? Він же торік із війська вийшов, то чей ще не забув читати.

І Думяка не було в коршмі.

— Ну, щож будемо робити з тими паперами, панове громада?

— А Бог знає, що з ними робити!

— Я гадаю, що сховати їх знов до скриньки, — сказав Яць Коваль, — скриньку замкнути і най пан війт знов сховає їх у своїй коморі, аж запотребуємо.

— Добре, добре! Правду Коваль каже! — загуло довкола. Війт позбирав папери, зложив їх назад до скринки, а Коваль своїм шилом замкнув її знов так як була. Війт узяв її під паху і поклонив ся громадї.

— Чи так має бути, панове громадо, як сказав Коваль?

— Так, так! Просимо. Годимо ся! Най так буде.

Війт ще раз поклонив ся і сказав:

— Ну, то дякую за послуханє.

І третїй раз схилив ся, щоб злїзти зі стола. Та знов спинили його численні голоси:

— А наші вибори?

— Вибори! Вибори! Мусимо нового війта вибрати! — загукали голоси з посеред громади.

— Пізно вже! Смеркаєть ся! — відповідали инші.

— Кінчіть! Ми померзли. Вже сонце зайшло! — лунали голоси, а особливо жіночі з надвору.

— Менї час до дїтей! Менї до корів! У мене чоловік хорий...

Generated on 2015-08-09 08:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— До дому! До дому! Вибори на другу неділю.

— Най так буде! Добре. Вибори на другу неділю!

І густою юрбою повалили люди з корчми, живо розмовляючи про громадські папери, про старого війта і доконечність вибрати нового та про доконечність також нових „прелїпотентів“. Се була й сьогоднї найважнїйша справа, за для якої зійшли ся такі численні збори. Се справа пильна, бо дотеперішнї плєнїпотенти, вибрані ще 1845 р. під панським впливом оказали ся зовсїм нетямучі, нї до чого не здалі і занедбали, а хто знає, може й запродали найважнїйші громадські справи.

— За тиждень! За тиждень ми з ними порахуємо ся. І нових прелїпотентів виберемо. І нового війта. Мусимо вибрати, бо інакше загиблиця наша.

І нараз, на скрутї від коршемного доїзду до моста вся юрба спинила ся як вкопана. Всї аж роти пороззявляли і нїхто не міг сказати слова. Як то? А вітер? А той шум, що завивав у берегах Грушівки зойком конаючого? А те стогнанє, що доносило ся з лїса як стогнанє вола живцем рваного медвежими лапами? Що стало ся? Коли се все втихло? І чи справдї втихло? Нї, анї духу не чути! Повітрє, небо, дерева все мов зацїпло, мов закаменїло, анї не ворухнеть ся. І нїхто з тої юрби, що товпила ся в коршмі й коло коршми, за палкою полїтикою не спостеріг, не відчув, коли затих вітер. Кождому ще стояло в ухах, що чує тріщанє коршми і шелест китиць вириваних зо стріхи та розриваних на тонкі соломяні жмутки в повітрі. А тут глянь, вітру нема! Деякі божили ся, що чули його ще ось-ось перед хвилиною; инші запевняли, що виходячи з коршми вже не чули його. А може лише не завважили, так здавна привикши до нього?

— Гей же! на дзвінницю! Дзвонїть! Дзвонїть на радість Кличте попа! Дзвонїть на людий, скликайте всїх! Правте молебен.

А над Дїлом гасли власне остатнї платки вечірньої заграви. Налягла нічна темінь. На луках із лотачу лунали голосні жабячі хори.

(Далї буде).

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ.

З недавнього минулого.

I. В участку.

Лїто 1905 року я перебував у Київі; усякі дрібні справи стояли на перешкоді менї й не пускали на село, де я звичайно лїтував і куди вже давно хотїв їхати. Щоб хоч трохи „на лонї природи“ відпочити, надумав я одвідати на кілька день одного свого приятеля в Полтавщинї, який давно вже закликав мене до себе. Так випало, що свою подорож міг я призначити на 14 червня.

Вставши того дня мало не в досьвіта, я зараз же вийшов з дому, простуючи до вокзалу, бо поїзд одходив раненько. Та не пройшов я вулицею й одного кварталу, як менї одразу впало в око, що стало ся щось надзвичайне. Такої ранньої доби тільки й побачиш звичайно дворників, що збивають невимовну куряву, замітаючи вулиці, та хиба ще иногдї куховарка з кошиком пробіжить, поспішаючись на базар; а от сьогоднї на диво собі побачив я, що коїлась якась чудна, надзвичайна метушня. Купами ходять по вулицях люде, серед яких богато видко робітників та ремісників, хоч у такий час вони вже звичайно на роботї бувають; чутно голосні розмови, якась ажітація... Перший же гурток людей, чоловіка з пять, якого перестрів я на дорозї, дав менї знати, що давно сподіваний день заскочив мене як-раз тодї, коли я його найменше сподівав ся. Проходячи повз той гурток, я виразно почув, як хтось нїби кинув на мене одним-однїсеньким словом, яке тим часом усї мої плани руйновало. Те слово було — „мобілїзація“, і пройшовши ще трохи, незабаром побачив я на стовбі і червону оповістку: мовляв, „по указу... опредѣлено призвать изъ запаса потребное количество нижнихъ чиновъ всѣхъ родовъ оружія“...

Про мобілїзацію давненько вже ходила по наших околицях чутка, але всїм, хто був у тому заінтересованим, себто „запасним“ російської армії, вона видавалась дуже непевною. Дехто говорив, що уряд просто не зважить ся на мобілїзуваннє Київа, знаючи, як важко збірати запасних по більших містах та який се у великому гуртї небезпечний елємент, — инакше нїби не минути великого заколоту й розрухів. Инші доводили знов, що війна і

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

так от-от має скінчити ся, то на якого ж ката і людей дурно колошкати? Так хоч і як заспокоювано запасних, а проте не в одного серце якось стискалось, коли спадала на думку та проклята мобілїзація, що від самого початку війни Дамокловим мечем зависла над головами великого числа російських „обивателїв“ (се було перед славетною „конституцією“ нашою і теперішні проблематичні „громадяне“ не народили ся ще). Війна така непопулярна була й так безглуздє все на тому кривавому полї робило ся, що навіть „патріоти“ — батьки теперішніх „истинно-русскихъ“ — і ті не дуже то квапились нести свої голови на певну страту; я вже не кажу про людей, що сьвідомо повставали проти всякої війни, а тим паче такої. І от на́ тобі — нова мобілїзація!

— Погана справа... погана, — подумав я, перечитуючи казенним стилем написане урядове оповіщенне про мобілїзацію. — Годї ж тепер на село їхати: инша мандрівочка пахне. Треба йти та збірати ся... Адже „запасный нижній чинъ“ — то значить: салдат, а хоча з „словесности“ нас і навчено колись було, що „солдатъ есть званіе почетное“, але ми себе тим не дуже потїшали, і через те мандрівочка на Далекий Схід нїкому вже не пахла принадно.

Поміркувавши отак, перед червоною оповісткою сто́я, вернувсь я назад до-дому та й почав до мобілїзації лагодитись. Відшукав я насамперед свого зеленого білєта і, перечасувавши трохи, подав ся з ним до свого „полицейського участка“, щоб замість білєта взяти „призывную карту“.

Хоч година була ще рання, а коло участка я застав народу вже чималий тиск — усе запасних, що прийшли, як і я, по ті гемонські „карти“. Відповідно до російської модіфікації євангельського тексту: „идѣже два или тріе соберутся, то и азъ посредѣ ихъ“ — серед натовпу похожало кілька поліціянтів, даючи всьому „порядок“. Правда, з того їхнього „порядка“ виходило ще гірше безладдє, але російський полїціянт орґанїчно не може не дбати про „порядок“: се його сфера, його прирожденна стихія, без якої йому дихати нїчим було б. „Безъ порядку съ этимъ народомъ развѣ возможно?“ — досить ще галантно зявважив менї околодочний, коли я попробував був звернути його увагу на деякі занадто вже чудні заходи „блюстителей порядка“. Полїція, бачте, силувала всїх запасних става́ти в одну лаву, довгою низкою, яка починала ся на другому поверсї коло дверей до канце-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лярії, потім змією крутила ся по сходах, тягла ся через сїни та й на дворі ще простягла ся чималим хвостом по вулиці. Більшість же запасних — то робочий народ, якому треба ще було й на роботу встигнути, в останнє може, — через те всї поспішали ся яко мога швидче відбути докучливі формальности. Що-разу який-небудь запасний, якого нетерплячка занадто вже розбірала, завдавав клопоту полїції, пробуючи виступити з лави й контрабандою промкнути по сходах на гору до канцелярії, хоча двері до неї були ще замкненї й їх, немов райської брами, пильнували два збройні архангели з бляхами.

— Эй ты! куды?... Лѣзетъ, какъ ... как-кая нибудь! Становись въ очередь! Очередь соблюдай... Назадъ осади, — чего прешь? — за кожним разом спиняли меткого контрабандиста браві архангели.

— Ну, чаво раскричался! Что мнѣ цѣлóй день тутки стоять? Ты, что-ль, на роботу за меня выйдешь? — їжив ся дехто на них, але все-таки від дверей відступав.

Проте, треба правду сказати, в звичайних окриках полїції не було сим разом такої характерної для неї нотки — „власти безъ послабленія“, та й саме „назадъ осади“ вимовляло ся більше „для проформы“, бо справдї ж таки — „безъ порядку съ этимъ народомъ развѣ возможно?“ Навсправжки ж полїція видимо почувалась не по собі якось і не так, як звичайно, й поводилась. Чи то хвилина така була, чи архангели розуміли, що наполягати занадто на запасних небезпечно, бо можна й на добру одсїч наскочити — того я ще тодї не тямив, але тільки ж одразу завважив, що полїція нїби здержує себе і се — треба знов правду сказати — так їй не личило!... Запасні ж, навпаки, поводили ся далеко сміливіще, нїж звик вічно заляканий і тремтючий російський обиватель поводитись на очах у полїції: зловпений, наприклад, на гарячому вчинку контрабандист завертав здебільшого назад, але все ж таки досить зважливо огризав ся. Говорили потім, що вища адмінїстрація дуже боялась розрухів під час мобілїзації й таємно наказала полїції, щоб ся яко мога мякше й лагіднїйше поводила ся з запасними, аби тільки їх не дратувати й не викликати вовка з лїса. Аби, мовляв, лихо тихо.

Став і я в лаву — „черги достоювати“, як чудово прикладають до таких оказій наші селяне, усїм ладом російським до того добре зучені. І як попостоїш, справдї, отак скілька годин,

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

аж ноги тобі замлїють і занїміють, що й не чуєш їх під собою, то зрозумієш до ладу всю красу та дотепність того виразу. Сусїдами у мене були: спереду — жвавий, меткий ремісник, що на всї боки крутив ся без упину, смалив циґарку, за кожною затяжкою спльовуючи, й лаяв ся без перестану „истинно-русскими“ словами; позаду — якийсь насуплений, пристаркуватий вже дядько з довгою закушланою бородою, в якій блищала подекуди срібними нитками сивина́. Запасних усе прибувало; вже й за мною по вулицї стояла добра метка.

— А щоб їм! — спльовував сусїда спереду. — Запасному теперички да й не випить?... Якого ж чорта я кров свою проливатиму, коли й погулять на останцї не дають?!

— А я, — хтось озиваєть ся, — таки вспішивсь узяти. Скоро почув: мобілїзація — найперше до монополькн збігав, потому — чує душа моя — не иначе, как запруть, а тодї — как рак на мелї!...

— Що воно за порядки такі? — знов нарікає хтось. — Де ж то видано, щоб монополькy під такий час замикати?

— А під такий саме час і замикати! Бо хиба б перший ти був тут, як би отсе да монополькy одчинити? — справедливо, хоч і не без єхидства озиваєть ся новий голос.

— Та воно... звісно, а все ж жалко... І погулять на останцї нїззя!

— А нїззя, видко!..

Я з сїєї розмови догадав ся, що адмінїстрація звелїла під час мобілізації держати на замку всї „винныя лавки“ по цїлому мобілїзаційному районї. Як би зважати на такі розмови, то повинно б здати ся, що зачинена монополїя запасним найближче до серця лежить і найбільше клопоту тепер справляє, бо про неї далеко більше чути, нїж про війну, про Японця то-що. Але часто буває, що під якусь велику пригоду вирине на перший плян зовсїм инодї нїкчемна дрібничка і вже її нїчим з голови не вибити, так твердо та міцно там загнїздить ся вона. Може сим разом так і з монополькою тією було...

Чи так, чи не так, а хоч адмінїстрація й виявила досить досьвіду та мудрої прозорливости, та серед натовпу таки чимало можна було бачити людей на підпитку, — не пяних, а таких, як от кажуть: „Не то, чтобъ очень уже пьянъ, а веселъ безконечно“. Один з таких „веселих“ людей догадав ся сїсти на по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

руччя сходів на-горі й спустити ся верхи аж до самого низу; видимо, се йому сподобалось, бо коли загальний регіт повітав його щасливу вигадку, то він замірив ся був ще раз попробувати того самого. Поліціянт, що стояв поблизу, обурений був такою неповагою до участка надзвичайно, й досить рішуче кинув ся, щоб спинити вигадливого їздця. Але тому, видко, й за вухом се не свербить: спускаєть ся собі та й годі, на крик та лайку цілком не зважаючи...

— Я з девяностого году, — обернув ся зненацька до мене мовчущий насуплений дядько з розкушланою бородою і на диво забалакав досить чистою українською мовою, а не жарґоном, як балакано здебільшого навкруги.

— То що з того? — не розібравши спершу запитав я.

— З вісімдесят і девятого которі, так тих і не требують уже. І щоб то годочком ранїш було!..

— Шкода, брат! — посипали ся з усїх боків уваги. — Опоздал, дядя, родить ся! І штоб то было наказать маткѣ, нехай бы раньше породила, а - теперь - то йди, дядя, і не упирайся!

Знов загальний регіт і всякі непристойні міркування та жарти.

— Вам добре сміятись: молоді ще, а коли б мали на шиї стільки, як я, то б не тії заспівали... Он пятеро дома, — бурчить дядько.

— А зачим, дїтей наплодив? Салдату, брат, не полагается...

І знов скоромні дотепи, цинїчні уваги. Перепинили якусь лїтню вже міщанку, що саме сходила з гори.

— А і ти в запасї? Харашо, єжели б таких салдат да в полку побольше!... З вами, тьотка, тепло будет...

— Одчепись ти від мене, блазню! — скипіла міщанка, бо „блазень“ не тільки дав був язикові волю, а й рукам, і за те на його гулящу голову полив ся цілий дощ прокльонів, серед яких такі бажання, як „а щоб ти з кругу сьвіта зійшов, а бодай тебе перша куля не минула“ — були ще самими легенькими. І довго ще з улиці доносив ся верескливий голос зачепленої матрони, та винуватець собі і в голову того не клав, а прикладав на відповідь такі вигадки, що здавало ся, й стїни червонїли...

Більшість запасних, правда, в таких спотичках участи не брала, а дивилась на те все якось байдуже — похмуро. Богато видко снує про себе гіркі думи, не звіряючись з ними на гурт, не чуючи може зовсїм, що говорять балакучі. Виходило так, що

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кілька гулящих голов, ще й на підпитку до того, вело в розмовах перед і надавало всьому сходбищу такий характер, якого воно справдї напевне не мало.

Один по одному, тихо посовуєть ся людська низка на гору сходами. Душно страшенно, час іде воловим ходом, нетерплячка розбірає самих байдужних; чутно раз-у-раз нарікання.

— І щó вони, вражі сини, роблять там так довго?... По других он участках повиносили столи на двір, то й у одну мить усїх пустили. А тут тягнуть, бодай з їх жили тягло!

— А куди тобі поспішати? Ще під кулї встигнеш! Не на весілля ж іти нам...

— А вон, Японець к примєру — хитряга ж...—доносить ся звідкись рівний методичний голос, — давай мінє, будем так говорить, землю, а сам забірайсь, откуль прийшов!

— Да на што она йому, земля-та? — перечить другий. — Землї у него і у самого довольно будєт. А только, говорять, нїби вон віру свою наділить нам хоче...

— Вздор все это, пустяки, — катеґорично запевняє новий голос. — Зачєм йому твоя вєра, коли-єжели он и сам ни во что не вєрит?...

Скільки міг я помітити, Японцем—тим самим ворогом, з яким за кілька місяцїв доведеть ся може на смерть стяти ся, груди на груди зійти ся — наш запасний цїкавить ся нїби дуже мало. Для його той ворог — щось таке далеке, просто таки міфічне, як от буває наприклад песилоговець, — що він мало про його й думає, принаймнї говорить мало. Коли ж инодї й вимовить ся, то зараз видко просто нечувану мішанину власних вигадок з усякими леґендарними чутками, яких рясно ходило в народї за часів війни. Дуже менї цїкаво було дізнати ся, як саме дивлять ся запасні на Японця, і я з кожного випадку користував ся, щоб завести про його розмову. Правдиво осьвідомлених що до сього людей я майже не зустрічав. Японїя для масси — terra incognita, а Японець... що ж? — от Японець собі та й годї. З чого війна почала ся, за що воюють ся, хто призвів до неї—рідко хто знає, аж чудно якось стає, як згадаєш, що незабаром сї самі люде мають іти походом — „защищать престолъ и родину“, як не без пафосу вигукували всякі „патріоти своего отечества“. На дїлї ж величезна маса тих майбутнїх оборонцїв ставилась до війни, як до чужої їм справи, цїлком апатично, і, як я завважив, не любила

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

навіть, коли їй нагадати про неї. Власне лихо зараз, та предчуттє ще більшого в будущині забило певне у їх охоту згадувати про причину, як їм здавалось, того лиха; так у хатї, де лежить мрець, остерегають ся говорити про померших. Так чи не так, а розговорити ся про Японця з запасними не дуже то легко було: не до душі якось була їм така розмова.

Простоявши годин зо дві на сходах, перетупавши безлїч разів на кожному східцю, втисли ся ми нарештї цїлою юрбою в канцелярію. Повітрє неможливе, душно як у парнї, хоч вікна й двері були порозчинені і крізь їх таки добре протягало. Галас такий зараз почав ся, що спершу нїчого не можна було й розібрати. За ґратами, що передїляли канцелярію на дві половині, вештались писарцї та околодочні, викликаючи тих, чиї „призывныя карты“ були вже готові. І полїція, видко, упріла сьогоднї добре, бо аж похрипли всї вони з утоми, силкуючись перекричати стоголосу юрбу.

— Андрей Колосов... Деменчук Яков... Деменчук есть? хто Деменчук? — гукали за ґратами.

— Єсть... Тут... Осьдечки! — відкликались названі особи і штовхаючись на всї боки протискали ся до ґрат. Безупинний рух, неначе одна жива течія, проносив ся по канцелярії, нї на одну хвилину не зупиняючись.

Ми, що увійшли однією партією, повіддавали свої зелені білети і знов почали „черги достоювати“. Знов такі ж самі розмови, як і попереду, знову лайка, нарікання, суперечки. Якийсь чоловічок — з вигляду крамарчук — пяненький трохи, з круглим, червоним лискучим обличчєм, вилїз аж на ґрати, примостився там і пацаючи ногами регочеть ся собі, не знать чого, дрібним як горох розкотистим сміхом. Не знаю, чи минула б йому безкарно иншим разом така профанація полїційного „святилища“, та й чи посмів би він таке зробити, але сьогоднї він нїби чув за спиною у себе якусь коллєктивну силу, що встала б на його оборону, і поводив ся так, наче запитує околодочного: „Ану, щó ти можеш менї зробити? Спробуй“... Такої ж думки був і околодочний, фертиковатий, з довгими закручуваними рудими вусами й чималою лисиною субєкт, що нїби-то розкладав карти на сусїдньому столї, але більше вештав ся то сюди, то туди, здавало ся, без жадної потреби. Спершу він тільки поглядав скоса на зухвальця, нїби випробувати хотїв на йому силу свого докірливого погляду, та

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

впевнившись, що сим того не пробереш — солоденьким голосом, делїкатненько завважив, про ґрати не на те, мовляв, щоб сїдати на їх. Видповідь була несподївана — досить прикра цитата з митироґнозії, хоча і з веселим реготом та добродушним виразом вимовлена.

Мене ся сцена зацїкавила: як реаґуватиме околодочний на таку зневагу, та ще в самому осередку своєї власти? На превелике диво, хмарка, що стягла була йому густі його брови, зараз же зникла і він тільки покивав нїби жартовливо пальцем, промовляючи: „Ахъ, вы шалунъ“... Але треба було бачити занадто солоденьку міну, з якою він вимовив той свій легенький докір! Глянувши на його, менї спав чомусь на думку Щедринів кіт з його потайною думкою: „и жмакнулъ бы я тебя, кабы“... Рішуче — полїція стоїть сьогоднї „не на высотѣ положенія“, як говорить ся звичайно про таке нечувзне занедбанне службового гонору!

Час сходить страшенно помалу, духота ломить тїло, попсоване повітрє запирає дух у грудях, а видаваннє карт мало що посовуєть ся вперед, дратуючи і так уже раздратованих довгим „вистоюваннєм черги“ людей. За столами у полїціянтів панує якесь безладдє: то карти нїяк знайти не можна, то білет загубив ся десь, — і на всї нагадування заінтересований добродїй чує одну відповідь: „Будьте любезны подождать, сейчасъ васъ отпустимъ“, і сей „сейчас“ тягнеть ся так само без краю довго, як той московський, що аж у приказку попав. А людей усе тим часом прибуває, і кожне товпить ся, штовхаєть ся, умлївае від тїсноти та духоти, аби тільки позбути ся швидче докучливих формальностей та вирватись на чисте повітрє з тієї отрутної атмосфери.

Десь опівднї вже, годин зо три попотупавши, достояв я таки черги й одібрав карту разом з наказом, щоб позавтра о шостій врапцї прибути „на сборный пунктъ“ на огляд лїкарський.

II. На „сборному пунктї“.

Третього дня, пунктуально о шостій годинї я прибув на „сборний пункт“ — перед будинок „воинскаго присутствія“, що стояв на краю міста, недалеко вокзалу. Сонце встало недавно, але вулиця перед „присутствіемъ“ була вже густо засипана людьми. Купами стояли вони, розмовляючи; купами ходили, розпитуючи, як буде з ними, чи швидко „до прийому“ йти. Дехто нарікає, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

його від роботи одірвано, той бідкаєть ся, що родину покинув Більшість запасних — з так званої сірóми: поденщики, робітники, ремісники, крамарі з дрібніших; „пана“ між ïми рідко де побачиш. Поміж куп похожають полïціянти і чомусь одганяють народ від штахетів над улицею, щоб на їх нïхто не спирав ся. Незабаром виведено з двору ще й москалïв з рушницями й розставлено вартувати оті штахети, неначе хтось на їх якусь злу думку мав.

А сонце все вище й вище підпливає на частому небі. Зверху ллєть ся горяче промінне, дихає спекою на цïлий день; з землï курява підïймаєть ся хмарами збита тисячами ніг, що без упину снують по всïх усюдах улицею — небрукованою й по кісточки вкритою сухим, дрібненьким піском, чи краще порохом. В горлянцï пересохло, піт обливає все тïло і в товаристві з курявою розмальовує воккі червоні обличчя вигадливими взірцями; ноги починають нïміти. Лïг би десь на траві в холодочку й не ворушив ся б, тільки б дихав та дихав... Але не то лягти — й сïсти нема де; далï й стояти місця не буде, бо все нові та нові тисячі людей підходять, і кінця-краю їм не видко...

Годин зо дві товкли ся тисячі народу без пуття й потреби перед „присутствієм“. Для чого зігнали нас усïх, чоловіка 20 тисяч, сюди так рано — я не можу й досï того зрозуміти. Адже не бувши навіть пророком, наперед можна було напевне сказати, що об такій порі військове начальство й не думало вставати, а солодко спало собі, вилежуючись на мняких перинах, в той саме час, коли кожен з нас ніг під собою вже не чув з утоми. Обуреннє поривало всïх. Щоб зігнати справедливу злість та нудьгу розмикати, запасні подекуди вже зчепили ся з пілïцією, хоча „блюстители порядка“ й сами, певна річ, не знають, для чого нас зібрано, і на всï допитування одмагають ся лаконïчним: „чорт його знає“, або довгими ляментаціями на адресу вищого начальства. Теж більше з нудьги коло брами „присутствія“ счинив ся було цïлий ґвалт, мало до бійки не дійшло, бо москалï спершу не хтïли були пустити людей у двір, де все-таки хоч маленький холодочок попід будинками можна було знайти. Після прелïмінарних передирок з вартівниками позицію здобуто штурмом, сторожу одіпхнуто і незабаром повно стало людей і в дворі.

Так десь близько восьмої зявилось кілька околодочних, — знак, що начальство починає прокидати ся. Десь узяли ся на довгих дрючках таблички, на кожній з них написано назви полï-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

цейського участка, — вони мали служити нам за прапори. „На пляц, на пляц ідіть!“ — хтось гукнув і юрби хвилями посунули за місто, простуючи за тими оріґінальними прапорами та збиваючи таку страшенну куряву, що просто дихати не ставало чим.

За містом, аж до колії залізниці, розкинув ся чималий пляц, пісковатий з одного боку і багнистий з другого, утиканий то тут то там общипаними, сухітними деревцями. Нас поставлено просто на піску й поліція почала розставляти участками коло деревьяних прапорів. Розставляно, знов годин зо три упливло і знов ніхто до пуття не тямить, на що нас сюди, на сей пляц, виведено і що з нами тут мають робити. Топчемось по піску, з ноги на ногу переступаючи. Ось один не видержав і сів просто в пісок; за його спасенним прикладом пішли й инші. Участки перемішались і вся робота, яку з такими труднощами зробила була поліція, пропала дурно.

А сонце все до-гори котить ся й припікає дужче та дужче, а піт солоний очі заливає, а курява густа горлянку залїпляє... Сидіти отак без пуття, ждати бо-зна чого — снаги вже нема. Роздратованнє, обуреннє проривають ся де далі дужчими прокльонами та лайкою. До поліціянтів обертають ся з запитами все частіше й настирливіше, але вони тільки руками безпорадно разводять та плечами нижуть: нічого, мовляв, не знаємо. Розмови де далі стають гостріші, до поліції пристають з короткими гужами і вона видимо велику має охоту пропасти з пляцу і взагалі силкуєть ся поводити ся так, ніби її зовсім і нема тут. Але й се не помагає і з юрби дехто починає вже просто чіплятись та уїдатись до поліції. От-от бешкет счинить ся. Ось один добродій не видержав і спіймавши околодочного почав йому вичитувати:

— На якого біса, скажи, нас приведено сюди? Чи довго ще нам тут пропадати?.. Нїякого тобі порядку нема... Ти менї порядок подавай, чуєш? — давай менї порядок! — наступає він на околодочного мало не з кулаками, за кожним словом одважуючи таку порцію матерщизни, що й звичним людям нїяково слухати. Та юрба такому енерґічному нападови видимо спочуває, а околодочний тільки кліпає очима винувато і щось бурмотить, чого нїхто не слухає і не розбірає.

Порядку справдї не було нїякого, і тепер нїхто вже, здаєть ся, не добрав би тут якогось ладу. Пошиковані коло дрючків з табличками запасні розтекли ся вже по всьому пляцу, а участки

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

так перемішали ся, що пропав і той позверховий „порядок“, який хотїли нам були надати. Нарештї опівднї знов почуло ся: „строй ся участками“; знов метушня, біганина, розшукуваннє „свого“ участка. Прийшло кілька офицерів; участок, що стояв з самого краю, поставлено лавами, чоловіка по чотирі, по пять в ряд, і поведено. Куди? — питаємо. — „Обідати“!

Оттакої!..

То було просто нечуване знущаннє над сими людьми, яких силоміць одірвано від домівки та від роботи, видержано годин із шість на спецї, під курявою, в тїснотї, вимучено і фізично й морально — на те тільки, щоб тикнути кожному по шматку хлїба та борщу ложку!.. Говорено тодї, що мійська управа на той обід витратила щось тисяч із тридцять карбованцїв. Чи правда тому — не скажу, але можливо: credo, quia absurdum... І коли тим панам, що надумали таким оріґінальним способом поставити нам обід, не икало ся тодї тяженько, то в тому, заприсягну ся, нашої вини не було: усї ми згадували їх — не скажу, щоб „не злим, тихим словом“... Навпаки, здавало ся, що той нещасний обід, який у наші пляни тяжкого мобілїзаційного одбутку зовсїм не входив, був останньою краплею, що всяку терпеливість могла переповнити, навіть безмежну терпеливість смирного, заляканого російського обивателя. Ще один-два таких обіди, і я певен, що замісь мобілїзації одбули ся б самі грандіозної розрухи, які тільки бували коли на сьвітї. Панове начальники! щира моя вам порада: нїколи не виставляйте обідів за таких оказій, бо хижа, невдячна юрба може не зрозуміти доброчинних заходів ваших і в слїпотї своїй наробити вам такого клопоту, про який вам і не снило ся, коли в голови ваші завітала щаслива думка про той обід. Іще раз кажу — стережіть ся таких обідів, щоб не вийшло, бува, як той казав — „так кончился пиръ ихъ бѣдою“...

Аж як скінчили водити на обід, почав ся лїкарський огляд. Оглядали знов участками. Очевидно було наперед, що більш як одного-двох участків оглянути за день не можна, бо з кожного участка запасних прийшло що найменше тисяч зо дві чоловіка. Проте знов усїх держать на улицї перед „присутствієм“. Час тягнеть ся страшенно довго; кожного так вимучило вже те вештаннє без пуття й ладу по улицях, що просто місця собі знайти не годен. Пішов би до-дому, дак же боїшся, що можуть почати твій участок оглядати, а як не підеш з своїм, то вже після зовсїм не знатимеш, що почати з собою. Мусиш ждати!..

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Прислухаю ся, вештаючись поміж народом, до розмов, — ті ж самі, що й перше: гострі нарікання на нелад, скарги, лайки, рахування, чи пощастить одзволитись, а чи доведеть ся на край сьвіта мандрувати. Настрій безперечно чисто-протестантський, але от що з першого погляду вражає: нїякої загальної, всїм спільної ідеї, що звязувала б отсї тисячі людей в одне тїло, давала б їм якусь певну мету взагалї, або хоч певний напрям тому протестантському настрою, не можна добачити. Де-хто з інтеллїґентнїйших людей пробує починати розмови на громадські теми, виясняти, що дїєть ся в Росії, на віщо власне нас зібрано сюди і що з того може вийти — слухають з зацікавленнєм, хоча иноді бувало й так, що відходять не дослухавши. Здебільшого ж — якесь невиразне, несьвідоме незадоволеннє, та й тільки. Певна річ, не можна було й сподїватись чогось иншого від тих порізнених людей, не звязаних нїчим між собою, навіть особисто далеких, — людей, з яких заздалегідь, як Успенский каже, винято душу і натомість нїчого не покладено. До того ж ще кожен поглядає на сусїда неймовірно: хто тебе, мовляв, знає, що ти за один, — ще в біду вскочиш! Та й не було кому той несьвідомий протестантський настрій уложити в якісь певні рямцї й направити його проти справжнїх винуватців усього лиха; не було зроблено заходів, осьвідомити тих людей, щоб росказати їм усю правду хоча б про війну... Незадоволеннє, що глухо бродило серед запасних, проривало ся несподіваними ексцесами й оберталось аби на кого, часом без жадного путящого приводу. З однаковим запалом юрба кидалась бити і „стрілка“, що дуже вже необережно залїз до кишенї свого ближнього і на горячому вчинку спіймав ся, і оратора, що пробував говорити про мобілїзацію, про війну та взагалї про революційний рух; доставало ся й полїціянтови за який-нибудь нездержливий вчинок, і першому-ліпшому „жидкови“— так з доброго дива, чи не за те єдине, що він „жидок“. Таких випадків було на очах у мене кілька і один з їх мало-мало й на мені не окошив ся. Протискаючись крізь густу юрбу, я почув коло себе зненацька вигук: „бий жида!“ Обертаюсь і бачу, що серединою улицї летить як вітер невеличкий, худенький нащадок Авраамів, а за ним женеть ся чоловіка з десяток запасних. Нещасний хлопець біг що сили мав, але — чи спіткнув ся, чи підчепив хто його — одразу з усього розгону впав на землю. Як блискавка мигнула — і над ним стало таке стовпище, в якому

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вже нїчого не можна було розібрати; видно тільки, як піднїмали ся й опускали ся кулаки, як тїла падали одне на одне, качали ся й переплїтали ся, плазуючи в поросї, зрошуючи його кровю та вигукуючи якимись чисто звірячими голосами уривчасті незрозумілі слова. Але що найгірше, знайшли ся зараз і глядачі, що навіть з тієї страшної та обридливої сцени зробили собі забавку: навкруги побойовища моментально стовпилась сила цїкавих до таких сцен і вони цитатами з митироґнозії та голосним реготом заохочували тих, що брали в дїлї активну участь. Я не видержав.

— Чого ви радїєте? — обернув ся я обурений до сусїди, що саме зареготав ся голосно, дивлячись хижими очима, як бідолаха корчить ся під градом стусанів.

Сусїда мій зразу став у войовничу позу, окинув мене з голови до ніг острим поглядом і я завважив, що руки у його мають виразну тенденцію сцїпитись у кулаки.

— А ти что за спрос? — відповів він також питанням, попережаючи його „истинно-русскимъ“ словом.

Я зрозумів, що один іще мент і мене чекає доля мордованого „жидка“. Спокійно, як тільки міг такої хвилини, я повторив своє питанне, додавши, що не годить ся радїти з того, що чоловіка мордують.

— Який то чоловік? Хиба жид — то чоловік?!. Од них, од жидів уся біда наша пішла. Через їх і війна почала ся, а тепер вони од набору тїкають, а наш брат за їх одбувай!..

Знов скільки міг спокійно, я відповів, що коли від мобілїзації тїкають, то далеко не сами жиди і як приклад навів факт, який саме окричали тодї часописи...

— Хиба ж таки то все жиди були? — додав я. — Невже й ті офіцери, що зробили таке, — жиди?

У мого розмовника, видимо, захитав ся вже ґрунт під ногами, але він ще не хотїв піддати ся.

— Через їх он і війна почалась. То вони, прокляті, возмутили на нас Японця...

Я почав розповідати, хто саме „возмутив“ на нас Японця.

— От ви, — все ще обороняв сусїда свої позиції, але вже без тієї впевненности, що спершу — от ви говорите, що начальство наше винувате. А і в начальниках єсть вони, жиди. Небогатов — жид, а через його ж і флот наш пропав.

Мене здивувала страшенно ся байка про походженне Небо-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

гатова, яку я отсе вперше почув, і я розповів, що морських офіцерів набірають тільки з дворян, значить, там і духу жидівського не пахне, а саме за себе настояще „стовбове“ панство.

Сусіда пустив у ход останню свою зброю; жиди, мовляв, тільки людей кривдять та обдирають.

— Ви робочий? — запитав я його.

— Да... то-есть — я на залѣзной дорогѣ служу, — поправив ся він, і я завважив, що слово „робочій“ для його було мало не образою.

— Словом, заробляєте власною працею — так? І що ж, задоволені ви з своєї служби?

Розмовника мого прорвало. Він почав довго й палко розповідати, що робота у його тяжка, а плата мизерна, що начальство нелюдяне і т. п. Я переслухав усе і спитав потім, удаючи зовсім наївного:

— То начальники ваші, виходить, жиди?

— Ні. У нас інженєри більше...

— То що ж ви кажете, що тільки жиди кривдять та обдирають людей?

Сусіда почав уже нїяково клїпати очима, а далї й перепрошувати став, що не розібравши спершу, вилаяв мене. „За жида оступаєть ся, ну думаю — должно не иначе, что й сам жид“, — виправдував ся він. Довго ще потім ми балакали і, здаєть ся, я таки переконав його, що не слїд радїти, колиҷ когось бють, хоч би то навіть жид був.

Але се був чистий і, признати ся мушу, щасливий випадок, що мене також не побито. Я добре тямив, що одне необережне слово з мого боку, один рух який будь і на початку розмови сусіда був би розпочав бійку, а вдарив один — підскочило б десять, що вже й не дошукувались би, кого й за що бито...

Я розповів про сей випадок, щоб показати, яка темнота панувала серед того ріжномастного люду, що збірав ся на улицї перед „воинским присутствієм“. Се була юрба, що цїлком автоматично робила, що їй загадають; так само автоматично й несьвідомо давала иноді одсїч усяким „начальствам“, але і слухнянство їй, і протест однаково, знов кажу се, позбавлені були якоїбудь загальної ідеї, якогось цементу, що звязував би ту порізнену юрбу в один орґанїзм і керував би його вчинками. Були тут, певна річ, окремі люде, а то й цїлі громадки людей спіль-

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ною ідеєю звязаних, — менї, напр., доводилось балакати з інтелїґентними робітниками, що дивили ся на всякі справи цїлком сьвідомо, — але таких була дуже й дуже невеличка горстка, яка й держалась осторонь, малими гуртками, окремо від юрби. Зрозуміло, що такі робітники не могли дуже впливати на характер юрби просто вже через те, що вони розпливали ся без слїду в тому морі темноти й несьвідомости, з якого народили ся потім усї ті погромники та чорносотенцї, що активно виявили себе вже згодом. Велику з сього погляду різницю мали останнї днї мого перебування серед запасних, коли почали вже прибувати люде з околичних сїл. Хоча й сї так само темні були й несьвідомі в справах громадсько-полїтичного життя, але у їх безперечно була одна загальна ідея, був той цемент, що сковував усїх тих чужих одно одному людей в одне тїло, яке й жило через те спільною думкою, мало одне бажанне, однією сподіванкою сподівало ся, одну надію голубило. Тією загальною ідеєю, що служила за дужий цемент для тих порізнених людей, була — земля. Хоч би про що ви з селянами заговорили, хоч би чого торкнули ся в своїй розмові — будьте певні, що з десятого слова розмова зійде у вас на землю. Тут, коло землї, сконцентровано всю увагу його, тут витають його надії, тут зібрано усї болї й муки. Се маґічне слово розносилось з усїх кутків, скоро поприходили селяне, з усїх гуртків, що мальовничими купами порозсїдали ся під барканами, на руїнах розваленої поблизу будівлї і т. п. Скрізь лунало се слово, криком кричало, тисячами голосів нагадуючи про найбільшу матеріяльну потребу народнїх мас, і зараз приковувало до себе загальну увагу, розворушувало самих флєґматичних дядьків, розвязувало язики самим мовчазним. І не те, щоб ви зумисне зводили на сю річ розмову — нї, се робило ся якось само собою, мимо вашої волї, несьвідомо для вас, якоюсь сторонньою непереможною силою. І в сьому була велика перевага селянства перед юрбами міських обивателїв (я не кажу тут про сьвідомих, орґанїзованих робітників), що були справжньою „разсыпанною храминою“, немов ті membra disjecta, яких жадним способом до купи не збереш, не злїпиш в один орґанїзм, не підживиш однією ідеєю сьвідомого протесту проти видимої кривди, яку над ними чинено. Вони ту кривду відчували на собі надто дошкульно, але коли зважувались на протест, то не з загальних прінціпів, а з чисто особистого незадоволення, і через те протест так само швидко погасав, як

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розгорав ся. Селяне були ще більш темні й несьвідомі, але обставини навчили їх усї погляди свої обертати на один пункт і се їхньому протестови могло надати хоч тінь якоїсь пляномірности. Не раз доводилось, напр., од запасних-селян чуть такі слова: „як треба нас, то от закликають та улещають, а як нам треба землї, то на се їх нема: сами все посїли, з руками-ногами вгнїздили ся, зубами вгризли ся, що й не зіпхнеш нїяк". Може се була, коли хочете, й занадто примітівна ідея, але все-таки ідея, спільна всьому селянству, і навіть такої бракувало порізненим ордам міської людности. А через се й виходило, що ті орди жили тільки безпосереднїми вражіннями і свого виразно зазначеного незадоволення не знали куди й направити. Брак тієї живої ідеї виявив ся між иншим і в байдужости та холодній якійсь ворожнечі проти тих, хто бажав їм таку ідею прищепити, як то було в пригодах з ораторами...

Але я збочив од своїх спостережень.

Всї дальші днї, які довело ся ходити на „сборний пункт", були схожі з тим першим, опріч хиба обіду, якого вже не виставляли більше. Що-дня приходив я о шостій вранцї й відходив по заходї сонця, змучений, не чуючи ніг під собою. Участок, до якого я належав, на лихо менї призначений був до огляду на останню чергу, але як нїхто з нас сього не знав, то й мусїли ми приходити що-дня. Безладдє й далї було таке саме, як першого дня. Допитати ся про що-небудь — і не думай, і не гадай. Хоч би до якого „начальства" обернув ся за поясненнями, відповідь раз-у-раз одна була: не знаю, спитайте отам-о; йдеш туди — теж саме: не знаю. Не диво, що більшість запасних никала, як нетямуща отара, не розбіраючи нїчогісенько, що навкруги дієть ся Скрізь тїснота стоїть така, що протиснути ся хоч би й до лїкарської комісії — се справа небезпечна, бо вам в тїснотї й ребра могли потрощити, або й ногами розтоптати, коли б ви, борони Боже, од утоми та знесилення вже на ногах не встояли. І не раз було, що дехто вмлївае, своєї черги дожидаючи. Перед замкнутими дверима, в тїсненьких суточках не одна сотня людей збереть ся, бо кожне з одчаю рішає вже не відходити від дверей, поки не достукаєть ся таки. Дихати тут нїчим, піт цюрком ллє з кожного, а ззаду напірають на вас нові сотнї, що не знають, що тут дієть ся — і виходить таке, що й сьвітови не радий. Крик, лайка, прокльони, стогони: когось придушено так, що й го-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лосу вже не одведе; инший починає борсатись, а як усякий найменший рух в такій пекельній тїсноті на всїх одбиваєть ся, то повстає така метушня та колотнеча, що не знаєш, як уже з того пекла й вибрати ся. І се не один раз, бо вже не говорючи про те, що стоїш-стоїш иноді в такій тїсноті, та так і до вечора достоїш і підеш, нїчого не вистоявши, — а ще з однієї комісії хворі повинні були йти до другої, яка остаточно рішала, чи приймати їх на службу. Ся комісія засїдала чогось у нескінченому будинку, що стояв ще без вікон і без дверей, і тільки нашвидку засклили в йому великі вітріни. Сморід висїв тут нестерпучий, скрізь купи гною, вапна, піску, глини; як би зазирнув туди санїтарний дозорчий, то певне вжахнув ся б не аби як з того, місця, яке обібрала комісія, але певна річ нїхто сюди й не думав зазирати. І от нас, яких визнано за хворих, по 3—4 десятки голими вводили перед ясні очі комісії й по кілька годин видержували так на вітрі та на холодї (стїни будинку були ще аж вохкі), на втїху цїкавим, що цїлими юрбами товпили ся перед вітрінами, перекидаючись цинїчними жартами та вигадками. Таке поводженнє з хорими людьми обурювало страшенно, тим більше, що дехто з комісії дозволяв собі цїлком уже безглузді жарти. У мене стоїть і зараз перед очима худа, мізерна постать одного „дворника“, що вернувшись од комісії, аж одягатись забув і голий, тремтючи від вохкого холоду чи ще більше може з образи, з слїзми в очах оповідає про лїкаря, що недбало вистукавши йому груди, завважив: „Ничего! на мясо годишься!“... Були й такі прикрі моменти, коли здавалось, що навіть без краю терпляча юрба не видержить, а вломившись у „присутствіе“ добре ще коли тільки розжене комісію. Коли б панове „комиссари“ тямили були, яка бочка з порохом стояла у їх під боком, в сумежній мансардї, то певне поводились би далеко обережнїше, щоб не дратувати людей, що й так були вже у-край роздратовані попереднїми митарствами... Був між нами один панок, здоровий, опасистий, поводив ся з товаришами недолї згорда: ледве через губу одкаже було, коли хто до його з розмовою підійде. Усї чомусь певні були, що його одзволять, що він одкупив ся, і я памятаю, як кинули ся всї до його, коли він вийшов з „присутствія“. І я певен, що коли б його справдї пущено, то не з медом і йому було б, та й од комісії чи й слїд би зостав ся, — страшне щось було в тому зацїкавленнї!..

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Цілий тиждень тяглось оттаке мордованнє, аж поки таки прийшов йому край. Не знаю, як другі мої товариші, а я мусів таки відпокутувати якісь гріхи, бо вернувшись останнього дня до дому, злїг і не вставав з ліжка кілька тижнїв: захопив десь пропасницю, якої на превелику силу здихав ся.

„Мобилизація проходитъ спокойно"... „мобилизація прошла въ образцовомъ порядкѣ" — такі звістки читала публїка під час мобілїзації по часописах, особливо такого типу, як славнозвісний орган широко вславленого Піхна. Се значить з одного боку, що за мобілїзації не скоїлось нїчого занадто вже надзвичайного, не було, напр., видимого бунту чи повстання. Се значить з другого боку, що панове, які подавали втїшні звістки про „образцовый порядок", реляції свої вигадували, не виходючи з стїн затишних кабінетів, а насправжки і в вічі не бачили, як та мобілїзація справдї відбувала ся. В захистному кабінетї сидючи справдї можна цїлком безпечно мріяти, що „все обстоитъ благополучно", але нїяким сьвітом не написав би такої дурницї той, кому хоч трохи довело ся повештати ся серед запасних, на власні очі побачити той „обравцовый порядок" і на власній шкурі випробувати його, — смалити ся на сонцї та вітрі без жадної потреби, „достоювати черги" не годинами, а цїлими днями, смажитись у власному соку, витерпіти без лїку наруги та знущання, від знаменитого обіду почавши аж до цїнїчних жартів комісії, — словом, повернутись на кілька часу в худобу, на заріз призначену і відповідним способом трактовану. Про „спокойствіе", та ще з патріотичними оздобами, і заїкнутись не зважив ся б той, хто чув ті розмови, бачив ті обличчя, а надто, коли й самого його доля втиснула в ту череду...

З волї Аллахової цїлий тиждень довелось менї блукати тими несчисленними митарствами, що їх призначено відбути запасним перше, нїж попадеш у справжнє пекло — там, у Манджурії. І я не то „образцового порядка" не бачив, а навпаки зустрічав саме тільки зразкове безладя, якого й уявити собі не можна, на власні очі не бачивши, „в язвы гвоздиныя" перста не вложивши. Той тиждень богато дечого менї вияснив з подій на тій фатальній війнї. Я зрозумів, через віщо Японцї скрізь били російське військо, і дивував ся б, коли б стало ся було инакше. Адже та безладна крутанина й нечуване недбальство одних та непрогляд-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на темнота других, на які надивився я за тиждень у себе дома, на мобілїзаційному пляцу — то ж тільки мінятюра того ґрандіозного безладя, яке мусїло панувати на широких просторах чужої, далекої сторони. І скільки разів безладя мусїло побільшати там, а відповідно до того як погіршати становище „сірої худоби", мовляв дуже дотепним словом Драгомирова!.. Манджурська епопея то тільки росплата за хатнї гріхи нашої бюрократії, то всенародне позорище, прилюдний іспит, на якому Росія відпокутувала свій режім і одібрала грізну пересторогу на будущину. Та чи помогла та пересторога?..

„Мобилизація прошла въ образцовомъ порядкѣ", і одібравши документ, що вертав мене в „первобытное состояніе", я в останнє кинув погляд на запорошену вулицю, де я перебув той страшний тиждень, на будинок без вікон та дверей, що надїлив менї мало не смертельну простуду, на купи принятих до війська, що вештались з переборщено - веселими обличчями, з поганою лайкою та сороміцькими піснями на устах, з відчаєм і тугою в серцї... Перебіраючи в думках усе перебуте, я довго не знаходив слова, яким би одразу можна було його охопити. Нарештї натрапив на те слово: менї згадало ся — „безуміе и ужасъ"...

3. III. 906. Александр. лїкарня в Київі.

НАДІЯ КИБАЛЬЧИЧ.

На Шевченковій могилї.

Краще-б сю могилу зрівняло з пісками,
Навіть, щоб і слїду не знати було,
Щоб вона стояла не вкрита квітками,
Щоб каміннє гостре на неї лягло!
Краще-б сю могилу густим лїсом вкрило
Та терном колющим стежки заросли,
Щоб гук не доходив, щоб вітрові крила
Голосу людського сюди не несли!
Краще-б сю могилу та хвиля ізмила
І на вік покрила покровом важким,
Щоб її забули, її не томили
Та не зневажали спогадом таким...

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

СТУДІЇ З ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

Загальні замітки,

котрі читач може проминути, як би вони здали ся занадто теоретичними, і вернути ся до них по прочитанню дальших розділів.

XVI вік має дуже велике значінне і визначний інтерес в нашій історії. Він не тільки стоїть на порозї старої і нової України, що в другій половинї XVI і XVII в. живе інтересами й ідеями, які в значній мірі не пережили ся й досї, не стратили свого живого, гострого значіння в ріжних сторонах українського житя й по нинїшний день. Не тільки зазначений він великими, епохальними подїями, які на цїлі віки дали напрям і закраску дальшому розвоєви житя, — як прилученнє українських земель до Польщі в 1569 р., в сфері житя полїтичного; як сформованнє козачини — в сфері полїтично-суспільній; як упадок натурального господарства, розвій вивозу продуктів сїльського хозяйства й незвичайний зріст рільної (хлїборобської) господарки — в сфері економічній, а в звязку з тим — незвичайний розвій панщини й експлоатації трудящих мас поміщицькою, шляхетською верствою — в сфері суспільній; нарештї в сфері культурно-національній — переведенне церковної унії, розповсюдненне західньої культури в польській одежі серед вищих верств української суспільности, швидке винародовленне їх і як реакція тому всьому, — горячі, нервові заходи серед українського громадянства коло того, щоб противставити католицькій вірі та латинсько-польській культурі й осьвітї — свою, національну, оперту на традиції православній, на стихії українській та білоруській, а з тим — небувалий перед тим культурний і осьвітний рух і незвичайний зріст національної сьвідомости. Крім того всього— XVI вік має ще свій спеціальний інтерес, що залежить уже не від подїй, а від стану наших відомостей про них, про тодїшнє житє і його еволюцію й притягає до нього особливу увагу дослїдника.

Попереднї столїтя всї дуже бідні історичним матеріалом. Приходить ся брати все, що дають наші джерела, силкувати ся використати все, що може з якогось боку осьвітлити сучасне житє, — хоч би було то дрібне, меньш цїкаве і цїнне тільки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тому, що заповняючи якусь маленьку прогалину, воно може нам помогти відтворити в нашій уяві образ тодїшнього житя в його суцїльности. З дрібних натяків, маловажних подробиць, з наведень, даних иньшими сторонами житя, приходить ся нераз майже в цїлости викомбіновувати обставини, еволюцію таких многоважних сторін житя, які в нормальних обставинах повинні-б служити вихідними точками для наших студій над еволюцією тодїшнього житя. От як наприклад обставини економічні, про які не тільки в X—XII, а навіть в XIII—XIV вв. ми можемо сказати дещо тільки на основі наведень, анальоґій, деяких пізнїйших пережитків та дрібних натяків, замість того, аби положити факти з сеї сфери основою студій над житем культурним і суспільно-полїтичним. Навіть XV вік, — не вважаючи що для західньої України з сього столїтя маємо вже судові записки (протоколи), велике число осадчих привилеїв й иньші дорогоцїнні матеріали, він все ще не може дати відповіди на питання дослїдника що до богатьох основних підстав тодїшнїх відносин. Аж в XVI в. матеріал стає на стільки богатий, що ми можемо вибирати з нього що нам потрібне, що важне для слїдження еволюції економічних, суспільних, культурних відносин. Можемо ставити питання й діставати на них відповіди.

Так наприклад в сфері економічних відносин. Для XI—XIV віків, як я вже сказав, з джерел, з фактів, з помічень з сфери історично-культурної або історично-правничої (юридичної) ледви можемо видавити деякі найзагальнїйші натяки та наведення що до розвою економічних обставин, і тільки гіпотетично, здогадами, можемо говорити про впливи, які мали зміни в економічних обставинах на розвій культурний, на суспільно-полїтичну еволюцію. XV вік дає більше, але тільки при сьвітлї богатших, повнїйших звісток XVI віку можемо позвязувати ті переважно відокремлені, розбиті вказівки, які дають нам матеріали XV віка. Аж у XVI в. набігає стільки матеріалу, що він не тільки дає можливість розглянути ся в тодїшнїм розвою економічних відносин, але осьвітлює ретроспективним сьвітлом і попереднї стадії економічного процесу. Поруч богатого судового матеріалу, всякого рода грамот, осадчих привилеїв і т. и., з'являють ся й ростуть такі многоважні категорії матеріалу, як інвентарі приватних і королївських маєтностей, що описують доходи сих маєтностей, їх господарство, податки людности; люстрації коро-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лївщин — ще богатші всякими подробицями про орґанїзацію господарства, економічний стан селянства й його оподаткованне; поборові реєстри державних податків — з господарських ґрунтів (подимне), з міської людности (шос), з ріжних промислів і ремесл; записки митних комор, що дають нам образи товарового обміну, вивозу й довозу; торговельні контракти місцевих і заграничних купців; правила і такси товарів та виробів для купців і ремісників, і т. д.

В сьвітлї сих матеріалів вирисовуєть ся й вияснясть ся перед нашими очами многоважний економічний процес, на тлї якого розвивають ся тодїшнї економічно-суспільні відносини — перехід центра ваги економічного й суспільного житя з города-міста на село, на панський двір-фільварок і панщинне хазяйство.

В старих, київських часах центром і огнищем економічного і суспільно-полїтичного житя був го́род. Міська громада, а лїпше сказати — міський патриціат, що стояв на чолї її, богаті бояре-купцї і промисловцї, задавали тон суспільному й полїтичному житю. На системі городів оперла ся орґанїзація Київської держави; інтереси торговлї й промислу, передовсїм торговлї вивозової й перевозової (транзітної) послужили провідним мотивом сеї орґанїзації й її дальшого розвою. Держава, її право й власть стояла на услугах інтересам міського житя, того міського патриціата, що в тїснім союзї з княжою властию править всею державою*). Але в XI, ще більше в XII і XIII українська торговля переживає тяжкі часи. Міське житє взагалї упадає. З городів українського Подніпровя, що були огнищем українського полїтичного і культурного житя в X—XI віках, багаті патрицій-капіталїсти подають ся до городів Західньої України та на Північ, а безперечно також ідуть на село. Бо розвій хлїборобської культури і великого сїльського господарства ішов паралельно з упадком міст, промислу й торговлї. Тіж обставини, що впливали на упадок міського промислу й торговлї, впливали на збільшенне елементів несвобідних або економічно залежних серед сучасної суспільности; розвивала ся праця кріпацька, невольнича й давала можливість розвивати в ширших розмірах господарство сїльське, підіймала вартість земельної власности, оживляючи мертву й безвартностну землю живим людським інвентарем. Коли західня Україна, де

*) Ширше про се в I і III т. Історії України-Руси.

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зібрало ся тодішнє українське житє, переходить під впливи польського права — Галичина з Поділем і Холмщиною в другій половині XIV в., Волинь пізнійше і не так безпосередно, — сей процес упадку міста й зросту сільського господарства та його значіння розвиваєть ся ще скоршим темпом. Міста орґанізовано на нїмецькім праві і виключено з загального устрою землї; введено до них також і багато чужих, нїмецьких кольонистів, і через те вони стали ще більше чужими землї, та стратили майже всякі звязки з нею й впливи на її розвій і порядкуваннє. Український елемент відтиснено майже вповнї від міського житя, від торговлї й промислу, від управи міської. Але й ті нїби то привілеґіовані міські нїмецько-польські елементи, що відтиснули елемент український, не можуть розвинути ся через ту виключність, у якій опинили ся міські громади, через завистну конкуренцію шляхетської верстви та всякі обмеження й трудности, якими обставляє міський промисел і торговлю шляхетське законодавство. Після того як міста стратили всяку участь і вплив в земській управі і в державному житю, забирає шляхта в свої руки законодавство й управу держави та представляючи собою інтереси панського сільського господарства, пильнує виробити можливо легкі, привілеґіовані умовини для свого господарства, для вивозу його продуктів та довозу всього потрібного для панського ужитку. Розвій вивозу сільських продуктів в другій половині XVI в. загострює шляхетські апетити в сім напрямі, і шляхта відтирає міську людність від заграничної торговлї та підриває до решти міську торговлю своєю конкуренцією. Міська людність, обпутана й без того сїгею всяких ограничень, скована дрібною середновічною реґламентацією, никне все більше й більше*). Упало ремесло, майже зникла торговля. Міста біднїють страшенно, міська людність малїє замість зростати**), і заповняє міста людність жидівська, напливаючи з Нїмеччини: більше витрівала, невибаглива, призвичаєна до всяких утисків і обмежень, вона лїпше приладжуєть ся до неможливих обставин міського житя, сотворених польським режімом, і в свої руки захоплює бідні останки промислу й торговлї, відсуваючи не тільки український, а й привілеґіований польський елемент. Весь актив торговельного

*) Ширше в т. V Історії України-Руси.

**) Порівнянне податкових реєстрів з часів Баторія і з 1650-х рр. привело до таких результатів (що правда, тільки приблизних): в Кра-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

баланса земель Польської корони лежить в вивозї сирових продуктів, і майже весь він покриваєть ся довозом заграничнх фабрикатів та заграничних предметів роскоші для панського вжитку. Власники предметів вивозу — пани-шляхта в свої руки збирають весь дохід краю, представляють не тільки полїтичну, але й економічну, а в дальших наслїдках — культурну силу краю. Дуже не велику, але одиноку. Бо зубожене, позбавлене не тільки полїтичних, а й економічних сил і засобів, міщанство не може грати нїякої культурної ролї. Зникла всяка можність вироблення культурно й економічно сильного третього стану. Лишаєть ся тільки шляхецький Молох, як єдина полїтична, економічна й культурна сила.

З тим матеріалом в руках, який дають нам джерела XVI віка, ми можемо представити собі, на основі тих пережитків, які держали ся місцями дуже сильно навіть в 2-ій пол. XVI в., образ натурального хазяйства, його форм і практик. Потім, осьвітлюючи ретроспективним сьвітлом XVI віка розрознені згадки XV в., можемо слїдити, як починаючи уже з XV віка поволї вдираєть ся в се нерухливе, консервативне господарське житє західноєвропейський попит на сирові продукти сього господарства, та які пертурбарції робить в нїм. Попит іде головно на худобу, товарі лїсові (дерево, попіл, смолу), далї на збіже. Під впливом попиту на збіже розвиваєть ся панське рільне господарство, розширяють ся і множать ся панські фільварки, збільшають ся панщинні обовязки. Під впливом запотрібования товарів лїсових шляхта кидаєть ся нищити лїси королївщин, випрошує порожні або слабко залюднені українські простори, де ще не було ким вести фільваркову господарку, не було з кого брати чиншів і данин, але можна було робити попіл, курити смолу, гнати дьоготь. Незвичайний зріст панщинних обовязків в Західнїй Українї з кінцем XVI в. починаєть одначе гнати в сї напів порожні або й зовсїм безлюдні простори маси української робучої людности, й за ними, як ловцї за звірем, спішить шляхта, випрошуючи привилеї на маєтности, викупаючи права від давнїх власників, закладаючи фільварки, помалу вправляючи в панщинне ярмо сих іскателїв свободи. На

ківським воєводстві в 1580-х рр. було коло 90 тис. міської людности, в 1660-х рр. 50 тис.; в Сендомирськім в 1580-х рр. 70 тис., в 1660-х рр. 40 тис.

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цїлім просторі українських земель, від Сяна до Сули, під впливом заграничного запотрібования, розвиваєть ся погоня за панщинною працею, лови на чоловіка — робітника, кріпака. Використовуєть ся все, що може бути запряжене до панщиного плуга, що може збільшити суму продуктів, які можуть бути спродані на Ґданськім ринку, замінені в монету або західні продукти панського ужитку й роскоші. І доводять ся до незвичайного напруженя й вигострення відносин між робучою масою й верствою привілеґіованних панів-експльоататорів, а сей контраст загострюєть ся ще тим, що він лучить ся і поглублюєть ся контрастом національним і релїґійним.

Небувалий приплив грошей, завдяки сьому розвою експорту шляхетських товарів, викликає небувалий зріст культурного житя серед шляхетської верстви. Те що давнїйше було приступне тільки маґнатам, завдяки сьому богацтву гроша стає приступним шляхетському загалови. Розвиваєть ся незвичайна роскіш в житю, обиходї, убранню, але де що дістаєть ся й на долю дїйсно культурних сторін житя. Польська шляхта кінця XVI в. не тільки дістає зверхню полїґуру, але й своєю осьвітою, культурними інтересами підіймаєть ся значно над низьким шляхетським рівнем XV і першої половини XVI віка. Се житє, сей блеск, хоч як поверховний, неглубокий, впливає на вищі верстви української суспільности. Українське панство, виведене полїтичними і культурними подїями з своєї вікової інерції, з глубокого консерватизму, піддаєть ся чарам сього рухливого, блискучого польського шляхетського житя — тим більше що й йому нові економічні обставини давали можність звонити золотом, іти на в заводи з польським панством в присвоєнню культурної зверхности. Введенне українських земель в склад польської держави мало в процесї польщеня українського панства, розуміють ся, дуже велике значіннє. Але в обставинах старого, малорухливого, консервативного і українського і польського житя не можна собі предетавити такого незвичайно швидкого процесу винародовленя, як перебуває його українське панство Волини й Київщини. Протягом одного поколїння, на переломі XVI і XVII в., стало воно польським і католицьким. При українській народности зостали ся або виїмки-одиниці, або дрібні роди, яким брак достатків не давав можливости забагати вищої „культурности“. А що економічна полїтика шляхти, як я вже сказав, не лишила місця дня витворен-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ня економічно й культурно сильного „третього стану“, то український елемент зістав ся без всякої економічно сильного класа, без всякої вище-культурної верстви (не рахуючи купки православного духовенства, яке зацїлїло в Київі під ослоною козаччини). І так зарисувала ся глубока антітеза елемента українського—православного, плебейсько-пролетарського, культурно низшого, польським елементом пригнїченого, і елементу польського, католицького, паньського, привілеґіованого, що з висоти своєї економічної, полїтичної й культурної сили гордо дивив ся на елемент український і нехтував ним. І став неминучим конфлїкт між ним.

Так глубоко входили економічні фактори в сферу відносин суспільних, полїтичних, культурних, національних. Розуміють ся вони не були одинокі. Було б великою помилкою піддати ся спокусї „упрощення“ історичного процесу й силкувати ся звести всю рїжнородність і рїжносторонність його до впливу самих економічних причин. Така чисто династична подія, як шлюб Ягайла з Ядвіґою, або така клерикальна інтриґа як церковна унія мали на дальший розвій українського житя не меньші може вплили як розвій фільваркового господарства. Сього, розуміють ся, не треба забувати. Але історія подій полїтичних, дипльоматичних, церковних в нашій історії яко тако прослїджена, бодай з дебільшого. А розвій економічних явищ, їх впливи й значінне в історії українського житя досї ледви зачіпав ся. І тому вони варті особливої уваги, особливого розроблення тепер. В отсих статях, опираючи ся на матеріалах XVI в. я хочу дати образ старого господарства, його розкладу під впливами заграничного вивозу й грошевого хазяйства, яке несли вони, і ті зміни в економічнім житю, які виникали під впливами сеї вивозової торговлї.

Хазяйство попереднїх вікiв: Полїсє, Волинь, Поднїпровє.

В старій Руси торг і вивіз продуктів місцевого господарства був дуже малий. Наоколо неї лежали краї, які жили більше меньше в тих самих природних обставинах, більше меньше в тій самій стадії економічного житя й не потрібували анї дерева, анї збіжа, анї худоби, яке могли постачити українські землї. Тільки з полудня міг бути на се все попит: культурнїйші й біднїйші натуральними запасами природи краї Візантиї й арабського калїфата потрібували того, й ми знаємо, що в старинних часах

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чорноморське побереже постачало грецьким краям збіже, рибу, худобу, шкури, віск, мід, і т. и., і до калїфату вивозили між иньшим також дерево, шкури, мед, віск. Але в міру того як полудневі дороги ставали все небезпечнїйші під напливом кочевих орд і як никла та розбігала ся осела людність в степових краях, мусїв слабнути торг такими продуктами українського господарства, як збіже худоба, дерево. В XI—XII вв. його майже не було: нема про нього звісток, і обставини були того рода, що не багато лишали місця такому торгови.

Як предмети дани й торгу заграничного (а з тим і внутрішнього) з продуктів господарства виступають тодї тільки мед, віск і „скора“ — шкури й футра, (головно дорогі футра); отже продукти пчільництва й ловецтва. Хлїборобство служило підставою господарства: оподаткованнє „від сохи“ вже книжнику XI віка представляло ся старинною практикою. Але воно служило майже виключно для задоволення власної потреби, для прожитку. На північній і західнїй границї українських земель лежали краї, які задоволяли свої потреби в збіжу самі; тому вивіз хлїба згадуєть ся лише в якихось надзвичайних випадках, коли в якімсь краю трапив ся голод. Так в 1279 Володимир Василькович, під час сильного голоду, на прошенне Ятвягів посилає до них хлїб, „жито“, з Берестя „в лодьяхъ по Бугу с людьми с добрыми.“ Так столїтє пізнїйше Ягайло на прошенне візантийського цїсаря висилає в 1415 р. транспорт збіжа до чорноморського порту Качибея, звідки мали його забрати грецькі кораблї.

Подібні факти, розуміють ся, мусїли мати місце частїйш в гору Днїпром і Бугом, і на полудне, в чорноморські порти дунайської й днїстрової околицї вивіз збіжа й деяких иньших господарських продуктів міг бути навіть до певної міри явищем звичайним. З другої половини XVI віка маємо традицію, що за часів Казимира Ягайловича (очевидно перед замкненнем Чорного моря Турками, то значить в серединї XV в.) з Білгорода йшли транспорти подільської пшениці на море, аж до Кипра. Се можливо, і на потвердженне сеї традиції можна-б вказати деякі документальні звістки з тих часів. Але з того всього нїяк не можна робити здогадів про якийсь великий і довготревалий вивозовий торг. Надвишка в продукції чи збіжа, чи инших продуктів в українських землях мусїла бути звичайно: і подані факти показують, що на перший поклик з українських земель можна було зібрати

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й вивезти за границю значні запаси збіжа. В спокійнїйших, лїпше загосподарених околицях господарство ставало все більше інтензивним, простір управної рілї все розширяв ся, збільшав ся, хліборобство в порівнянню з иньшими галузями господарства здобувало все більше значінне. Але воно вело ся для задоволення власної потреби, а не для торгу, не для вивозу. Наші джерела з XIV — XV в., не говорять про се безпосередно, але посередні вказівки, які з них можна витягнути, не лишають місця для сумнїву.

Горячкове закладанне осад нїмецького права і переведенне на се право осадників давнїйших, що захоплює польські землї в XIII в., а з кінцем XIV і в першій половинї XV в. прокидаєть ся під польським режімом і в західнїй Україні, вводячи перші завязки грошевого господарства, заразом служить незвичайно проречистим свідоцтвом того, як мало ще цїнили ся тодї робочі руки, як сильно ще панувало натуральне господарство, де продукти мали вартість лише споживчу (для свого ужитку), а не грошеву. Осадник нїмецького права був цїнний тому, що він давав готові гроші, а не службу, не дань в господарських продуктах. Робочих рук було подостатком у тодїшнїх панів, так само й продуктів; але і сї продукти і та праця мали дуже малу грошеву вартість при слабім попитї на продукти сїльського господарства. Тому так дуже цїнили ся грошеві чинші, і для чиншового оподаткованя реформували ся на нїмецький взір села права руського й польського.

Слабий попит на рільничі продукти й рільничу роботу дав себе відчути також в істнованню численних категорій служебного селянства в XIV — XV в. (в західнїй Україні особливо в першій половинї XV в., а в східнїй і в другій половинї XV, і пізнїйше — в XVI віцї). Селяни сї за підданство сповняли тільки ріжні служби, але не давали дани в продуктах, не несли панщини. Були цїлі села й осади ловецькі — ловцїв, осочників, бобровників, сокольників; цїлі села пастуші — конюхів і конокормцїв; осади бортників і подлазників — що зберали й давали мед; не кажучи про службы ремісничі, або більше привілеґіовані. З становища пізнїйшого господарства, обчисленого на торг збіжем, на вивіз, як воно сформувало ся під кінець XVI в., звівши всї підданські обовязки до одного знаменника — як найвищої панщини, такі служебні піддані були абсурдом. Се було нечуване

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

марнотратство, безглузде марнованнє підданських обовязків, коли цїлі села не мали иньшої роботи, як стерегти королївське стадо, об'їздити лошат, косити для них сїно, або пильнувати лїсів і звіра в них, стерегти бобрових гнїзд і ловити в свій час з них бобрів, і т. и.

Та се не була тільки марнотратність чи вибагливість короля чи вел. князя, що міг собі такі роскоші позволити для своєї втїхи. Не було інтересу збільшати продукцію збіжа, поки на нього не було покупу. Тому інтереснїйше було дістати з підданської служби шкурку бобра чи куниці, чи відро меду, нїж міру збіжа.

Такі господарські практики наші джерела встигли захопити ще в досить живучій формі в ненарушеній новими впливами східнїй і північнїй Украïнї при кінцї XV чи на початках XVI в., і вони безперечно характеризували в давнїйших часах (в XIV і першій половинї XV віка) також і лїпше засиджені та загосподарені краї західньої Украïни. Вони відкривають перед нами т. ск. хазяйську льогіку давнїйшого господарства і дають досить повний образ того господарства; тому дуже інтересно приглянути ся близже до них.

Так маємо досить докладні й рїжнородні звістки з самого початку XVI в., для Полїся волинського, в порічю Припети (волость Ратенська і Ветельська), і бачимо, що там ще на початках XVI в. хлїборобство не виходило зовсїм за границї найтїснїйшого власного ужитку. На дві великі волости, що займали величезну територію, був оден невеличкий фільварок: в інвентарі значить ся посїяного хлїба девять колод озимого жита, чотири колоди пшеницї, а запасу знайшло ся півтретя стога жита й останки стога пшеницї. З селянських даней грошеву вартість, як показує обрахунок ревізора, мав тільки мед: все иньше, очевидно, йшло на удержанне місцевого двора й старости з його помічниками. Навіть дохід з млинів не показаний — очевидно все, що приходило з млинів, споживало ся в цїлости. З галузей власного господарства грошевий дохід несуть тільки стави. В селянськім оподаткованю головне місце займає мед, дальше — овес і сїно, та рїжні припаси до столу — давали курей, качок, сир, масло, яйця, кабана або ялівку від цїлого села. Збіжа властиво (окрім вівса) майже не давано. За те давали льняне прядиво для бобровників — очевидно як матеріал для сїтей, конопляне прядиво на сїти риболовні, личані „обори“ або „ужища“ на сїти звіроловні. І в обовяз-

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ках натуральних рільна робота не має великого значіння; в Ратенській волости, де був фільварок, селяне були обовязані робити в нїм всї господарські роботи, і се при невеликих розмірах фільваркового господарства могло дати кілька, а найбільше — кількадцять день до року. В другій волости, де не було фільварка, селяне мали збирати сїно з замкових сїножатей. За те мали ходити „на оступ“ — на лови зьвіра, що тривали по кілька тижнїв, ще навіть в другій половинї XVI в. коли вже „зьвір виполошив ся“. Мали сипати й направляти греблї ставів, а коли стави ловили ся „на замок“, а не віддавали ся арендарям — мусїли, очевидно, брати участь в лові риби. Поміч при бобрових ловах заступлена була платою „бобровничого“. Нарештї селяне обслужували рїжні двірські потреби: постачали дерево, ходили з підводами, будували й направляли замок і т. и.

Подібне бачимо і в київськім Полїсю, в описи сїл з околицї Житомира з 1470-х рр. і в наданнях кінця XV й поч. XVI в. Основу оподаткования становить мед (подекуди й віск), часом переложений уже на гроші; крім того дають куниць і лисиць, натурою, часом „подимщину“ — правдоподібно також припаси до столу і двору, як і в Ратенщинї. З данного збіжа згадуєть ся лише овес. Хлїборобська робота на нечисленних великокняжих дворах робить ся толоками. Поруч того виступають иньші натуральні обовязки, їх звичайна формула: „сїно косити, на толоку ходити, став сипати“; участь в ловах зьвіриних і гонах бобрових тут відкупаєть ся звичайно певною данею, за те є до того осібні ловцї, бобровники, також і бортники.

Кілька надань з глубшого київського Полїся відкривають перед нами тіж прикмети господарства. Лазарко Мошкович з Овруцького повіту з своїми синами й братаничами становить одну „службу“, дає з своїх ґрунтів 24 відра меду, 2 гр. помірного, подимщину, косить і жне по три днї й иньші служби служить. Сї иньші служби поясняє наданнє иньшої „служби“, з такоюж медовою данею: крім кількох днїв рільної роботи тутешнї люде ходять молотити, лен полють, город городять. Села мозирські дають окрім медової й грошевої дани бобрів і куниць (чотири бобри й дві куницї з одного села, з другого не вичислено осібно), тут отже маємо виказане докладно те, що в різних наданнях загально згадуєть ся як „данї грошеві, медові, боброві й куничні“. „Землї бортні, сїножати, єзи, озери й усякі входи“ се звичайна при-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

належність, поруч „земель пашних“, в наданнях з Полїся пинського; „подводи не давати, повозу не возити, въ облаву не ходити“ — друга така звичайна формула тутешнїх увільнень від тяглих обовязків.

В наданнях з околиць Чернигова виступають бортні землї, боброві гони, лови рибні й звірині; в околицях Путивля — „перевѣсъ“ на птахів, озера, боброві гони, ловища звірині й пташині. Хлїборобство в сїм часї підупало тут наслїдком татарських погромів, але і в місцях лїпше захищених, яких татарські наїзди майже не зачіпали, воно дїлило своє значінне в господарстві тепер і пізнїйше, в серединї XVI в., з ріжними иньшими джерелами доходів, а властиво займало поруч них другорядну позицію.

Так переглядаючи опись такої розмірно добре загосподарованої околицї як Овруцьке староство, ми як доходи стрічаємо тільки грошеві чинші, мід, боброві гони. Людність несе обовязки ловецькі й рибальські. В ревізії 1552 р. читаємо, що ключі („недїлї“) чорнобильська, овруцька й білгородська мали обовязок робити „ези“ — перегороди для ловлення риби на Припети. Вся людність м. Чорнобиля обовязана була їздити на лови з замковим урядником „первою порошею“ (за першим снїгом) по одному дню три рази до року, і так само три рази по одному дню „на серен“ (на мерзлий снїг). Бобрів ловили старостині бобровники, а „земци одно до другихъ повинни провожать бобровниковъ“. Хлїборобство тут і в серединї XVI в. не виходило за тїсні круги місцевої потреби, і поруч нього мало важне значінне пчільництво, звірині й рибні лови. З продуктів хлїборобських давали найбільше овес і сїно: воно призначало ся на удержанне коней, яких по замках і дворах держали багато, для цїлей военних і всяких иньших; натомість пшениця й жито, що пізнїйше так усильно культивували ся на вивіз, не грають майже нїякої ролї. Серед натуральних обовязків рільна робота також не грає особливої ролї, й иньші роботи й обовязки — кошенне сїна, вожденне дерева, підводи, участь в ловах і гонах, сипанне й направлюванне ставів, і т. и., в сумі мають більше значінне нїж та рільна робота. (Далї буде).

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Нагла смерть.

Вони сиділи коло стола... Стрічали новий рік... Що-ж то була за роскіш, що за бенкет! Усе блищало, все мигтіло, усе сіяло, неначе хтось зірками скрізь посипав: і елєктричні кльоші —лямпи, й срібні та мережані прибори, й пугари із чистого кришталю... і зеркала... і діямантові убори на жінках з рожевим тілом, сповитих ріжнобарвним шовком, ґазою, як туманом, одягнених і разом наче нагих... Від квіток — гіацинтів статних, гвоздиків як вогонь, троянд пахущих аж до втоми, — такий там дух стояв, що, здавалось, до неба тих людей підносив, що зібрались тут... Хто-ж краще був, чи ті квітки, пахущії в неволі, а чи жінки квітчасті? Ой, краще всіх меж їх, на заздрість всім, була вона, хазяйка дому, у оксамиті чорному, що як смола облив їй стан, із милим усьміхом на білому і чистому як порцеляна дорога, обличчю... Так думав він, бо він її любив без міри і вірив він, що він щасливий. Він справді був щасливий, бо був її чоловіком, хоча і був він за старий для неї, хочай сусїдоньки близькії, вороженьки лихії моргали на чорнобрового, безвусого ще хлопця, та... дарма... Сьогоднї-ж він щасливійший був двічи, бо новий рік, рік щастя, долї, рік золота нового надходив, бо зібрали ся всї знайомі тут до купи, щоб бачити його богацтво, щоб заздрити йому, бо все кругом блищало, пахло, вабило до себе, бо ще богато років тих для його буде, бо чує себе він молодим, бо вище ще понад усїми стане й їй підійме вгору, в золотї скупає. Він радий був сьогоднї ще й того, що за для неї діямантовий гостинець він купив: один здоровий діямант — по хвормі серця викраяний, а стрілка з золота пронизує його... Яка робота, неначе павуки робили!.. богато грошей, та дарма!.. Оддасть тодї, як будуть спать іти „на самотї". Як брав він їх із каси, тремтїли руки, як листя на осицї, трусили ся — ламались ноги як солома, і серце скакало, рвалось як скажене, і тьохкало, неначе не в серединї було, у грудях, а десь в руцї, на дворі... Та дарма! Поповнить він розтрату, як і разураз робив... Сьогоднї, правда, більше, нїж ранїйш... Про те дарма!... Тепера... Здорова стрілка на бронзових дзиґарах, дорогих, посунулась близенько на дванадцять, іще хвилина і... Моргнув хазяїн на своїх людцїв і в мить усї пугари були

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

повні і піна біла через край лилась... Устали з міста гості... Почав промову він... Як раз ударив дзвін... один і... „Дай Боже, щоб іще богато літ отак збірались ми до купи, до любови“... Облив він поглядом палким обличчя жінки і... враз замовк, і раптом, та тільки якось все-ж помалу... помаленьку... із-зсунувсь вниз... під стіл... і ліг... і важко захропів... Що се, що се, що се?.. Життя змінило ся на смерть і сьвіт на-тьму перемінив ся... Підкрала ся вона, неначе-б то пантера хижа, крадькома, неначе... без голосу холодная гадюка, неначе малпа сьмішна... і щось неначе реготалось у кутку і лускало від реготу безгласного того... Так сьмішно аж до жаху! І попервах усім здало ся се за жарт... Після оторопіли... У грудях дух запняв ся... Неначе серце до грудей примерзло... А потім скочили, покидали пугари... Розліг ся брязкіт скла... Роздав ся гомін, галас... А жінка кинулась до нього із плачем: „Ой, Боже-ж мій, ой, Боже!“ — припала, нахилилась і... розуміла... і не розуміла... хапала ся за одіж, та за руки, за тіло, за його... не вірила і вірила, і знала, і не знала... і... голосила все: „Ой, Боже-ж мій, що се, що се, що се!?“... А гості... одні — „по лікаря, по лікаря!“... — мерщій побігли... Та що-ж тут лікарь міг, як серце... увільнилось?.. Оті тікали просто від смерти наглої, що їх як лютий звір із ліса налякала і наче гнала ся за ними по пятах, зглинувши одного. А сі... ратували, водою одливали, бо люди, смертні всі, не хочуть смерти знати і на поталу їй хоч одного з своїх без боротьби оддати, життєву власність смерти... Ніхто не жалував і не любив його, а серце все-ж щеміло. Були такі, що жінку потішали: „щаслива смерть, весела смерть!“... Та бачила вона за слізми, за журбою, як крізь воду, що нікому, ох, нікому пожалувати справді! А хоч і жалував, та все не так, не так; по своєму жалів... Неначе навколо вона одрізана була, наначе від життя та гострою була одрізана косою... Її торкнули чорні крила смерти і чорним обвело і... одрізнило від усіх живих... А тим часом... де-хто вже по кутках казав: „Для неї краще се... бо не... любила зовсім... Забуде скоро так, як зійде сніг... Занадто гарна...!“ Не чула вухом, чула серцем те і плакати хотілось їй, іще, іще, а плакати не дуже сьміла, бо... „не повірять, ні!“ А справді чула себе нещасною тепер, бо був тепер він за для неї що найдорожшим в сьвітї, бо тільки, мо, тепер його любила, любила аж до болю... Ох,

Generated on 2015-08-09 08:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нагла смерть!.. А як би повернути можна... то ноги-б цілувала... навколішках стояла-б перед ім... І стали всі дрібнесенькі її провини перед нею як купа кісточок сухих... А більш болїло їй, що ще й сьогодні, пред самим тим, як гості ізійшли ся, та не послухалась його: надїла замість білої та чорну сукню — дурниця! А чогось найбільш отсе болїло... І знов, як осминог обхоплювали спогади все про його любов, про пестощі... про... (неначе б то нїколи вже не бачила од нього не чула і лихого)... і почали душить і пить їй мозок. І впала долї, і ридала, і била ся, як бідна золотенька рибка без води, заломивши свої прекрасні мармурові руки, розсипавши кругом себе свій чорний оксамит... І пронизала душу маленька та дурненька думка, а... страшна, як тарантул: „Се чорний оксамит винен.!“... Такої муки нїколи не знало її легеньке серце... Жінки як скрізь — вони, як бжоли, заметушились — загули і плакали із нею, про себе-ж все судили... Чоловіки дивились на її красу...

А він лежав так тихо, тихо, нерухомо... як перекинутий стілець або ослін... І довгий, чудно довгий, яким не був у життю, коли стояв, сидїв, або й лежав...

„Весела смерть, щаслива смерть!“ казали люди до дому ідучи. А инші думали, що скоїлось, ну, прямо щось негоже: не міг вже пережить хочь сюю щиру ніч? „Усе він по розумному робив, а се — їй Богу, сором!“.

ХРИСТЯ АЛЧЕВСЬКА.

До збуджених надїй.

Химерна гра моїх думок
Мов промінь місяця неясний,
Мов тихе сяєво зірок
Крізь яблунь цьвіт весняний, рясний.
Химерний сон душі і мрій,
Що тихо мене обгортає,
І рій розбуджених надїй,—
Ласкаво вас мій дух витає!
Благословенні будьте ви,
Хай з вами край цьвіте коханий;
Мов яблунь цьвіт у днї весни
Мов думок рій, раніш незнаний!..

Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІВАН ФРАНКО.

СЕРЕДНІ ВІКИ
і їх поет.*)

III. Данте і його писання.

Хоча вся поезія, всї писаня Дантові мають форму немов автобіоґрафічних признань та оповідань, то про те аллеґоричний та символїстичний спосіб його говорення спричинив те, що ми майже нїколи не маємо певности, чи якесь його оповіданє розуміти дословно, як дїйсний причинок до його автобіоґрафії, чи символїчно та переносно, як певну форму, певну фазу його духового розвою. А постороннїх сьвідоцтв та документів, що позволяли-б нам прослїдити житє сього незвичайного чоловіка та сконтролювати признаня розсипаані в його творах, маємо дуже мало. Тим то й не диво, що властивих, конкретних та автентичних, документами ствержденых дат із Дантового житя маємо дуже не богато, а не мало з того, що давнїйшими біоґрафами та коментаторами від самого XV в. вважало ся правдивим, певним і нерозривно звязаним з іменем Данта, прим. його відносини до Беатріче, при близшім оглядї розпливаєть ся майже мглою або що найменше відходить у сферу невияснених гіпотез, коли не леґенд.

Данте родив ся у Фльоренції в р. 1265 в часї між 18 маєм і 17 червнем. Його імя було властиво Дуранте, тривкий, з якого пішло скорочене Данте. Його прозвище Алїґері вказує на нїмецьке походженє його роду. Алїґері, се очевидно старонїмецьке Альдіґер або Вальтеґер — Держиспис, де в чому близьке до назви другого велетня поезії Шекспира, яка означає трясиспис.

Дантова сїмя була без сумнїву давня і заможна, хоча не належала до шляхетських; у реєстрах шляхетських родів нема назви Алїґері. Та про то Данте без сумнїву вважав себе шляхтичем, і то не сам; за такого вважали його всї у Фльоренції; мабуть в женській лїнії він походив від лицаря Какчіяґвіди, що цїсарем Конрадом був піднесений до рицарського стану і згинув у хрестовій війнї. Швидка полїтична карієра Дантова, недоступна для людий нешляхетського роду, а далї обставина, що він

*) Див. кн. III і IV Л. Н. Вістника.

Generated on 2015-08-09 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міг оженити ся з дочкою одної з найможнїйших шляхетських фамілїй Фльоренції, показують, що про шляхетський рід нашого поета сучасні не мали нїякого сумнїву.

Мати нашого поета називала ся Белля; її родового прозвища не знаємо, так само як не знаємо хрестного імени його батька. У Данта була від иншої матери сестра, що пізнїйше була замужем за фльорентійським міщанином Львом Подждже — її імени не знаємо, і був також двоюродний брат Франческо. Анї про батька, анї про матїр, анї про брата та сестру Данте не згадує в своїх писанях нїколи анї одним словом. В р. 1283 згадуєть ся в тогочасних актах про Дантового батька, що він умер уже кілька лїт тому назад — Данте міг мати тодї найбільше 15 лїт. З одного жартливого сонета, який написав шваґер Дантів, Флорезе Донаті, до нашого поета, можемо догадувати ся, що батько Данта був простий, досить неотесаний чоловік; в усякім разї він не мав впливу на виховане сина. З його мовчаня про матїр можна би догадувати ся, що вона вчасно відумерла його, — дехто з учених думає навіть, що вмерла зараз при його вродженю. Брат поета Франческо був заможним міщанином; його імя стрічаємо в кількох документах із р. 1298, де він ручить ся за свойого брата і де згадано про те, що Франческо вже й перед тим позичав Дантови гроші.

Про молодість нашого поета, про його шкільну науку, вчителїв та опікунів не знаємо нїчого. Данте сам у одній пісні свойого Пекла називає своїм учителем Брунета Лятінї, автора по французьки написаної енциклопедії Tesoretto (скарбничка). Але Брунетто Лятінї за часу Дантового дитинства був фльорентійським сенатором, тоб то належав до найвисших міських достойників і для того думку, щоб він особисто був чи то приватним, чи публичним учителем Данта, треба вважати зовсїм виключеною. Може Данте говорить образово про Брунеттові писаня, що були для нього жерелом науки, а може він слухав надто публичних диспут та викладів славного сенатора. З власних признань нашого поета можемо догадувати ся, що він у молодих лїтах крім латини вивчив ся провансальської та північно-французької мови, був на унїверситетах у Падуї, Больонїї, а може і в Парижі, знав добре французьку та провансальську лїтературу. Маючи 24 роки він почав брати участь у полїтичнім житю свойого рідного міста. В містї йшла ненастанно боротьба між Ґвельфами

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і Ґібелїнами, але колишнє значінє тих окликів — сторонників верховенства папи і прихильників верховенства цїсаря, затерло ся було до тої міри, що іноді Ґвельфи, прогнані з міста, шукають помочи у цїсаря, а иньшим разом папа висилає свойого леґата до Фльоренції, щоб помирити ворожі партії і уможливити прогнаним Ґібелїнам поворот до Фльоренції. Та проте і Ґвельфи і Ґібелїни були шляхетські партії, з яких одні хилили ся більше до демократично-лїберальних, а другі до монархічно-автократичних форм правлїня. Супроти обох партій стояв фльорентійський народ, зорґанїзований у цехи, ґільди та дїльниці. Сїм богатших цехів творили грошеву арістократію, так званий popolo grasso (товстий народ), а кільканадцять дрібних цехів і робітники творили поспільство, popolo minuto. В другій половинї XIII в. йде ненастанна боротьба тих трьох елєментів у містї, і разом з тим ненастанний зріст і розвій та збогачєнє міста. Досить буде сказати, що за сей час і Ґвельфи і Ґібелїни по два рази ходили на вигнанє і знов вертали до міста, що в тім часї були два повстаня народа против шляхти, що міську конституцію перемінювано що найменше вісїм разів, та два рази руйновано мур, що оперізував місто, з тим, щоб сей пояс зробити ширшим.

Дантова сїмя належала до Ґвельфів. Чи при першім прогнаню Ґвельфів у р. 1260 Дантів батько також ходив на вигнанє, сього не знаємо, — та здаєть ся, що нї. В р. 1289 Данте, 24-лїтнїй, брав участь у походї Ґвельфів проти прогнаних Ґібелїнів і в битві під Ареццо, що скінчила ся побідою Ґвельфів головно завдяки хоробрости Дантового шваґра Корео Донаті. Правда, Дантовим шваґром і тяжким ворогом зробив ся сей небезпечний чоловік значно пізнїйше, коло 1295 р., коли Данте оженив ся з його сестрою Джеммою Донаті. Про його подружнє житє не знаємо нїчого, — що Данте в тім подружю не знайшов щастя, се певна річ. В своїх писанях він нїде не згадує про свою жінку, хоча мав з нею четверо дїтий. Одна його дочка, Беатріче, була монахинею, син Пєтро студіював права в Веронї, другий Якопо жив у Фльоренції; один і другий мали написати коментарії до творів свойого батька, але ті коментарії не дійшли до нас. Від Пєтра походить фамілїя ґрафів Сереґо Алїґері, що живе й доси.

Данте жив по осягненю повнолїтности на широку скалю, наробив богато довгів, які його родина мусїла сплачувати довг

Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лїта пізнїйше. Може сї довги були в звязку з його полїтичним житем. Він належав кілька разів до ради сто, а хоча Ґвельф, голосував против жадань папи; раз, а може й частїйше був послом фльорентійської републїки; король Неаполя, що коло р. 1295 гостив у Фльоренції, так уподобав його, що став ся його особистим приятелем. Нарештї в р. 1300 його вибрано пріором, тоб то начальником тимчасового правительства, і се було причиною його нещастя. Під його пріоратом вибухли розрухи в містї; причиною була бійка між Дантовим шваґром Корсом Донаті і Дантовим приятелем поетом Ґвідоном Кавальканті. Для втихомиреня народа Данте разом з иньшими пріорами присудив прогнати інїціяторів сварки. Ґвідо Кавальканті, прогнаний до містечка Сарзани, вмер там по двох роках наслїдком нездорового, болотяного клїмату. Донаті покликав на поміч папу Бонїфація VIII, а сей вислав до Фльоренції нїби то для помиреня посварених партій французького меґрата князя Валюа. Сей прибув у сам задушний день 1301 р. в супроводї кількох сот людий. Фльорентійська старшина згодилась отворити йому брами лише під сею умовою, коли присягне, що в'їде до Фльоренції він і його дружина без оружя і не змінить фльорентійської конституції. Валюа присягає, але по кількох тижнях згромадив довкола себе ще більшу узброену силу, роздразнив народ вимаганем надмірних данин і вжив вуличних розрухів за претекст до оружного виступленя. Дружина князя обсадила брами і впустила вигнаного Корсо Донаті. Скинено давнїйшу старшину, головою міста поставлено сторонника Корсового Канте де Ґабріеллї, і сей не гаючись підписав вирок, яким давнїйшу старшину, в тім числї й Данта, за підкупуване урядів, ошуканство, здирство, хабарництво, бунт против папи і князя Карла та забуренє спокою засуджено на грошеві кари по 5000 дукатів, на зворот неправно поздираних дібр до трьох днїв, а в противнім разї загрожено конфіскатою та спустошенем їх дібр. Надто засуджено їх на вигнане з Тосканїї на протяг двох лїт, а надто деякі з них, як ось Пальмієрі делї Альтовіті, Данте, Лїппо Бекке та Орляндуччіо Орлянді яко фальшівники та ошуканцї мали бути на вічну памятку записані в публичному статутї і на завше виключені від усяких публичних урядів та почестий. Д. 10 марта 1302 р. сей засуд відновлено, розширено на десятьох иньших Фльорентійцїв, а з уваги, що засуджені не ставили ся перед урядом, обложено

Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

їх банїцією, признано всїх вигнаними з міста й його посїлостий на вічні часи, а коли-б хто з них був спійманий на фльорентійськім ґрунтї, мав бути спалений на стосї.

Данте покинув Фльоренцію в самі різдвяні сьвята 1301 р., щоб нїколи більше не побачити її. Решта його житя, се сумна історія вигнаня, бідности, блуканя, розчаровань і надїй, та працї, що мала зробити його безсмертним.

Про історію його вигнаня і дальшого житя знаємо дуже мало. Якийсь час по виїздї з Фльоренції він держав ся в близькости міста разом з иньшими вигнанцями. Вигнані Білі злучили ся з вигнаними давнїйше Ґібелїнами, почали обмірковувати способи, як би знов чи то силою чи підступом дістати ся до Фльоренції. Але се було, як каже Данте, „товариство дурнїв і слїпцїв"; їх заходи швидко розбили ся, а Данте мав із них лиш те хиба, що д. 10 марта 1302 р. Фльорентійцї понови ли вирок на нього і признали його на віки вічні вигнаним із міста, а коли-б його зловлено на фльорентійській теріторії, мав бути спалений живцем.

Данте не довго держав ся купи своїх співвигнанцїв; він каже сам про себе, що „став ся сам для себе партією", відлучив ся від них і пішов у сьвіт шукати захисту й хлїба. До кінця житя він не перестав тужити за Фльоренцією, кілька разів робив заходи, щоб переблагати міщан і склонити їх до відкликаня засуду, тим більше, що виданий на нього вирок був виразом лише партійної злости, а не наслїдком якихось проступків з його боку, але всї його заходи були даремні. Перед роком 1302 бачимо його короткий часи у Вероні у тамошнього маґната Бартольомео делля Скаля; пізнїйше жив він тут довший час у його сина, славного воєводи прозваного Кан Ґранде делля Скаля. В р. 1306 був він гостем маркґрафа Маляспіни в Люніджіянї; надто маємо звістки, що він бував у Падуї, Больонїї та Парижі, чи то слухаючи викладів славних професорів, чи то викладаючи й сам на тих унїверситетах, на подобу теперішнїх приватних доцентів. Нераз йому доводило ся терпіти нужду й униженя. Його предок Каччіяґвіда пророкує йому — і очевидно він написав ті слова з власного досьвіду:

Пізнаєш ти, яким солоним тїстом
Смакує хлїб чужий, як твердо в гору
І в низ ходити сходами чужими.

Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Боккаціо, що бувши малим хлопцем, бачив його на власні очи, оповідає, що се був маленький, непоказний чоловік, завсїгди згорблений і з густою, чорною бородою. Традиція малює нам його инакше, з лицем гладко обголеним, з висуненою долїшньою губою, з сильно розвитою долїшньою щокою, закривленим носом і з очима, що по влучному слову Врхлїцкого

Огнисто в глуб вникають наче острий
Безмилісний штилет, руцї послушний.

Ще раз заблисла йому надія. В р. 1309 розійшов ся слух, що нїмецький цїсар Генрих VII Люксембурський збираєть ся в похід до Італії, щоб відновити традицію Кароля Великого і Гогенштавфів, коронувати ся в Римі, відбудувати старе римське цїсарство. Старий Ґвельф Данте зробив ся Ґібелїном, надіяв ся від цїсаря привернення ладу, справедливости і мира на сьвітї, надіяв ся при тім і повороту до рідної Фльоренції. На привитинє цїсаря він написав трактат De monarchia, де виложив свій ідеал всесьвітної монархії та її завдань. А коли Генріх VII в р. 1310 справдї появив ся з військом у Італії, Данте повитав його з великим запалом і такий був певний побіди цїсаря, що понаписував огнисті листи до Фльоренції, Риму і всїх італьских князїв, де виказував їх злочини і заповідав швидкий час відплати. Він пристав де цїсарської дружини, його представлено цїсареви, і Данте величав його новим Мойсеєм та „агнцем божим“. Але похід цїсаря розбив ся, Генріх не осягнув своєї цїли і вмер 24 серпня 1312, в Буонконвенто. Се був остатнїй, важкий удар для Данта. Тепер пропали всї його надії. Фльорентинцї в р. 1312 поновили свій засуд на нього, а в р. 1315 розтягли його ще й на його синів. Від тепер Данте щезає зі сцени; ми не знаємо, де він пробував у найблизших лїтах; аж коло р. 1320 стрічаємо його в Равеннї, у тамошнього князя Ґвідона де Полента. Тут він умер д. 14 вересня 1321 р., маючи 56 лїт від роду. Рим довгий час переслїдував його. В р. 1329 кардинал Бертрам ді Пуає велїв прилюдно спалити його книгу „De monarchia“ і хотїв спалити також його кости „на вічну ганьбу й знївеченє його памяти“, але один із родини де Полєнта і один Фльорентинець спротивили ся тому і вратували останки одного з найбільших ґенїїв, яких видало людство. Зрештою Фльорентійцї швидко по Дантовій смерти зрозуміли кривду заподіяну поетови і робили богато разів заходи, щоб добути з Равенни його

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кости, але все надармо; остатнїй раз такі заходи були роблені ще 1864 р. Над нижею в мурі францїсканського костела в Равеннї, де лежить Дантове тїло, стоїть досить незугарно викувана з мартуру його подобизна, а під нею віршований латинський напис, що кінчить ся ось яким двостихом і гірким докором для Фльоренції.

Hic claudor Dantes patriis extorrisaboris,
Quem genuit parvi Florentia mater amoris.
(Тут я запертий, Данте, вигнанець з рідного краю,
Якого вродила Фльоренція, мати, що мало любила).

Ми розповіли тут біоґрафію Данта, так сказати, зверхню, Данта як публичного дїяча і полїтика. Нам лишаєть ся ще доповнити її кількома рисами з його приватного житя. Ми вже згадали, що Данте був женатий з Джеммою Донаті і мав з нею двох синів. Вигнанє розлучило його не лише з рідним містом, але й з сїмєю, бо його жінка, сестра головного полїтичного ворога Дантового, лишила ся в Фльоренції. Ми не знаємо, за що пізнїйше, в 1312 і 1315 були засуджені його сини; можливо, що вони надїючи ся полїтичної зміни з приходом цїсаря, навязали були зносини зі своїм батьком.

Та все те пусте. Ми вже згадали, що сам Данте в своїх писанях нїколи не згадує про свою жінку й своїх дїтей, і коли міряти факти його житя його власною мірою, то найважнїйшим фактом буде ось що. Маючи 9 лїт Данте побачив раз на вулицї дївчинку, роком молодшу від нього, в суконцї червоній як кров. „В тій хвилї дух житя, що пробуває в найтайнїйшій комірцї серця, почав тремтїти так сильно, що в найтихійших пульсах видавав ся йому страшним“. Потім він видав її часто, аж одного разу, коли вже мав 18 лїт, побачив її одягнену в пребілу суконю, між двома дамами старших лїт; вона обернула свої очи в той бік вулицї, де він стояв, боязливий і несьмілий, і поздоровила його чемно з невимовною ласкавістю, так що йому здавало ся, що побачив остатню мету всякої роскоші. В ночи після сеї стрічі він мав дивний сон: він бачив її знов, коли в тім явив ся амор, виняв у нього з грудий серце, яке тут же зажевріло ся мов горючий уголь, і примусив її з'їсти його. Сей сон описав Данте в своїм першім сонетї, який в відписах порозсилав виднїйшим поетам Фльоренції та иньших італїйських міст. Деякі з тих поетів поприсилали йому відповіди на той сонет —

Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

відгадуючи значіне його сну, і так повстав завязок першої його книжки, Vita nuova, що присьвячена власне історії тої його любови.

Данте оповідає далї, як його любов змагала ся, які роскоші й болї справляла йому, як він силкував ся укрити її, але при тім увесь поблїд, зіслаб, і коли його питали, з чого се у нього, він мусїв відповідати: „з любови“, бо признаки любови аж надто виразно були написані на його лицї. Але коли його питали далї, в кому він так закохав ся, то він глядїв на них усьміхаючись і мовчав. Він оповідає про дальші свої візії і стрічі з улюбленою. Він мусїв опирати ся о стїну, така сильна дрож проймала його за кождим разом, коли бачив її. Де які гарні панї, спостерігши се, почали вговорювати його: „По що ти любиш сю панну, коли не можеш знести її присутности?“ Він відповів на се славною канцоною, що починаєть ся словами: „Жінки, що знаєте, що то таке любов“, де між иньшим ось що каже про свою милу:

В найвисшій сфері духа ангел кличе:
О Господи, онтам землею ходить
Чудесне щось, так любої подоби,
Блискуче так пречистою душею,
Що саме небо проясняєсь нею.
Не инші в неї хиби як і в раю,
І всї сьвяті кругом її жадають,
Лиш ласка божа тут її лишає,
Сам Бог говорить, небесам звіщає:
„Кохані, ще якийсь часок терпіте,
Щоб на землї жила надїя ваша,
Й один живе ждучи, що клятим в адї
Колись розкаже серед всїх страховищ,
Що бачив на землї сьвятих надїю“.

Далї оповідає Данте про смерть її батька, про свою хоробу і як він у горячкових снах бачив її мертвою. Сї сни справдили ся — Данте видужав, а його кохана вмерла. В безмежнім болю він кличе словами Єремії: „О як запустїло се многолюдне місто! Як повдовіла володарка народів!“ І далї оповідає як по смерти коханої він спроневірив ся їй, обернувши свої симпатії до якоїсь благородної пані (donna gentile), що зі співчутєм дивила ся на нього з вікна супротилежного дому. Та по-

Generated on 2015-08-09 08:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

якімось часї він знов отямив ся, його кохана показала ся йому ві снї і він кінчить своє оповіданє ось якими словами. „Оттим то коли сподобаєть ся тому, яким кермують ся усї річи, що моє житє потріває ще кілька лїт, я надїю ся заговорити про неї таким способом, як нїколи ще нї про яку не було говорено. І тодї нехай він, Господь усякої ласки і щедроти, зволить узяти мою душу туди, де вона могла-б побачити величність своєї пані, що просьвітлена глядить у лице того, qui est per omnia secula benedictus".

Хто була та пані, що першою своєю появою збудила в серцї 9-лїтнього хлопця таку могутню пристрасть і зробила ся провідною звіздою цїлого його житя? Данте називає її Беатріче. З того, що він подає про неї, ми можемо дізнати ся, що вона була Фльорентинка, дочка якогось фльорентійського патріція, уроджена 1266 року, отже рік молодша від Данта, а померла десь коло 1290. І більше нїчого не знаємо про неї. Аж у другій половинї XIV віку, яких 50 лїт по Дантовій смерти Боккачіо, що запрошений навмисно до Фльоренції читав там виклади про Данта і коментував його Божественну комедію, подав на підставі інформації від якоїсь віри гідної особи, що се була молода Беатріче, дочка близького сусїда Дантових родичів і визначного пана Фолько ді Портінарі, що пізнїйше вийшла замуж за молодого Сімоне ді Барді і вмерла 1290 року, переживши 24 лїт. Пять сот лїт вірено сим Боккачієвим словам, поки нарештї близший розгляд не показав, що вони властиво нї на чім фактичнім не оперті, а суперечать усьому тонови, всьому змістови Дантової Vita Nuova, де автор оповідає про Беатріче починаючи від її дитинячого віку аж до смерти, і анї словом не згадує про її замужє. А преціньже воно неправдоподібно в найвисшій мірі, щоб Данте, показавши Беатріче такою безмірно сильною в любови, зовсїм промовчав про її вихід замуж, щоб сей вихід не зробив на нього нїякого враженя. Нї, Дантова Беатріче не була замужня, вона вмерла панною і лишила ся для Данта назавсїгди символом чистоти, ласки й сьвятости.

Ми вже сказали подаючи зміст Vita Nuova, що Данте вже тодї, в Фльоренції мав намір звеличати Беатріче так, як не була звеличана жадна жінка перед тим, а з канцони „Donne que evese l'intelletto d'amore" видно виразно, що вже тодї він думав говорити про неї мерцям у пекольній безоднї. З сього почали дога-

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дувати ся, що Данте ще в Фльоренції, лише ще перед смертю Беатріче, отже перед 1290 роком задумував плян иньшого твору, де мала бути описана його вандрівка по пеклї. Але тимчасом прийшли відомі нам полїтичні випадки, що вирвали Данта з його спокійного й безпечного житя, кинули його в широкий сьвіт самотним, бездомним вигнанцем, пхнули його в вир полїтичної боротьби з тою фатальністю — служити упадаючій справі; оттим то й плян сього нового твору відступає назад, а з ним разом і фіґура Беатріче.

Найблизший твір, що вийшов з під Дантового пера, був знов написаний по італїйськи і складаєть ся так само як Vita Nuova з поезій і коментарів до них. Він має титул Il Convito (вечеря) і був написаний на вигнаню, в роках 1306-8". Від коли — так починає він сей новий свій твір — горожанам найкращої і найславнїйшої дочки Риму, Фльоренції, подобало ся вишхнути мене з її коханого лона, де я родив ся і виховав ся аж до вершка мойого житя, і де я для їх добра всїм серцем бажаю спочити втомленою душею і докінчити присудженого менї часу, від тодї проходив я майже всї околиці, до яких сягає отся мова, мандруючи і немов жебраючи, і против своєї волї носив на показ рану судьби, якою несправедливі часто звикли докоряти побитим. На правду я човен без вітрила і без керми, гонений по ріжних пристанях та затоках та берегах сухим вітром, що дихає болючим убожеством. Многим людям я видав ся низьким, які, може ошукані поголоскою, виробили собі в душі про мене инше понятя". Сей трактат являєть ся немов доповненем до Vita Nuova. Навязуючи до оповіданя про смерть Беатріче і сіньорину з вікна (donna de la fenestrell), яка потїшила його в смутку по стратї улюбленої і для якої він на якийсь час спроневірив ся памяти Беатріче, Данте говорить тепер, що ся donna de la fenestrell не була нїяка дїйсна жива людина, але фільозофія, якої студіям він присьвятив три роки і сим буцїм то притьмив память покійної коханки. Вже Веґеле зовсїм справедливо піднїс, що се не зовсїм щасливий концепт Данта, перемінити дїйсну, живу людину, про яку без сумнїву говорить ся в Vita Nuova, на аллеґорію та симболь. При тім Данте попадає в суперечність, бо коли в Vita Nuova свої зносини з дамою з вікна він називав, виразно своєю хибою, прогріхом, спроневіренем памяти Беатрічі то тут, признавши її уособленем фільозофії, він віддає їй такі

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

високі похвали, ставить її так високо, що заняте нею нїяк не можна би було вважати якимось прогріхом. При тім ми знаємо напевно, що Данте коло р. 1290 якийсь час вів досить гуляще та веселе житє; його приятель Ґвідо Кавальканті пише до нього ось який сонет:

День в день до тебе часто я приходжу,
Та страх болить мене твоя ледачість;
Жаль серця твого, що колись так чесне
Й чеснот, що ними ти колись пишав ся.
Ти звик був більше уникать людий
І сторонить від товариства підлих.
І не забуду я ту любу днину,
Коли про мене говорив та й дружба
Й поезія злучила нас так тїсно.
Тепер побачив я тебе таким мізерним,
Пісень твоїх тепер хвалить не сьмію
Нї явно другом твоїм називатись.

Дантів трактат „Il Convito“, се тілько частина більшої цїлости. Поет каже в передмові, що бажає в ньому дати бенкет для тих бідних духом, що не мають можности доступити до жерела знаня й фільозофії. В тій цїли бере він 14 своїх канцон і додає до кождої коментарій. Але він успів обробити таким способом лише три канцони, так що його трактат складаєть ся з чотирьох частий, вступу і трьох коментаріїв. Перший коментарій присьвячений похвалї фільозофії, другий говорить про шляхетство, а третїй про римське цїсарство. Виклад Дантів тяжкий, навантажений середньовіковою формалїстикою. Теми своїх трактатів автор не викладає систематично, в суцїльнім звязку, але уривками, принагідно, як до того дають нагоду тексти його канцон, покладені основою коментарія. Але зміст книги наскрізь новочасний, можна сказати, революційний, починаючи вже від самого язика. Книга написана по італїйськи. Се тодї була нечувана новість, майже ересь. Людова мова допускала ся в буденній розмові, в сьвітській, любовній поезії, що найбільше в хронїках та споминах сьвітських людий, але для правдивої науки, фільозофії та теольоґії обовязковою була латина. Данте перший посьмів виломити ся з того обовязку. Він, сам покірно признаючи себе ділетантом у високих науках, бере на себе сьмілість вивести ті науки з манастирських келїй та унїверситетських заль між широ-

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ку публїку, подати їх тим „убогим духом“ та голодним духової страви мілїонам, що доси були виключені від неї, і для того навмисно пише свою книгу людовим, італїйським язиком. Мотивованю права живого людового язика не лише до поезії, але також до науки, а значить, права широких народнїх мас до участи в науцї, яка доси була лише прівілеєм немногих вибранцїв, присьвячено перший, вступний трактат Дантового „Бенкета“, що таким способом став ся першим сьвідомим і сьмілим словом новочасних европейських національних рухів.

Не менше цїкава й революційна також четверта часть книги, присьвячена полїтицї. Викладаючи тут свої погляди на римське цїсарство таке, яке витворило ся в його уяві, на конечність його відновленя для заведеня загального мира й ладу, Данте силкуєть ся оснувати сю перестарілу ідею на зовсїм новій, так сказати, міщанській підставі. Він пише: „Не рід, робить чоловіка шляхтичем, але чоловік ушляхетнює свій рід“. І додає з величньою ляпідарністю: „Знаю, що тут суперечу цїлому сьвітови“. Та далї з цїлою пристрастю властивою його натурі він кличе: „Як то, коня називають благородним, коли він сам щось варт, так само кажуть про сокола або перлу, — а чоловік має бути благородним лиш тому, що його родичі були щось варті. На таку бестіяльність треба би відповідати не словами, а ножами“. Як бачимо, сей правовірний католик і ґеніяльний поет мав инодї досить гайдамацькі помисли! Він не любив накладати зубила своїм думкам, і в темнім чотирнацятім столїтю без остраху випускає такі слова, за які й тепер у двацятім не дуже би погладили по головцї. В однім роздїлї своєї книжки він обертаєть ся до князїв, що тодї панували в Італїї і мовить: „О ви нещасні, що пануєте сьогодня, о найнужденнїйші, що підлягаєте пановаю! Уважайте, вороги божі, на близький переворот, ви, що держите над Італїєю різку пановання! Говорю вам, Карле і Фредеріґо, ви королї і инші князї й тирани, поглядїть, хто таке ваші дорадники, і вважайте, скілько разів кождого дня ті ваші мінїстри показують вам правдиву цїль людського бутя. Краще-б вам було низько лїтати як ластівки, анїж як яструби заточувати найвисші круги над стервом“.

В однім місцї своєї книжки „Бенкет“, говорячи про потребу вживаня народної мови в лїтературі заповідає Данте, що при божій помочи думає сей предмет обробити в окремій працї.

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І ся праця, написана по латині під титулом „De vulgari eloquio", лишила ся уривком: із задуманих чотирох частий Данте написав лише дві. Він написав сю книгу по латині, бож власне йому ходило о те, щоб нею переконати вчених і загріти до вживаня народної мови. Правда, він признає тут народній мові місце лише в поезії, загалом у белєтристиці, але не тому, як коли-б не признавав їй права до прози, але тому, бо по його думці поети виробляють найлїпше мову, надають їй богацтво, гнучкість і блиск, із чого потім можуть користати прозаіки.

В першій части сеї праці застановляє ся Данте над початком людської бесїди в загалї. Середнї віки мали в тім пунктї готову правовірну теорію, видобуту зі сьвятого письма, і Данте простодушно повторяє її. Мова належить до дарів, наданих Богом чоловікови в раю. Первісна мова була єврейська: котре з людий заговорило перше? З природи річи виходило би, що балакуча Ева, але мова, се такий високий дар, що по всїй правдоподібности мусїв насамперед проявити себе у мужчини. Перше вимовлене слово було Елї — імя Бога. Люди говорили по жидівськи всї аж до вавилонського стовпотвореня; тут Бог помішав їх мови; кожда ґрупа ремесників та робітників занятих при тій будові раптом заговорила иньшою мовою; таким робом повстало стілько язиків на сьвітї, скілько там було родів працї; котрі робили найделїкатнїйшу роботу, тих мова зробила ся найбільше варварською. Лиш потомки Євера одні зі всїх потомків Симових не працювали при будові і їм одним Бог лишив первісну мову, яка від Євера й прозвала ся єврейською. Се було зроблене на те, бо серед того племени мав народити ся Син Божий, і Бог хотїв, щоб він говорив чистою, первісною, райською мовою, а не мовою замішаня.

Відси Данте перескакує просто до Італїї та иньших романських країв. Покревність язиків італїйського, французького та еспанського він відчуває, але пояснити її не вміє. По його думці ті язики близькі собі тому, бо були близькі від часу вавилонського замішаня. Що латинська мова їх спільна мати, се йому й на думку не спадає; навпаки, він думає, що латина витвір пізнїйший, штучний, зроблений ученими навмисне для того, аби відгородити науку від загальної доступности.

Аж тодї, коли Данте стає на ґрунтї своєї рідної мови, він висловлює розумні, инодї глубокі погляди. Він шукає італїйської

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

національної мови, і не може знайти її. В Італії він бачив 14 головних діялектів, та в кождім діялекті можна ще розріжнити кілька піднарічій, у кождім місті, в кождій верстві свої спеціяльні говори. Де-ж тут шукати національної мови, спільної і рідної і зрозумілої всім? Чи взяти котрий із готових уже діялектів? Данте не згоджуєть ся на жаден, і хоч сам нераз узнає Рим столицею сьвіта, то про те діялект Римлян найпоганьший із усїх італїйських, так як зрештою й обичаї та поводженє Римлян найогидливійше над усїх. Італїйський письменник, що хоче писати справдї сьвітлою й добірною народньою мовою, не може обмежати ся на один діялект, на одну околицю. Іскри сьвітлої й добірної мови розсипані по всїх діялектах, письменник повинен із усїх брати що найкраще; національна мова по Дантовим вказівкам буде вибором, штучним витвором рефлексії. Справедливо пізнїйші Фльорентійцї закидали Дантови недокладність у тім вислові: він промовчав, що працюючи сам над витворенєм тої національної італїйської мови, основою її таки поклав тосканський діялект, і тілько деде збогачував його запозиками з иньших діялектів. Та про те не можна думати, як прим. писав Маккіявелї, що Данте промовчав се з зависти чи з сердитости на Фльорентійцїв. Далеко правдоподібнїйше те, що вирісши в уживаню тосканського діялекту і питучи ним із молоду він сам навіть не почував його підставової ролї в твореню його язика, а за те тим пильнїйше глядїв на позички з инших діялектів і признавав їм більшу вагу, нїж їм належало ся.

Та сяк чи так би ми дивили ся на Данта як на язикослова (пізнїйше, в остатнїй части своєї великої поеми він вислався далеко розумнїйші і глубші погляди на початок язика), — одна величезна заслуга лишаєть ся за ним і на язиковім полї: він був творцем італїянської лїтературної мови; праця його ґенїя поклала для неї відразу такий міцний фундамент, що на ньому стоїть уся її будова й доси; що більше, вона у нього вже така вироблена, така готова, що й доси не застаріла. Данте — одинокий середньовіковий письменник, якого в його рідним краю розуміють і доси без перекладаня; нї, його мова настільки сьвіжа, що й тепер служить основою науки у школах. Се справдї поява незвичайна, коли зважимо, як застаріли що до язика твори французьких трубадурів та chansons de gestes, нїмецьких мінезінґерів, рицарських епопей, а навіть такого Ганса Сакса.

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Тим і ріжнить ся — каже Веґеле — історія італїйської мови від історії всїх инших язиків, що так заранї була відсторонена від усяких змін. Які там причини зложили ся на се, то все таки найважнїйша була — її виробленє і уживанє першорядним поетичним ґенїем і то в просторім поетичнім творі. Тілько через такий твір, що захопив цїлу націю, могла побідити національна мова, могли поодинокі діялекти бути відсторонені і пановане латини зломане".

Анї книга „Бенкет", анї отся розвідка про народню мову не були докінчені. Прихід цїсаря Генриха VII до Італії перервав Дантови отсї занятя і кинув його в вир полїтики. З того часу, 1310 — 1312, ми маємо ряд його полїтичних писань, а власне згадані вже його посланія до цїсаря, до Фльорентійців та иньших міст і книжку „De monarchia". Не будемо докладно розбирати змісту сеї книги; се був виклад середньовікової полїтики такої, яку ми схарактеризували при оглядї середнїх вік. Данте починає з того, що доказує конечність всесьвітнього цїсарства: воно одно дає запоруку загального спокою, справедливости й свободи. Дальше він доказує, що те цїсарство не може бути инше, як тілько римське. А в кінцї — і се було найважнїйше, властиве Дантови заключенє — цїсарство мусить бути зовсїм незалежне від папства; воно залежить безпосередно від Бога. Данте сконструував собі таке цїсарство і надав йому таку авреолю власти й величі, про яку не снило ся нїколи нїякому цїсареви. А дивлячи ся на тогочасні відносини, де такого цїсарства не було, він мовить: „А коли цїсарський престол стоїть порожнїй, то весь сьвіт ходить блудом". І він почуває в собі покликанє не лише холодною арґументацією, але також огнистим словом поезії повернути сьвіт із тої блудної дороги, допомогти, наскілько се в його силї, до побіди правдивого напряму і справедливого порядку. Се, як побачимо далї, була також одна з тенденцій його остатнього, найбільшого і справдї безсмертного твору, Божественної комедії.

Вже з того, що сказано попередно, можна бачити, чим був Данте для свойого часу, для своїх Фльорентійців та Італїйців. Для Фльорентійців він був з разу молодим паничем, що в часах вільних від гулянок писав непогані любовні вірші; пізнїйше зробив ся ворогом вітчизни, вигнанцем, якого в разї зловленя на фльорентійськім ґрунтї ждало спаленє на стосї; далї прийшло

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ще гірше, він став союзником ненависного Нїмця, зрадинком Італії, сьмів голосити незалежність цїсаря від папи. Для італїйських князїв він був бідним, беззахистним книжником, ученим та письменником. Аж якийсь чи по його смерти, 20, 30 лїт пізнїйше Італїя побачила нараз, що втратила одного зі своїх найґенїяльнїйших синів; Фльоренція протерла очи і пізнала, що той недавнїй ворог був її найбільшою оздобою і славою. Інтересно, що Данте, вигнаний, боздомний, битий недостатком та тугою за рідним містом, нї хвилї не сумнївав ся про своє значінє. Він чув у собі такі думки, такі пляни і такі сили ґенїя, яких не бачив нї в кого зокруженя. Не вспівши розвинути їх у житю, в полїтиці, в партійній боротьбі, він відвертаєть ся від сьвіта, збирає до купи всю свою силу, щоб написати твір зовсїм неподібний до всїх тих, які були перед ним. Думка про написанє того твору засїла в його голові ще з молоду; вже в канцонї Donne qu'avete intelletto d'amore він в уста самого Бога вкладає провіщанє, що він, Данте, має про Беатріче оповідати мертвим у адї. Його Vita Nuova кінчить ся оповіданєм про візію, в якій грала ролю Беатріче, про яку він хоче сказати такі слова, яких нїхто ще не сказав про жадну женщину. Оповіданє візії, оповіданє того, що сам поет бачив у чудовім привидї, отсе тема головного твору його житя. Обєктивне представленє річи найбільше субєктивної, епос оснований на лїрицї, пісня любовна, що розросла ся до розміру Ілїяди — отсе Дантова Божественна Комедія.

Епос і лїрика. Ми вже сказали, яку лїрику мав перед собою Данте, як у нїй любов із чисто земної переходила на небо, а женщина тратила тїло і кров і перемінювала ся в симболь і абстракт. У Дантовій Комедії ся символїзація доходить до вершка; Беатріче, фльорентійська панночка, одягнена раз у кроваво-червону суконьку, то знов у снїжно білу одежу, переміняєть ся тут на духа, опікунку поета, на ясну паню, що в найвисшім крузї раю стоїть зараз обік Богородицї, тобто найвисше з усїх мертвих коло сьвятої Трійцї, а в великім тріумфальнім походї небесних ликів стоїть на тріумфальній колїсницї тягненій херувимами як подобіє церкви Христової. Данте додержав слова, звеличив Беатріче так, як не зумів, не посьмів нїякий поет звеличити свою любку, але заразом закрив її такою густою млою містики, що вже найблизші його потомки не здужали пізнати її дїйсного лиця, і вона, ся найбільше звеличена панна, лишила ся для нас на завсїгди загадкою.

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Дантова комедія, се поетичне оповіданє, епос, але так само неподібне до всїх иньших епопей всесьвітної лїтератури, як і його любовна лїрика. Доси поети в епопеях малювали зверхнїй сьвіт — Данте чинить се також; малювали мандрівки в сьвіт мерцїв — Данте чинить се також; малювали містичні почутя, сумнїви, блуканя, пригоди героїв — Данте чинить се також. Але як-же відмінно чинить він се від усїх иньших! Коли для Гомера, Верґілїя чи Люкана сьвіт мальований у поемі був чимось справдї внїшним, постороннїм, далеким та давно минулим, Данте малює нам той сьвіт, який він сам бачив, тих людий, з якими знав ся, про яких чував у найблизшім окруженю, з яких поглядами і традиціями жив, боров ся або згоджував ся. Містичні почутя, сумнїви та похибки малюють нам і инші середньовікові епіки, такий Вольфран із Ешенбаху. Але там се лиш епізоди, частки більшої цїлости; у Данта се чутє, його власне, субєктивне чутє, се основа цїлої епопеї, се атмосфера, в якій живуть усї його постатї. Були й візії загробового сьвіта перед Дантом, ще у Греків, Римлян, у Гомера і Верґіля; були і в старохристіянській лїтературі малюнки пекольних страховищ та райських роскошів, як ось Видїніє сьв. Павла, Видїніє Ісаії, Хожденіє Богородицї по муках, Подорож сьвятого Патрикія до чистилища, видїнє рицаря Тундаля. Але все се були маловартні, тенденційні фабрикати, казки укладані для страшеня простаків. Данте оповідає нам те, що сам він бачив на власні очи, в ясно означенім часї, коли мав 35 лїт, починаючи від великодної пятницї 1300 року, через весь сьвітлий тиждень. Він оповідає все так ясно, докладно і пластично, що архітекти за його показом могли зрисувати докладні пляни пекла, а незлїчені малярі та мінятуристи кидали на полотно та на папір образи сплоджені його фантазією в їх уяві. І коли иньші епіки оповідають про своїх героїв, людий постороннїх, видуманих, — то у Данта нема героя нїякого, він оповідає про себе особисто: я, Данте Алїґері, тодї й тодї був там і там, бачив те й те, почував те й те. І коли иньші епопеї малюють той зверхнїй сьвіт холодно, спокійно, — Данте малює його в найвисшім напруженю чутя, пропускає всї образи крізь прізму того чутя, немов би весь сьвіт плавав, крутив ся і тремтїв на хвилях його могутнього чутя.

Весь сьвіт! Так. Данте малює нам не лише ті тїсні закутки, де він жив і куди блукав. Він малює всю вселенну, весь

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

величезний будинок сьвіта. Те, що окружало його на землї, він переносить у підземний і надземний сьвіт, поділений на три рази по девять кругів, заселяє ті круги живими, сучасними людьми, показує нам їх муки й терпіня, їх радощі й надії; ми чуємо їх плач і зітханя, бачимо їх жаль і покуту і доходимо до образів безмежного щастя і блаженства. Се образ церкви Христової: в низу осуджені, по середині ті, що кають ся й покутують, на вершку блаженні.

Але приглянувши ся близше сьому образови ми дізнаємо такого вражіня, немов би перед нашими очима підтягано куртину: щезає велична декорація, щезає весь той безмежний сьвіт, ми переносимо ся в душу самого Данта. Се він зітхає й плаче на початку, се він переходить усї страховища душевної муки, сумнївів, прогріхів, се він висловлює своє обуренє до найпоганїйших злочинів, до яких здібна людська природа, се він ведений важкою житєвою конечністю спускаєть ся все низше й низше, туди, де панують пожежі диких пристрастий, демони скажених намірів, огидливости злочинів і нестерпна заморозь розпуки. Але його ратує незрима сила — любов до Беатрічі, до чистої дївочої душі, до знаня, до чесноти, до всього, що найкраще і найбільше в людській природї. На самому днї темної безоднї в його душі доконуєть ся переворот — він бачить над собою зорі; надія на прощенє витає в його душі, переносить її через тремтяче море і він звільна, з трудом розпочинає важкий хід каяття й покути. Ми бачимо, як він усмиряє свою гордість, свою пристрасть; він не дарує собі анї одного гріха і нарештї доходить до повного очищеня. Тілько тепер він робить ся гідним бачити ту, що була ідеалом його молодости і провідною зорею його життя і з нею разом піднести ся високо, в сфери вічности, пройти планетарні круги і дійти до найвисшої роскоші, яку дає повне пізнанє всього, що єсть, було й буде, повне з'єднанє з найвисшою творчою силою.

Але й тут іще не конець. Дантова поема, се не лише малюнок даного закутка дїйсного сьвіта, який Данте переходив своїми ногами, і малюнок тої історичної доби з її героями й катастрофами, яку пережив Данте; се не лише малюнок того Космічного порядку, який тогочасна наука бачила в сьвітї з його подїлом на землю, пекло, чистилище і небесні сфери, се не лише малюнок індівідуальної душевної драми, що відбула ся в Данто-

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вій душі; се щось іще більше, ще глубше: се малюнок душевного перелому в душі кождого чоловіка, того перелому, що починаєть ся гріхом, нарушенєм суспільного порядку та етичного закона і через безодні завзятости, зневіри, розпуки доходить ся до жалю, каяття, покути — скінчить ся роскошами поєднаня і душевного відродженя та заспокоєня. Се віковічна повість кождого з нас, кождого, хто думав, любив, помиляв ся, падав духом і знов підносив ся. Та ні, се не віковічна повість; греко-римська старовина майже не знала її; старохристіянська лїтература дала її перші слабі початки в повісти званій Псевдо-Климентинами в Конфесіях сьв. Августина. Данте силою свого ґенїя зробив на тій слабій основі першу новочасну психольоґічну повість, першу студію новочасної душі, виведеної з гармонії і раз у раз занятої змаганєм знов дійти до гармонії.

(Далї буде).

М. ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

Борцям.

Я не бачив вас у вічі
І нїколи вас не чув,
Але серцем і думками
З вами всюди й завше був.
З вами був я не як рівня,
Не товариш бойовий,
А як брат ваш, брат підбитий,
Та душею ще живий.
Бо я зріс і жив у пітьмі,
Все життє я жив у нїй,
І зівяв я і знесилїв
У проклятій пітьмі тій!
І не можу я боротись...
Тільки можу я співать,
Можу щиро словом правди
Справдї смілих прославлять.
Вам сплїта подібні лаври
Наша збурена доба,
Бо то ви у нїй зробили
Громадянина з раба.
Так прийміть же і від мене,
Від співця, борцї, привіт:
Хай живе народня воля!
Хай скорить ся їй весь сьвіт!..

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ВАСИЛЬ МОВА (ЛИМАНСЬКИЙ).

СТАРЕ ГНІЗДО й МОЛОДІ ПТАХИ.

ДРАМАТИЧНІ ОБРАЗИ*).

II.

(Сад Загреби. Під деревами застелено стіл, на столі стоїть самовар з усїма причандалами. З правого боку від публїки сидить Киля і ладнає до чаю, навпроти публїки сидить Загреба і смокче довгий чубук, з лївого боку задом до Загреби сидить Гарась і обпершись на стіл, висвистує арію з „Троваторе“).

З а г. Гараську! (Гарась, мов недочуваючи, висвистує далї) Гараську! (Гарась мовчки висвистує далї). Та чи ти чуєш, Гараську, чи тобі позакладало?

Г а р. Та чого вам, батеньку? Адже я чую, то й скажіть, що там маєте!

З а г. Дурню ти учений та недрюкований! До тебе батько як до сина зводе річ, а ти відвернув пику та й свистиш, мов дурень у пустцї!

Г а р. (повернувши до батька щоку). З якої речі ви батеньку, лаєтесь? Що я зробив такого?

З а г. Та поверни бо й жлукто, махамете! Повернись таки усїм толубом, та тодї й огризай ся, коли в тебе собачий хист!

Г а р. І отак же-ж хоч коли! Причеплятця не знать за що і зараз у лайку! (до Загреби). Ну що вам за зневага така, що я не повернув ся? Та можеж я не в доброму дусї?

З а г. Бодай із тебе й зовсїм дух виперло! Чи ти ба? До його батько зводе річ, а він і жлукта не поверне, бо не в доброму дусї! Сказано — дурень!

Г а р. Лайтесь як хочте, а я вашої лайки на себе не приймаю, бо вона до мене не пристане! Хоча-б зважили, що воно таке д у р е н ь. Дурень той, хто нїчому не вчив ся, нїчого не знає, а я все-ж таки учив ся більше нїж ви, та й сьвіта більше бачив. Я все-ж таки хоч у Петербурзї був...

З а р. Та дурень зостанетця дурнем, хоча-б усї навуки пройшов і усї сьвіти з'їздив. Ворона за море лїтає, та дурною вертаєтця, та так і ти! Деж таки ти не дурень, коли ти не тямиш, як з батьком поводитця?

---

*) Початок див. кн. IV.

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гар. Он бачте бо, батеньку, яка у вас правда. Я тілько не повернув ся до вас, як ви мене Гараським кликнули, та ви вже й за зневагу приняли, а про те й не подумаєте, що може ж оця сама кличка мене й ображає. Хиба не можна назвати повним менням: Герасим? А то: Гарасько! Так наче на наймита, або кріпака!

Заг. Тю-у-у! Та й дурний же ти, сину, як я бачу! Плетеш таке наче не при собі ходиш. Чи ти ба: ремствує на батька, що зве його Гараським, а не Герасимом! Сміх та й горе з отакими мудрагелями! (Згодом) А де Уляна? Піди, Килино, поклич її до гурту, нехай іде чай пить—нічого там приндитця!

Киля. Та вона ще мабудь не вгамувалась... Нехай уже, батеньку, серце їй перейметця, та тоді...

Заг. Тобі кажу поклич, то й поклич! Усяка погань та буде на батька губи надимать! (Киля виходить).

Гар. Що ж ви, батеньку, хотіли менї сказать?

Заг. Нехай тобі біс! Пропала охота з тобою й балакать!

Гар. Он бачте бо, батеньку, які ви неправдиві. Ображаєтесь усякою дрібничкою, а як же мінї не ображатця, що ви не вважаєте нї на які мої прозьби. Адже відколи просю я вас, щоб вистарали мінї службу в ґвардії, так хибаж ви прихилились на мою прозьбу? І нехай би вже була яка перечіпка, або труднація велика, а тож нїякісїнької! Уся сила в тім, що ви не хочете дать мінї на прожиття в Петербурзї хоч тисяч зо дві карбованців нарік... І нехай би вже нї з чого було дать, а тож, хвалити Бога, у вас грошей досить...

Заг. А ти хиба лазив у батькову кишеню, що знаєш, скільки в його грошей? Та нехай би й були гроші, та хибаж я дурень, щоб так і дав їх тобі марнувати? Хибаж я не знаю, що ти за птах? Грошей протринькаєш чортову гибіль, а користи чорт матиме анїже. Чи ти ба? Що року давай йому дві тисячі карбованців! А навіщо? Щоб ледащо по балях та машкарадах попотаскалось, та ледащом і назад вернулось!

Гар. Батеньку! Та я ж через ґвардію собі карєру зроблю, скоріш у чини вийду...

Заг. Так ти, оце хочеш, гуляючи та гроші марнуючи, до чинів доходить? А в похід за Кубань не хочеш? А черкеського пороху понюхать то кулячого дзизу послухать не хочеш? Біс твоєму батькові! Мене двічі кулею встрелено і двічі шаблею врубано

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

поки до хорунжого дослужився, а тебе ще й комарі черкеські не тяли, а вже в пани вийшов, так і ще тобі й мало?

Г а р. Отже, батеньку, мінї аж чудно вас слухать! Хибаж таки можна мінї рівнятись з вами по службі? Ви були простим, необразованим козаком, а я ж таки полковницький син, і не на те ж я вчив ся, щоб козацьку лямку тягти. Та ще й те візьміть собі на думку, що то був час а тепер другий, тодї були одні звичаї та моди, а тепер зовсїм инші...

З а г. От же замовч! Замовч, махамете, і не дратуй мене дарма! (Уля і Киля уступають і сїдають у купцї до столу. Уля плаче).

З а г. (до Улї). Чого ти плачеш, дурне?

У л я (рюмаючи). І ще б пак не плакать, коли ображаєте... Облаяли... зневажили, звелїли на колїна стать...

З а г. А перед ким тобі звелено на вколїшки стати? Хибаж вона не рідна тобі тїтка? І хибаж ти її не облаяла?

У л я (рюмає дужче). Кулаки підняли... ногами тупотїли... на ввесь голос зїпали... трохи не вбили... перелякали на віки...

З а г. (знизивши голос). Та ну вже годї! Нехай уже як дасть Бїг порозумнїйшаєш, та не будеш тїток лаять, то й я вже не буду тебе лаять.

У л я (ще дужче рюмає). Аж обмерла від ляку... Себе не памятала... І досї усе тїло тремтить...

З а г. Да годї вже, годї! Нехай уже я тобі за це куплю оті картопляни, чи хвартопляни, чи як їх у бісового батька звуть...

У л я (піднявши на його очі). Деж пак чи не купите... Відколи вже просю та молю, так усе дарма...

З а г. Дурне! адже тепер кажу, що куплю, то чого ж тобі більше?

У л я. Батеньку!... Та коли ж ви купите?

З а г. Та от тиждїв через два, полковник Мимря їхатиме у Ростов то й дам йому грошї — нехай уже купить.

У л я (кидаєть ся цїлувати батька) Батеньку! милесенький! рідненький! Та тепер же я зовсїм щаслива!

З а г. Та годї, годї — відчепись!

Г а р. От щастя Улї! От добро!... Кому пайдить так пайдить, а мінї... (до Загреби) Батеньку! Зробіть уже й мене щасливим... Ощастіть, батеньку!... Прирядїть мене в ґвардію!...

З а г. А тобі таки свої картопляни на думцї? Шкода, сину! Як би ти не таке ледащо!

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гар. Батеньку! У вас богато добрісти для всіх... Ощастіть же й мене, батеньку! Я вже шануватиму і поважатиму вас від щирого серця... І ніколи вже не буде вам від мене ні огурства, ні зухвальства, буду покірливим і прихильним... Ощастіть, батеньку!

Заг. Та нехай уже тобі абищо! Нехай уже попросю отамана, щоб прирядив тебе в оту анахтемську ґвардію...

Гар. От за це спасибі вам, батеньку! От спасибі так спасибі!

Заг. (зітхнувши). Е, сину-сину! Як бачу я, то тебе хоч і вчено, та не довчено, бо доводилось мині і між ученими бачить людей тямущих. Ти б таки поміркував, що в Петербурзі ти своїм розумом ні кого не задивуєш, бо там учених людей багато і між ними ти будеш, може, найдурнішим. А тут на Чорноморії, як би тільки ти не бришкав та не гордував людьми, то може б і справді за розумного пощитали... Спасибі Богови у мене й зарука є— адже вивів на хорунжого, то повів би у чини і далі. Та ще й про те поміркуй, що богацтво у мене не яке велике, більша половина його в худобі, а худоби тії коли тисяч на двісті набереш, то й богато, а вас у мене аж четверо! А тут старість моя надходить, затого може вмру, а на господарстві заступить мене нікому! Уже б менї час не то помочі від вас сподіватця, та й зовсім на спокої відпочивать та дивитця як ви господарюєте, а тут доводитця на старости літ ще більше турбоватця, бо треба здоровим дурням гроші постачать! У ґвардію іще — пху!

Киля. Батеньку! І я щось хочу у вас пропрохать..

Заг. І ти, дочко? Кажи, моя дитино! Я вже тобі нічого не відмовлю, бо ти мінї ніколи нічого, ти таки й справді мене за батька поважаєш. Що ж тобі таке, дочко?

Киля. Пустіть мене, батеньку, до тітоньки Диркалихи жить...

Заг. (з дивовижею). Чого ж то так дочко? Хиба ж тобі в мене життя не до вподоби?... Хиба ж я тебе не жалую?...

Киля. Ні батеньку, воно нічого... Та все ж таки там якось краще... Якось простіш... А тут у нас дуже вже на московський великопанський шталт усе повелось.. Де вже мінї необразованій...

Заг. Е, дочко, це дурниця! Нехай вони живуть собі хоч і на московський шталт, а ми собі житимемо по простецькому, як нам любіш.

Киля (крізь плач). Як їй так і хвартопяни і все, а як мінї, то й нічого...

Заг. А ти ж дочко, чого бажаєш? Кажи, моя дитино, я й

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тобі куплю. А вже як видаватиму тебе заміж то згадаю й те, що ти в мене картоплянів не просила і в ґвардії не служила. Тебе я, дочко, не скривджу.

Уля. Батеньку! Що ж тут такого? Нехай вона їде до тїтоньки, коли й хочетця.

Заг. А тобі зась! Е, триклята в тебе вдача, Уляно! І в кого ти вродилась така прохірна!

Киля. Та я вже давно бачу, що вона рада б мене здихатця... Бо вона соромитця за мене перед людьми...

Уля. Та як же й не соромитця, коли ти зовсїм необразована. Скільки вже місяців я побиваюсь з тобою, а яка була неотеса, такою й зосталась.

Киля. Та не бідкайся, бо більше не будеш зо мною побиватця. Остогидїла мінї твоя муштра — пора облишить.

Уля. То б-то як? Так ти більше учитця не хочеш?

Киля. Кажуж тобі, що не хочу! Шукай собі образованих де знаєш, а від мене відкаснись!

Заг. Отце так! Отце до дїла! От на це й моя згода! Коли муштра обридла, то й плюнь на неї, а все ж таки до тїтки не пустю. Мінї тілько і втїхи, що ти. Як навойдуюсь з Уляною та Гараськом, та розгоритця в мене серце, то тілько побалакаю з тобою, зараз і душа втихомиритця.

Уля (на бік). Де ж пак, які любощі!

Оришка. (вбігає). Паночку, панич приїхали з Ростову! Наш панич Юрко!

Заг. Ага, насилу! Поклич же його мерщій сюди! (Оришка зникає). Побачемо, як він відярмаркувавсь. Тридцять лошаків гонив у Ростов на продаж... Коли добре продав, то грошї на обихідку будуть.

(Юрко в черкесцї, при кинджалї і з черкеським пістолем за поясом, за ним з'являються кімлики Манджик, Очкун, Кеткур і Кудлай, а позад усїх Тарас Лудяний. Кімлики, знявши шапки і уклонившись панам, стають поодаль, а Юрко підступає до гурту).

Юрко. Злорові були!

Заг. Здоров, сину!

Уля і Киля. Драстуй, Юрасю!

Юрко (підступає до батька і цїлує в руку). Чи живенькі, чи здоровенькі?

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Заг. Та ще хвалити Бога до которого часу...

Юрко. А ти, Килю, чого така засмутена та насуплена? (цілуєть ся з нею). А до тебе, Улько, нїяка скорбота не пристає (цілуєть ся). А я тобі картопляни купив був, та якось погано увязав у тороки, та й загубив.

Уля. Отаке збреши!

Юрко (до Гарася). Ге, та це й ти, Гараську, ще дома? А я думав, що ти вже в ґвардії! (подає йому руку).

Гар. (відпихаючи його руку). Геть ік бісу з своєю лапою!

Юрко. Ну здоров хоч отакечки (ляпає його долонею по спинї).

Гар. Відчепись від мене, лобуряко!

Заг. А ну годї гризтись! (до Юрка) Сїдай, сину, пий чай, та росказуй усе поряду. А я вже, сину, ждав тебе, ждав, та й жданки погубив. Здаєтця давно вже час би тобі назад вернутця. Чого ти так довго дїяв ся?

Юрко (чухаючи потилицю). Та довго, батеньку, казать, а погано слухать буде.

Заг. Як? Не вже ж, боронь Боже, неблагополушно?

Юрко. Та не зовсїм таки й благополушно. Отож, бачте, як погнали ми косяк у середу на позапрошлому тиждні, то все у нас було благополушно аж до Чолбасів. А на Чолбасах ми отирлувались, щоб заночувать. Полягали ми навкруг косяка, та й поснули усї, окрім Кудлая, а потім Кудлай збудив Очкуна, а сам лїг. Коли це так саме у глупу північ прокидаюсь я і чую, що десь лопотить... Так лопотить—лопотить, що аж страшно! Аж ось наскочило на нас чоловіка з десять якихсь кімликів, відбили зразу половину косяка, тай поперли понад Чолбасами.

Заг. Та но вжеж таки?

Юрко. Та от хоч кімликів роспитайте!

Тарас. Оце лихо!

Юрко. Так ото й поперли понад Чолбасами, а потім повернули в степ. Поки ж ми посїдлали коней, то вони вже чорт батька зна де опинились...

Заг. Та навіщож ти, іродів сину, звелїв на ніч коней порозсїдлувать?

Тарас. Та хтож таки так робить, паничу?

Юрко. А хтож його знав, що така халепа складетця?... Та це ще не яке лихо, бо коней посїдлать ми не забарились, та

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зоставивши Кудлая біля косяка, мерщій як порснули ми навздогінці! І ото ми бігли та й бігли, коли ось злодійський лопіт усе ближче та ближче, я ось уже й зовсім недалечко, уже й видко стало, що якісь верховики женуть коней. Ось вони перехопились через гребельку, а ось ми вже коло гребельки. Коли це зразу як кинутця на нас чоловіка з сім якихсь кімликів — а ото вони на нас засідку зробили—та як узяли нас у малахаї, так і нехай їм грець! Почали ми з ними битця, та бились-бились, бились-бились, та як би не мій пістоль, то мабуть там би нас і на смерть уклали, а то як побачив я, що вже не переливки, та як торохнув, то вся урагова кімлишня так і порснула в ростіч. А ми тоді далі та далі, та таки й нагнали злодіїв і таки відбили коней!...

Заг. Молодець! Оце добре! От за це хвалю! А ну кажи-кажи, як було далі!

Юрко. Так ото пригнали ми відбитих коней до тирла, аж уже почало й на сьвіт благословитця. Перелічили ми коней, аж не всі — чотирьох лошаків таки не достачає. А ото мабудь, як погнали злодії пів косяка, то оті чотирі на бігу де небуть відбились, а переймать їх було нїколи, то вони й загубились де-небудь. Що тут у сьвітї божому робить? Наказав я Манджикови та Очкунови, щоб гнали косяк далі, та щоб отирлувались аж на Бичовиній балці та й сподівались нас, а сам з Кеткуром та Кудлаєм кинув ся розшукувать загублених коней. Думка така була, що може таки надибаєм денебудь згубу, та хоч на ніч наздоженем косяк. От же проїздили цілісінький день, а коней не знайшли та ще й припізнились дуже. Приїздимо на Бичовину балку, аж там наші Манджик та Очкун сплять, іродові сини, пяні, як свині, а половини косяка упять немає...

Заг. Та не вжеж таки?

Тарас. Та що ж воно за знак?

Юрко. Чорт його батька знає! Мабуть украдено, прямо таки з косяка занято та й годі! Бо на тому ростовському шляху отії кімлишні чортова гибіль!

Заг. Та чом же ти, махамете, не держав косяка і не пильнував його. На якого ти бісового батька кинув косяка, та побіг шукати вітра у полі?

Юрко. Та хтож його знав батеньку, що так вийде...

Тарас. Та коли вже так, то чому ж воно усього косяка не взято а тілько половину?

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Юрко. А чорт його батька знає!... Мабуть не способно було увесь косяк гнать... Та ото й зосталось у мене тільки дванадцять лошаків...

Заг. Дванадцять лошаків!... Господи, Господи!...

Тарас. От це ж таки горечко.

Юрко. Три днї стояв я на одному тирлї, а три кімлики снували скрізь навкруги, чи не доведетця на слїд злодїйський спасти, і таки вхопили тропу біля Березанської слободи, так тілько пізно, бо дізнали, що злодії уже друга днина як прогнали коней аж на Лїнїю...

Заг. Лишко ж мінї тяжке! Оце так що впорались іродові душі! (Зразу) А де Манджик? А де Очкун?

Манд. і Очкун (кланяють ся до землї). Змилуй ся, пане!... Помилуй!... Більше не буду!..

Заг. Так оце ви, собачі душі, занапастили мінї коней—га? Так оце ви, при великій худобі бувши, та на великому шляху, позаливали собі очі горілкою—га?

Манд. Очкун. Помилуй, пане! Пяне було... горілки напилось, та й заснуло... а воно щось і вкрало чи що..

Заг. Агей! А гукнїть сюди козаків! А тягнїть їх, іродових синів, на станю, та бийте малахаями, як собак!

Юрко. Та я вже бив їх, та ще й бив добре! Ото як пропала всяка надія вернуть коней, то я мерщій гукнув, щоб ростягли Манджика, мов кота, та влїпив йому малахаїв скільки влїзло, а потім такого ж чухрая і Очкунови завдав!

Заг. О нї! Цього мало! Я з їх іродових нащадків і дух собачий вибю. Агей!

(Вбігають козаки, хапають Манджика та Очкуна і тягнуть геть. За лаштунками гомін).

Киля. Батеньку! Яка-ж воно буде правда... адже їх уже бито... Простїть їх батеньку!

Заг. Цить, дурне пискля — не твоє дїло!

Киля. Простїть їх, батеньку...

Заг. Кажу тобі цить! (до дітей) Гетьте звідціля всі! Гетьте ік бісу! (Уля, Киля і Гарась виходять).

Заг. Еге сучого сина робота! Отак упоравсь (до Юрка). Чи догнав же ти, триклятий недоріка, хоч остатнїх дванадцять лошаків у ярмарок?

Юрко. Та цих то я догнав, та продав дуже дешево.

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З а г. Як?

Ю р к о. По тридцять та по сорок карбованців...

З а г. (скажено кидаєть ся до Юрка). Гі, махамецький виплодку триклятий! Та як же ти зважився за таку ціну роспродать лошаків? Та вони ж у мене добірні! Та вони ж такі, що кожен варт карбованців вісімдесять, або і всі сто!

Ю р к о. Що-ж робить, батеньку — чисто ж ціни не має. Табуна нагнато гибіль, купця мало — прямо хоч плач! І ще й то насилу та на превелику силу роспродав.

З а г. Та хто-ж тебе, душогубе, у потилицю бив, щоб продав коней за пів дарма? Чом ти, бузувіре, не погнав їх назад до дому?

Ю р к о. А хто ж його знав... Думка така була -- треба вже спродатись...

З а г. (ударившись руками об поли). Оце так що впорав ся бузувірський виплодок! Оце так що поярмаркувало трикляте байстря! Що й сподівавсь я від гемонського хлопця шкоди, а про такі капости і в голові собі не клав (повернувшись раптом до Юрка) Давай гроші, махамете!

Ю р к о (виймає з кишені і викладає на стіл). Ось вони — чотириста карбованців...

З а г. Та й тільки?

Ю р к о. Та й тільки ж... Щож робить — таке нещастя!

Т а р а с (уступає задуманий). Отже, пане, воно щось не теє... Щось воно та не такечки... Оце Манджика віддубасили, а Очкуна починають бить, так вони щось гукають таке неподобне... Мабуть так, що панич одурив нас.

К е т. (з заду). Та воно бреше!...

З а г. Як? Хто бреше?

К е т. Та панич Юрко... усе бреше!

З а г. Та невжеж таки?

К е т. Їй же ти-Богу бреше! Усе чисто бреше та й бреше!

З а г. А ну-ну кажи, голубчику! Кажи менї усю правду, не бій ся! Кажи, як було діло!

К е т. Та воно було діло, таке було діло... Отож воно як поїхало та й поїхало, та все його не було та не було...

З а г. Та кажи мінї, махамете, чи благополушно допровадили коней у Ростов?

К е т. Та благополушно ж...

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З а г. І нїхто не відбивав у вас коней?

К е т. Та нїхто ж!

З а г. І не вкрав нїхто?

К е т. Та нїхто ж!

З а г. Так ви продали усїх тридцять лошаків?

К е т. Тридцять четверо...

З а г. Тоб-то як? Адже ви відлучили з табуну на ярмарок тільки тридцять?

К е т. Так отож тридцять, та четверо украло...

З а г. Так ви четверо й вкрали?

К е т. Еге-ж!

Ю р к о. Та бреше він ідолів син, як собака бреше!

К е т. Їй же ти Богу, пане, украло! Хтось гонило коней, та отирлувало і заснуло, а панича каже: ану, хлопцї, украдь! А Манджика на Очкуна як побігло та й украло, а панича у Ростові продало, та собі й гроші забрало!

З а г. Он бач воно як!

Ю р к о. От бреше, кобиляча душа!

З а г. (до Кеткура). А по чому ж ви продали коней?

К е т. По сїмдесять та по вісїмдесять.

З а г. А де ж гроші?

К е р. А чорти його батька знає! Бо воно пять день у трахтирі гуляло, дївку цїлувало, по ярмарку музики водило...

З а г. Оце так!

Т а р а с. Оце до дїла.

Ю р к о. От бреше так бреше собача душа! (до Загреби) Батеньку! Та як би ж воно правда, то хибаб не сказали самі Манджик та Очкун?

Т а р а с. А й справдї, пане! Давайте ще раз роспитаємо Манджика та Очкуна!

З а г. А гей, Манджика! (Манджик через силу уступає уже битий і зарюманий).

З а г. А ну, Манджику, тепер кажи мінї всю правду!

М а н. (кланяєть ся і плаче). Помилуй, пане, більше не буду!

З а г. Та кажи, дурню, як було дїло?

М а н. Та воно було дїло, таке було дїло... Отож напилось пяне та й заснуло!

Ю р к о. А що батьку хиба ж неправда?

К е т. Та воно бреше! Та його панича налякало! Воно ка-

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зало: як не будеш брешеш, то з пистоля застрелю, а як будеш брешеш, по пятьдесять карбованців подарувало!

Заг. Чи ти ба! (до Манджика) Та кажи, собако, всю правду кажи, не бій ся! Може тебе дарма бито? (Кімлики джеркотять до Манджика, Манджик позирає на Юрка, а той витріщивсь на його і сціпивши зуби, показує кулака).

Ман. Та воно бреше!

Заг. Хто бреше?

Ман. Та панича Юрко!

Заг. Як же було діло?

Ман. Та воно було діло, таке було діло...

Заг. Та кажи, ідоляне, чи всі тридцять лошаків продали у Ростові?

Ман. Тридцятеро четверо...

Заг. А по чім?

Ман. По сімдесять та по вісімдесять...

Заг. А деж гроші?

Ман. А чорти його батька знає! Бо воно пятеро день у трактирі гуляло, дівку цілувало...

Заг. А гей, мерщій сюди Очкуна!

Тарас. Та його ще бють!

Заг. (до Тараса). Біжи мерщій та скажи, щоб кинули бить, та веди сюди! (Тарас виходить). Оттепер і мінї від серця відлягло трохи — хоч винуватого знайшов. Ге, не сподівав ся ж я, Юрку, щоб ти так упорав ся. Цілу силу худоби пропив, махамет, від разу! І привіз батькови, як на сьміх чотириста карбованців!

Кет. Та воно бреше! Воно ще гроші має! Бо воно казало — оце батькови — тай поклало на праву кишеню — а оце, каже, мінї — та й поклало на ліву кишеню...

Заг. (до Юрка). А подай сюди гроші!

Юрко (виймає гроші з лівої кишені і стає на вколішки). Простіть мене, батеньку, я винуватий...

Заг. (перегортаючи гроші). От воно й ще пятьсот карбованців знайшлось... (Очкун з'являєть ся, ледві переступаючи і рюмаючи).

Заг. А що, Очкуне, не признавсь по правді — оце ж тобі навука!

Очкун (кланяєть ся). Помилуй пане!.. Пяне було... Нічого не знало... (Кімлики джеркотять до Очкуна, а той позирає на Юрка).

Generated on 2015-08-09 08:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Юрко. Та кажи, Очкуне, всю правду, бо я вже й сам признав ся!

Заг. Так щож, Очкуне, знаєш тепер скільки продали коней у Ростові?

Очкун. Тридцять четверо!

Заг. Біс твому батькови! Тепер я й сам знаю (до Тараса) А по скільки дали оцим дурням?

Очкун. По сімдесять та по вісімдесять...

Заг. Цур дурню! Не тебе питаю та й не про те!

Тарас. Де в біса по сімдесять, коли ми їм залїпили по двісті та ще й з верхом.

Заг. Нехай же воно защитаєтця їм за те, що чужих коней покрали, а тепер беріть Юрка та розтягніть його на стані, та завалїть йому триста малахаїв!

Юрко (падає на колїна). Змилуйтесь, батеньку! Простїть мене, більш не буду!

Заг. Беріть його, махамета! Тягніть його, бузовіра!

Юрко. Змилуйтесь батеньку! Зменшіть хоть на половину!

Заг. Мерщій! (козаки беруть і ведуть Юрка) Бийте його, іродового сина, тай добре бийте!

Юрко (з оддалеки) Змилуйтесь, батеньку! Змилуйтесь хоч на сотню!

Заг. Нї, чортового батька ти в мене відпросиш ся! Отже піти й собі, щоб часом кара не звелась на іграшку (виступає).

Пал. (прибірає з стола самовар і всї причандали). Ох, паничу, паничу! Таки доярмаркував ся ти, таки догуляв ся! Та так тобі й треба! І бувають же такі безсороміцькі люде! Як їхав на ярмарок, то пообіцяв ся привезти шовкову хустку, а як приїхав з ярмарку, та підбігла до його, та й питаюсь: паниченьку! чи привезли ж ви мінї хустку? А він тикнув дулю під ніс та й каже: ось тобі на! Добре було б як би оце й Гарасько як небудь наскочив на батька під горячу руку, щоб і його відчухрали за одним разом. Так нї ж, заховав ся в куточок тай мовчить.

(Уявляєть ся Загреба, а за ним тягнеть ся, чіпляючись йому за руку Киля).

Киля. Зглянте ся, батеньку! Змилуйтесь на цей раз! Змилуйтесь, батеньку, хоч для мене змилуйтесь!

Заг. Та відчепись, трикляте писклятко!

Киля (ридаючи). Та гірко ж мінї, батеньку, та нудно ж мінї, та серденько моє вяне...

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З а г. Та геть бо! Та відчепись! Оце таки причепила ся! (на бік) А гей, Тарасе!

Т а р а с. Чого зволите, пане?

З а г. Кажи мерщій, щоб ослобонили Юрка! (до Килї) Та відчепись бо хоч тепер! (на бік) Агей, Палажко! Агей, Оришко! Оце таки залилась! І в кого вона вдалась така жалбіниця!

Вбігають Палажка і Оришка.

З а г. Беріть її звідціля! Відведіть її в хату! Дайте мінї на самотї хоч з думками зібрати ся (Палажка і Оришка беруть ридаючу Килю і виводять, а Загреба опускаєть ся на дзигель і звішує голову). Так отаке склалось! Отак упорав ся Юрко! Гонив на продаж тридцять лошаків що найкращих, за десятеро грошї привіз, половину і тих укравши, а двадцять лошаків пропив, махамет, відразу! Дѣвядцять лошаків! Та це ж цїла сила худоби! Та нехай би вже пропив, та хоча б признав ся, то полаяв би я його добре, може й побив би трохи, та на тому й кінець би був, а тож він шахрай — хотїв одурити батька, та ще й двічі одурити! Та ще й людей під малахаї підвів, свою капость закриваючи! Та ще й прокравсь, у злодії пошив ся! Горе-горечко тяжке! Горе мінї старенькому з отакими дїтьми! (схиляєть ся на стіл і плаче).

(З'являєть ся Гайдабура з карбачем у руцї. Він зупиняєть ся і з дивовижею дивить ся на Загребу).

Г а й д. Тю-у-у! (Загреба з ляком зриваєть ся з дзигля) Давно вже не чув я і не бачив, як старі дурнї плачуть, та аж ось коли довелось!

З а г. Та це ти, Семене? Нехай тобі грець як ти мене перелякав!

Г а й д. (підступаючи). Здоров, Пилипе!

З а г. (обіймаючи його). Здоров, братїку! Та й добре ж ти зробив, ще оце до мене нагодив ся! Бо тут мінї такі клопоти та така скорбота, а нї з ким нї порадитись, нї з лиха чарку горілки випити.

Г а й д. А коли так, то нїчого дарма й часу гаять. Гукни на Палажку нехай несе страву, то ми ще до обіда яку кварту й задавимо!

З а г. Та тут уже парня почипаєтця — ходїм краще до хати!

Г а й д. Та веди хоч до ката, аби було на стіл набрато.

З а г. (виступаючи). Спасибіж тобі, Семене, що відвідав мене при лихій годинї! От спасибі так спасибі!

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гайд. (сам собі). Добре ж воно оце склалось, що я нагодив ся до полковника саме під лихо, бо поки те лихо задавимо, то горілки випємо багацько!

(виступають геть).

III.

Кімната в домі Загреби. Загреба і Гайдабура сидять за столом, на столі фляшка з горілкою, чарки і причандали до заїдки.

Загреба. Так отака то мінї морока з дітьми, Семене! Прямо-ж — біда та й годї.

Гайдабура. Та яка там, Пилипе, біда? От буває біда як нарядитця часом таке, що нї людям показать, нї самому подивитця.

Заг. Та ну облиш, Семене, з жартами, бо далебі мінї не до сьміху. Уже так завгорили мене дїти, що далибі не знаю, що й робить.

Гайд. А що ж робить, як не горілку пить. Випий так, щоб аж чуприна закуріла, то де й лихо дінетця — свїт тобі буде, як банька, а люде, як мухи.

Заг. Та давай справдї випємо! (наливає чарку). Будьмо здорові, Семене!

Гайд. На здоровля, Пилипе!

Заг. Скажи-ж мінї, Семене, чого це ти так довго до мене не повертав ся, що вже ждав я тебе, ждав — та аж обридло мінї тебе сподїватця.

Гайд. Та все, бач, нїкольство трикляте — зайвого часу не було.

Заг. То б то як?

Гайд. Та ото ж відїхав я від тебе посеред посту, то насам перед загостив до військового старшини Мигаля, а в його саме збив ся колот — щось там багацько нашкодили чабани. Так ми їх малахаями били та худобу лїчили, а потім з лиха аж пять днїв пили горілку.

Заг. Не яке ж тобі й нїкольство було, як бачу.

Гайд. А від Мигаля поїхав я до гінїральші Теленьдзеленьчихи, а там роботи чортова гибіль: коней викладали та таврували, отари на бейсужські степи переганяли, а потім побавив ся я в Мархви Григоровни з тиждень, горілку з нею попиваючи та жартами її розвеселяючи, та й поїхав до сотника Помагайби.

Generated on 2015-08-09 08:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А з цим гонили у катеринодарський ярмарок коней продавать а від ярмаркувавшись, за малим не тиждень по трахтирях гуляли.'

З а г. Багацько ж тобі мороки було, як бачу!

Г а й д. А з ярмарку поїхав я до сотника Мимрі, а він саме заходив ся поминки справлять по синови, що торік у походї вбито. Так ми з ним, як почали поминать, та поминали аж дванадцять днів, поки він знеміг ся на силах та й захворяв. Так я тодї сїв на коня та й поїхав до хорунжого Кандиби, а Кандиба саме продав якомусь лемонтєрови двадцятеро коней, так ми як почали з ним могорича пить, та пили аж десять днїв, поки й цей захворяв — аж очі йому з лоба повипірало і на живіт почав гукать.

З а г. Та вже тебе, махамета, не перепєш, бо ти здоровий та кремезний, як дикий кнур. А через віщо здоровий? Через те, що нїяких тобі клопіт не має.

Г а й д. То б то як?

З а г. А так, що тобі нема чого журитця. Бо тобі що? Тень-тень аби день, аби вечір близче. А нам господарям клопіт — клопіт аж сум бере, то не диво, що за тими клопотами та скорботами на силах підупадєш та з тобою в гульнї не зрівняєш ся.

Г а й д. Еге ж! Ти думаєш — що як мінї, то й клопіт не має? Та ти бо послухай, що я тобі далї роскажу! Ото, бач, від Кандиби та понесла мене нечиста мати знов у Катеринодар. Не знав я, бач, що якийсь гаспід наполяг на всїх засїдателїв, що про мене слїдства призводять, щоб мершій кінчали ті слїдства та передавали в суд, і що засїдателям тільки та й була замішка, що вони не знали, де я пробуваю. А тут на лихо як тілько поткнувсь я в Катеринодар, зараз і здибав ся з засїдателем сотником Котусем, а цей Котусь візьми та мерщій і подай про мене звістку усїм засїдателям у всїх трьох округах Чорноморії. Як же сипнули вони до мене своїми о т н о ш е н н я м и — по пятеро на день їх з пошти відберав. Та кожен на десяти аркушах тобі „вопросних пунктів“ наставить, та кожен наполїгає, щоб мерщій йому свій о т з и в ъ надіслав. А тут морока, що не знаю як їм у бісового батька відписатця, бо сам же ти знаєш, який з мене письмак. От я морочивсь-морочивсь, а далї сїв на коня, та й поїхав до полковника Перетятька на пораду.

З а г. Та коли ж ти, Семене, отих слїдств наплодив?

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гайд. Ге! Та за мною ще з давна розвело ся тих слїдств як на дереві листу, та хвалити Бога ще ні одного з їх до кінця не довели.

Заг. Та за які ж учинки, за які капости тебе судять?

Гайд. Сором сказать — за іграшки та за жарти.

Заг. Еге, коли так, то й дива мало, бо я вже знаю які в тебе іграшки. В тебе іграшки махаметські, а жарти харцизяцькі. А ну-ну, розповіж, будь ласка, які там про тебе слїдства? Цїкавий би я знать, чи не потягнуть тебе справдї на шибеницю, або чи не зашлють хоч на Сібір.

Гайд. Тю на тебе! Хиба ж за дурницю людей на шибеницї вішають? Ось вони, усї слїдства, у мене на папері списані і скільки я не перечитую їх, то тільки сьміх бере та й годї.

Заг. А ну-ну, прочитай справдї! А перед читанкою ке лиш випємо, бо може в тебе горло захарастрилось, то нехай прочиститця.

Гайд. Та давай випєю, щоб зір пояснїшав. Будьмо здорові, Пилипе!

Заг. На здоровля, Семене!

Гайд. (виймає з кишенї аркуш паперу) Оце ж тобі перше слїдство: „Об одрубанії ісавулом Гайдабурою мирному черкеському князеви Шалтай-Болтаєву голови".

Заг. Ага! Чув і я колись про це харцизство! Роскажи пак, яким ти чином йому голову відрубав?

Гайд. Так хиба ж я так таки взяв та з нечевя й відрубав голову? Адже ми з першу посварили ся з ним, а потім за шаблї вхопились, шермицерію завели. Так я на герцї йому голову відрубав — от що! От же завели слїдство: „об одрубанії голови!" І хоча б голова була християнська, а то з невіряки!

Заг. А ну-ну, читай далї!

Гайд. (читає) „О вкинутії ісавулом Гайдабурою сотника Чубрія з обрива Кубані живцем у воду і о винутії оного Чубрія з ковтьоби ледві живим".

Заг. Чи ти ба' які в него, махамета, іграшки!

Гайд. (читає далї) „О гоненії ісавулом Гайдабурою військового старшину Сухопаренка по вулиці з шаблею у руцї, о загнанії його в річку Карасун і о шпурлянії в нього груддям та грязюкою, від чого ховаючись, оний Сухопаренко поринав і ледві не втопив ся".

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З а г. Ото харцизяка! Ото махамет! Так оце в тебе такі жарти?

Г а й д. (читає) „О пійманії ісавулом Гайдабурою на шляху дяка з хуругоном, о посаженії оного дяка силоміць на свого коня, і гоненії його перед хуругоном з ратищем у руках у город Катеринодар, від чого проізошел трезвон у всїх церквах по сумлению приїзду архирея, а також о пріїздї оного Гайдабури до військового собору і облаяніі притомних православних християн".

З а г. От цього вже я й не второпаю!

Г а й д. Та тож бач, сподївались у нас у Катеринодарі архирея з Ставрополя і поставили на всїх вишках і дзвініцях вартових, щоб як зобачуть архирейську брику, то щоб давали гасло на трезвон, а я ото зустрів за городом дяка, налякав його пистолем та й посадовив на свого коня. І пустивсь ото дяк у город з ратищем у руцї, а я за ним у хуругонї. Як же зобачили вартові той хуругон і попереду дяка з ратищем, та як почали дзвонарі у всїх церквах у дзвони калатати, так я катерив під той трезвон аж до собору. А народу наринуло — тьма тем. От я тодї вилїз поважно з дякового хуругона, та й кажу: тю на вас! Якого ви бісового батька товпитесь? Це, кажу, я, Гайдабура, по своїй нуждї приїхав! Так мене тодї зараз заарештували та аж на два місяцї на обахту посадовили. Здаєтця цього й доволї б, так нї ж, завели слїдство: о пійманії, та посаженії, та гоненії!

З а г. Та то ще не яке лихо, що слїдство завели, а що ти скажеш, як тебе або на Сибір зашлють, або ж посадовлять між дурних та божевільних?

Г а й д. (читає) „О припечатанії ісавулом Гайдабурою пашківському попови до столу бороди".

З а г. То б то як?

Г а й д. А це було так. Заїхали ми з сотником Котільвою до пашківського попа Венедика, та й почали горілку пить. А як підпили добре, то й почав наш піп хлюбитця: Я й дужчий за вас усїх, я й хвабріший, я й перепю вас у всякому разї. І ото засперили ми та й об заклад побились — на пів відра горілки. Попили ми вечір, коли ось Котільва знемощів, тай звалив ся, а за ним знеміг ся й піп, та й заснув на дзиглї, простягши бороду по столу. Ото я й думаю собі: оце ж він програв справу, а завтра казатиме, що перепив мене, та нїкому буде й за сьвідка стать; ке лиш я припечатаю йому бороду до столу, то вже не відбре-

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

шетця. Та мерщій роздобув у армена бочкового сургучу, натопив попові на бороду, та й припечатав каганцем.

Заг. Та грець же бив би твого батька! Та цей же піп і справдї хвабрий молодець! Як ходив він зо мною по походах, то почепить було хреста на груди, а в руки вхопить шаблю, та в першій лаві з Черкесами бєтця. Хиба ж мало в його й шрамів на тїлї?

Гайд. Та вже й сьміху ж було, як він прокинувсь — трохи кишок не порвали з реготу! І тодї ж таки, як відрубали йому бороду сокирою, то посатанївши, почав він за нами з ножакою ганятця — мене під бік шпигонув, а Котільві розпоров руку від ліктя аж до плеча; так же не вдовольнив ся на тому триклятий піп, а подав на мене „прошеніє“.

Заг. А ну — ну, дочитуй уже, які там іще за тобою капости є, бо вже час по чарцї випить.

Гайд. (читає) „О заснутії ісавула Гайдабури пяним способом на Великдень у церкві і о перекинутії дриґанієм ноги лїхтаря з сьвічками“.

Заг. Та побий же тебе сила Божа, бузувіре неприка́яний!

Гайд. (читає) „О закуренії ісавулом Гайдабурою на цвинтарі коло пасок від святої сьвічки люльки“.

Заг. Тю — у — у!

Гайд. (читає) „О співанії ісавулом Гайдабурою у церкві стидних пісень“.

Заг. Свят — свят — свят!

Гайд. (читає) „О замордуванії ісавулом Гайдабурою протопопової кобили і о натиканії оній кобилї під хвіст паліччя“.

Заг. Пху! Нехай тобі грець із твоїми слїдствами! Не хочу й слухать далї! Я тільки дивую ся, чого вони дляютця з отими слїдствами, бо вже давно б час тебе на шибеницю потягти.

Гайд. Та про шибеницю ти не варнякай, а що багацько мінї мороки буде, то цьому правда. (наливає і пє). Будьмо здорові, Пилипе!

Заг. На здоровлє Семене! Розповісти ж мінї теперечки, як тебе Перетятько порадив?

Гайд. А Перетятько, спасибі йому, порадив мене добре. Коли хочеш, каже, отим засїдателям очі заснувать та справу на далї затягти, то не відписуй їм, каже, нїчого до дїла, і звертай яко мога на бік. Нагороди їм, каже, усяких околясів, наплети

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

усякої нїсенїтницї та халабурди. От вони, каже, усе теє прочитавши і нїчого не второпавши, знов будуть до тебе отношенія слать та про ті околяси питать, а ти їм знов, каже, усякої галаматії наплети, тай нехай морочутця. А коли побачиш, каже, що не вважаючи на всї твої викрутаси, уже от-от закінчають слїдства, то не допускаючи до суда, упять яку шкоду зроби, напрокудь чого здря, щоб нове слїдство зайшло, а вони, каже, не судитимуть тебе, аж поки усї слїдства закінчають, бо закон такий є, щоб судить по совокупности. І будеш ти, каже, тягти справу поки живота твого, і від суда та кари утїчеш благополучно.

Заг. Та й хитрий же проклятий Перетятько! Сказано судовий хирхуль! Не дарма ж він років десять по судах слухав, а потім у Військовому Правленії працював ся та в судових капостях намудряв ся. Та чи ти ж так таки й зробив, як він тебе радив?

Гайд. Де ж пак! Хоч він і добре мене радив, так же сам ти знаєш, який з мене писака? Мінї писать гірш як цїпом махать: чи надряпав що, чи не надряпав, а вже й чуприна змокріла з напруги. От я морочив ся — морочив ся, а далї й кажу собі: потрівайте ж, я відпишу вам так, що й коротко буде, а гарно. Тай почав відписуватись усякими віршами та стидними піснями. Вони мене питають, з якої речі і яким чином я чоловікови голову відрубав, а я їм на тому отношеніі надпись:

Ой сїв медвідь на сїдало
Та й крикнув він ку-ку-ріку!
Не покидай мене, моя мила,
Від нинї й до віку!

Та ще й нумир поставлю. Вони мене запитують про святогудство та богосварні речі, а я їм:

Очеретом качки гнала,
Та спіткнулась і упала...

Вони мінї торочать про харцизський нáпад на дяка та глузованнє з архирея, а я їм:

Тринди - тринди, тринди - бáла
З вечерниців шкандибала...

Та отакечки ув один вечір на всї отношенія відписавсь, та оце й сподїваю ся, що з того буде.

Заг. Ой, горе тобі буде, махамете! Жартуєш ти та сьмієш ся з кого здря, а колись таки засьмієш ся й на кутнї. Колись таки тебе доконають.

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гайд. Чортового батька! Уже коли справдї прийдетця мінї до крута, то я й до Черкесів утечу!

Заг. Та чи так, чи нї, а все ж таки спасибі тобі, що ти до мене приїхав. З тобою і горілка мінї пєтця за любки.

Гайд. Пий, Пилипе, коли пєтця! Тільки і нашого, що з'їв та випив, а все, що є инчого на сьвітї — галаматня!

Заг. Тай правда, Семене!

Гайд. (бере чарку) Дай же Боже, щоб пилось та їлось, а клопоти щоб і на думку не йшли!

Заг. Та ти вже що не скажеш, то доладу! Роскажи ж мінї, голубчику, як там собі Перетятько маєтця. Давно я його бачив, а колись були великими друзяками!

Гайд. Ге, Перетятько людина дуже мудра, уміє сьвіта вживать! Не дожидаючись, поки його на тім сьвітї у рай запровадять, упорядив він собі рай на цьому сьвітї. Поставив у своєму кабинетї широчезну шахву, а в тій шахві пляшок — так тобі лавами й стоять! Усе наливки, та настойки, та запіканки — аж дух радїє! Та кожній і особливе імення дано: одна привабниця, друга принадниця, третя душевна відрада, четверта від усяких бід і скорбот (на гадючих жалах настояна), пята закрепилиха, шоста зачмутилиха, сьома повалиха, восьма похмилиха, девята розвесилиха, та всїх і не згадаєш, бо є й десята й двадцята! Є така, що пють тільки перед явкою до начальства, а є і така, що пють тільки після явки.

Заг. Добре йому каторжному вигадувать, коли у його жінка є, та ще й дуже мудра на цю справу. А тут лихо, що живеш собі сиротою удовим, тай то ще, хвалить Бога, до которого часу є чого напитця до схочу. А як пак собі маєтця панї Перетятчиха, Платонїда Македоновна?

Гайд. Полотнїда Демикитоновна? Та ще вибрикує! Тільки вже вередлива стала, так і нехай їй грець! Як тільки росердитця на чоловіка, хоча б за те тільки, що вже старий дуже, та ще як залопче в неї де небудь під спідницею, то зараз і заверещить, і почне репетувать: дохторя! дохторя! Пошлїть у город коней по дохторя! То старий і жене у город трояка, а дохтір приїде, пожартує трохи з Полотнидою Демикитоновною, та й сїдає з старим на три днї у карти грать та наливки пить!

Заг. Ге, братїку! Платонїда Македоновна панї доброго заводу і добрих звичаїв. Таких пань не багацько на Чорноморії зос-

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

талось. Вона такого ж шталту, як і моя покійниця, тільки трохи тендітніша та примхуватіша, бо звісно — городянка. Десять літ чоловік у Катеринодарі служив, то й вона городянських манірів та поведенцій набралась.

Гайд. Якого ж вона саме заводу, що так тобі вподобилась?

Заг. А заводу козацько-старосьвіцького, що вміє і пишно панувать і добре господарювать!

Гайд. А часом і чоловіка лящами та запотилишниками годувать?

Заг. Чорти батька зна що ти варнякаєш, Семене! Тут бере охота побалакать від щирого серця, згадать добрих людей, та порадитця, як би за їх зразком і своїх дітей прирядить, а ти в дурноляпство вкидаєш ся та серце моє вражаєш.

Гайд. Так ти Полотніду Демикитоновну за зразок маєш?

Заг. Не скажу, щоб вона мині з усіх боків за зразок малась, а все ж таки куди не кинь, то вона пані доброго, старосьвіцького шталту. Я зá молоду її знав і здавна звик її шанувать. Грішний я, братіку, чоловік і дуже любив жінок тай тепер ще люблю їх, а тільки ту зміж них шаную та поважаю, котора пані тай господиня.

Гайд. Та я й сам люблю жінок більш усякої инчої худоби, а все ж таки скажу тобі, що як би мині така жінка, як Полотнїда Демикитоновна, то я б і до Луципіра пішов мінятця. Не багато втратив би, промінявши на чортицю. Тільки за те я і шаную її та поважаю, що вона добре вміє горілку на всяких зілях запікать.

Заг. Нї, Семене, ти в цій справі не багато тямиш, бо ти вік звікував бурлакою. А я тобі скажу от що: дай Бог, щоб і дочки мої вийшли на такий шталт, як пані Перетятчиха! Ге, братіку! Як би ти знав, як то воно любо, як то воно мило, коли гарна молодиця, хороша пані та добрячою господинею буває! Вона дім, вона й двір закрашає! Та вона ж усюди, без неї анї що! Вона за усім дозирає, усім порядкує, все росподіляє! Вона й не робить — тільки ручкою білою поведе та приказує, а від того приказу все мов би оживає і на лад спадає. Та як на дворі, так і в хатї. Ти ще спиш собі або потягаєш ся на мнякому ліжку, а уже її голосок по хатах ляскотить, уже вона клопочетця, уже усьому порядок і привід дає. А як під празник, під велике свято? Та вона ж і на часиночку не вгамуєтця, та вона ж уся —

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

клопіт і рух, та у неї ж усе, мов під лотоками, і кипить, і шумить, і грає, і усе ж до-ділa, усе до-порядку! А настане свято, вона одягнетця хороше та любо, а на столі у неї усього досить і усе ж то гарне! І поцілувавшись із нею смашно, сідаєш поруч за стіл, і гарно тобі, мов у раю! А наїдуть гості вона — наче аж виросте. Та голосок її над усіх дзвінкіший, та речі її над усіх розумніші, та вона скаже, тай прикаже, мов по зорях читає! От воно і людям мило і чоловікови радість! Ге, отака була моя покійниця, царство їй небесне! Отака, хвалити Бога, і сестра у мене рідна!

Гайд. Та вони таки й справді як раз під шталт Полотнідї Демикитоновні. Було як зіткнутця де небудь, то аж плачуть, що одна другої ніяк не передзявкає.

Заг. Нехай тобі грець із твоїм глузованнєм! З тобою балакать тільки серце собі дратувать.

Гайд. А ти жартами не дратуй ся та частіш горілкою контентуй ся!

Заг. Та давай справді випємо! Будьмо здорові, Семене!

Гайд. Так чом же ти не всю випив? Пий до дна, бо на днї молоді днї!

Заг. Ох молоді днї та молоді лїта! Як би то вас наздогнать та назад вернуть! Дивно якось утворив Господь чоловіка! От хоч би й я: що вже шостий десяток мінї минає, а чую ся, що наче зовсім на сьвітї не нажився, та й те, що пережив, не счувсь, коли й промигнуло. Правду кажуть: що на сьвітї прожилось, мов у ві снї іздалось. І дивно, що тее саме, що було в твоїй минулости може найгрішнїше, видаєтця тобі теперечки наче наймилїше...

Гайд. А таки нагрішив і ти за свій вік чимало. Мабуть так, що коли не прийме Бог гріхів за жарти, то на тім сьвітї багацько тобі мороки буде!

Заг. Ох, грішний я, голубчику, чоловік на сьвітї і хто його знає, чи протягне ще мінї Господь віку, щоб тії гріхи спокутувать! От хоч би й моє, коханнє з Буркунівною. Важить воно на моїй душі гріхом великим, а колись то було таким любим, що й досї ухмиляю ся, як його згадаю. Та й дївка ж була гарна, ота Олеся Буркунівна — висока, та статна, та з лиця біла та з такими гарними очима, що як глянеш у їх, то аж млосно тобі стане! А цїлувала ся, братїку, як! Як упєтця було в тебе губами,

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

то прямо душу з тебе висмоктує. Та як спізнав ся я з нею насправжки, та як добрав ся вже до самого щирцю, то було не встережутця мене старі не то у ночі, а й посереду дня. Оце сяду було верхи на свого буланого коня тай їду повуз двір старого Буркуна, наче так собі своєю дорогою за своїм ділом, а сам так і пантрую, чи не зявитця на рундучку Буркунівна, та чи не дасть гасла. Коли дивись, аж ось і вона як з землї виросла на рундучку. І коли покрутилась трохи, тай зникла, то я їду собі далї, бо то знак, що батько й мати дома. Як же стане на рундучку та білою хустинкою тільки — мах, мах! Ото знак, що старих батька й матері дома немає, а мінї того тільки й треба. Мерщій завертаю до двору, привязую коня до стовпа тай у хату до Олесї. І милую ся було з нею цїлий день, що аж кінь мій коло стовпа з нудоти по колїна в землю вбєтця, а накохавшись та намилувавшись, їду собі веселенький до дому та пісеньок виспівую.

Гайд. Чом же ти на їй не оженив ся?

Заг. Та якось, бач, не довелось. Бо одно, що згодом таки обридла мінї трохи, а друге, що найшлась іще краща від неї, так й занедбав її.

Гайд. І не знайшовсь нїхто, щоб тобі за таку капость вязи скрутив, або потрощив ребра?

Заг. Нї, до бійки не дійшлось, а нарікання та псякування було доволї. І найбільше ремствувала та лютувала стара Буркуниха — аж до самої смерти на мене гадиною дихала. А одного разу якось зустріла мене на самотї коло цвинтаря тай гукнула мінї зо-зла: Ну, каже, сякий — такий сину, наплював ти нам у жменю, то таки вблагаю я Господа, що наплюють і на тебе чорти на тім сьвітї! (хрестить ся). Господи, Господи! То ж то гріх той і досї на моїй душі вагоніє, а кажуть люде, що як стара жона проклинає, то не легко Господь той гріх з душі здіймає! І то ж то треба колись буде за той грїх з великою покутою каятись!

Гайд. Та коли й досї не зібрав ся, нехай уже будеш каятись тодї, як тобі лиха година груди підопре, або трясця за живіт ужопить, а тепер поки що ке лиш випємо!

Заг. Бодай тобі зацїпило за такі речі!

Гайд. А гарно ти, Пилипе, про Буркунівну розповістив! Аж мене скортїло! Чи нема в тебе ще якої сторії про кохання. Коли є, то кажи, а я буду слухать.

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З а г. Нї вже, я своє розповістив, а тепер за тобою черга. Скажи мінї, будь ласка, Семене, чи ти таки коли небудь кохав ся навсправжки?

Г а й д. А чом же? За молоду таки вчасту доводилось та ще й тепер де-коли трапляєтця. Як запопаду де-небудь на самотї дївку або молодицю, то зараз й покохаю ся: як що дуже комезиста, то тільки в жарти, а як що не дуже, то таки й навспражки.

З а г. Побила б тебе лиха година з отаким коханнєм! Ох, грішний, голубчику і ти чоловік на сьвітї, та нїколи й не зітхнеш до Господа з упокорою.

Г а й д. Який же воно гріх у такім коханнї, як моє? Тут не стільки гріху, скільки сьміху.

З а г. А як погадаю я, Семене, про тебе, який ти собі вільний та не журливий, то здаєтця мінї, що такої щасливої людини, як ти й на сьвітї немає. Не дошкуляють тобі нїякі нї клопоти, нї скорботи, нема тобі нї печали нї воздихания.

Г а й д. Еге ж, так воно й є! Це як там кажуть: нї печаль нї воздиханиє, но жизнь біс батька зна яка. Цїлий вік живеш на злах-лободах, або як сорока на тину, а здохнеш, то нїяка й собака за тобою не завиє...

З а г. Який ж бісів батько тому винен? Хибаж ти не самохіть своєї жінки та домівки зрік ся? А цїкавий би я знать, Семене, яким ти чином одружив ся? Чи тобі таки вподобалась дївка, а чи може на гроші поважив ся?

Г а й д. Хиба ж я Жид, щоб на гроші поважив ся? Мабуть уподобалась, коли сьвіт собі заневолив був.

З а г. Так роскажи ж мінї, будь ласка, як воно такечки склалось!

Г а й д а б. Шкода, Пилипе! Не охочий я розповіщать про свою женитву, бо як пригадаю добре своє подружже, то вже безпремінно напюсь так, щоб аж з душі перло.

З а г. Та все однаково без цього не минетця. Роскажи бо, братїку, мінї на втїху!

Г а й д а б. Так пострівай же спершу випю, щоб у памяти вияснилось.

З а г. Пий, голубчику, а я за тобою!

Г а й д а б. (бере чарку) Прощай же, розуме, завтра побачимось! (пє) А сторія моя буде ось яка. Ото ж бач, парубкував я

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

до 25 літ і ніколи не журив ся. А одного разу якось завернув я мимоїздом на хутір до багатого козака Блима тай потрапив саме на весілля — видавав дочку. Танцюють там парубки з дівчатами, пристав до гурту й я. І вкинулась мині в вічі одна гарна дівка, дочка хорунжого Недригайла. А дівка була справді хороша та така жвава, що на їй і шкура говоре — уся на кивах та на моргах. Починаю з нею жартувать — збрешу що здря, то сіпну її, то обкрутну коло себе — а вона усе хихикає та кепкує з мене прямо таки в вічі. Оце обернетця до дівчат та й каже: дівчата! Оцього мацапуру навряд чи яка полюбить! А я їй нічого, кажу, полюбить й мене кого лихо не мине. Далі та далі зовсім таки взяло мене ремство, що гарна триклята дівка, та не то щоб зо мною поводитись приязненько та чемненько, а прямо таки зневажає мене. І так збентежила мене триклята, що аж жалко мині стало — повісив голову і зажурив ся. А далі, як підпив добре, то й мигнула мині думка: щож, матері її трясця, чи взяв чи не взяв, а посватать можна! Сів я на коня тай поїхав прямцем до старого Недригайла — отак і так кажу, вподобалась мині твоя дочка, то благослови мене з нею та й будь батьком, коли не хоч буть скурвим сином!

З а г. Та брешеш! Не вже б таки ти отаку дурощ йому ляпнув!

Г а й д а б. Хрест мене вбий, коли брешу! Тільки звістно, що не зразу я йому отаку приповість бевкнув, а вже як по чарці по другій випив та розбалакались гарно.

З а г. І не вхопив він тебе за груди? І не виштурхав у потиляку з хати?

Г а й д а б. Та він спершу мої слова за жарти приняв, потім як розшупав, що я йому навспражки кажу, то збентижив ся і зремствував трохи, а як побачив, що я на гнів його не вважаю та все таки про своє торочу, то тільки здивував ся та все плечима здвигав. Подивував трохи, а далі й питає мене: чи є ж каже, у тебе, приятелю, батько й мати! Чи великий достаток? Чи багато худібчини? Еге кажу, батька й матір своїх я забув уже як і звали, а худібчини, кажу, в мене зроду ніякої не будо окрім коня та сучки-хортиці; тай та, кажу, позаторік іздохла. Уже, кажу, коли хоч мене зятем мать, то бери у прийми. — Щож ти, каже, в мене робитимеш? Любитиму, кажу, твою дочку та твій хліб за десятьох буду їсти! Регоче з мене старий, а проте бачу я, що я йому таки й геть то вподобав ся. А тим часом по-

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дали нам на стіл вишнівки, а потім дулівки, піднялись у нас речі гучні та веселі, а незабаром старий уже обійматця і цілуватця до мене поліз. Вертаєтця з весілля дочка, а він і пита її: а що, каже, Олесю, припадає тобі за пана Гайдабуру заміж іти — чи до вподоби, чи ні? А воно, трикляте дівча, уткнуло пику в рукав та тільки: кіх-кіх-кіх! Що це ви, каже, тату, Бог із вами! Такого мацапуру, каже, і в ярмарку ніхто не полюбить! А я їй на те: от уже брехня, кажу, так чисто брехня, бо на ярмарках, кажу, мині найбільше й пайдить. А старий і собі: дурниця, каже, моя дитино! Це, каже, сам Господь послав тобі чоловіка, а мині зятя: вдача козацька, весела щира душа,— брехать не вміє. Таких козаків, каже, не багацько зосталось. А дівка тоді сперечатця, та відмагатця— де ті й жарти ділись, у сльози вдарилась. А ми з старим відрядили її геть, а самі пили тай пили аж до півночі. А на другий день він мині і каже: полюбив я тебе, братіку, дуже, а все ж таки зразу тобі слова не дам. Приїзди, каже, через тиждень, а ми з дочкою тим часом надумаємось. От я й поїхав, та їдучи собі й думаю: на якого бісового батька я буду женитця? З якої речі розпочав я отую галаматню? Хиба щоб мороки та гризоти набуть? Та нехай їй грець, отій красуні! Не хоче зо мною любитця, то не буду й журитця. Не хоче мене кохать, то мині на неї —наплювать! Так щоб же ти думав, Пилипе? Отакечки собі мізкую, а вона, капостна дівка, що години, що хвилини, так мині перед очима й стоїть. Та так же видимо уявляєтця, так явма уздріваєтця—мов живісінька. І як я не вспляв ся, щоб її з думки збуть та цілком забуть, а вона все стоїть у мене перед очима у своєму кожушку з лисичим коміром і лисичими закаврашами, і дивитця на мене насьмішкувато своїми карими очима, і усьміхаєтця до мене глузовито своїми рожевими губами, і очевидячки кепкує з мене. А мині любо якось, і якийсь жаль мене бере, і серце в мене болить, і душа в мене нудитця. Занепав духом так, що насилу дихаю. От я переміг ся тиждень, а далі й кажу собі: е, матері її трясця! Чи любить, чи не любить, а як отак журитця, то краще оженитця. Та ото знов сів на коня і поїхав до старого Недригайла: отак і так, кажу, закохав ся у твою дочку, як чорт у суху вербу, то не вкороти сиротї віку, віддай за мене Олесю, а я її любитиму, як душу, а труситиму, як грушу, поки живота мого. Старий привітав мене раденько і почав зо мною гулять. Отже гуляти гуляє, а до діла нічого не промовляє, а тільки горілку пє та ковбасу їсть, та стог-

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не, мов з лиха. І пили ми аж до півночі і все він мулив ся та мняв ся і на мою прозьбу не подавав ся, та вже як цілком напив ся, то аж тоді згодив ся — поляпали ся ми долонями й поцілувались. А на другий день ми похмелились здорово, а к обіду упять напились, а там знов похмелялись і знов напились і пішов у нас дудліж на цілий тиждень, та таки не без того, що пяними і весілля зкоїли. А перед шлюбом Олена мінї й каже: гляди ж ти, триклятий пянюго, оце ж ти береш мене силоміць, то будеш каятця по віки вічні. А я їй на те: побачимо, кажу, чий чорт буде старший. І ото звінчали нас, так воно й вийшло, як там кажуть: оженив ся навісний та взяв біснувату. Почали ми з Оленою жить та сваритця: я до неї, а вона від мене; вона від мене, а я за нею! Було сьміху, було й плачу з нашим коханнєм. Спершу я все ж тільки підсипав ся та підлещав ся до неї, а потім бачу, що немає ладу, та почав її малахаєм бить, та таки й приборкав трохи — уже не тїкає було від мене, а тільки плаче та лаєтця. Та вжеж і лаялась знакомито! Вичитує було, мов по писанию: і бодай тобі добра не було, і бодай тебе земля проглинула, і бодай тобі руки й ноги посудомило, та инколи таке сплете, що мимовіль розрегочеш ся. І найгірше допікало їй те, що як би вона не лаялась, а я ту лайку повертаю в жарт. Отже поки жив старий, то коло його і наше життє хоч трохи на людське скидалось, а як умер він у півроку після вісїлля, то почув ся я, що якась величезна прірва розлучила мене з жінкою. І бачу, що вона моя жінка, чуюсь, що вона на мене пеклом дише і нїяким чином не приверну я її до себе. І бачу, що я над нею пан, і чуюсь, що не поборю її. І бачу, що в мене худоби і всякого добра достаток і чуюсь, що про все те мінї байдуже. Тільки тодї було у нас і супокійно в хатї, як обоє мовчимо та сопемо, а як тільки забалакаєш, так і запорощить вона супротивні речі, так і почнетця у нас суперечка та перекази. І чорт батька зна про яку дурницю зайде річ, а зібєтця така буча, що або хапай шапку та тїкай з двору, або бери малахай тай бий. Дійшлось до того, що вже й веселий гумор мене покинув, охота до жартів відпала. Тільки инколи було, як напюсь добренько, то й почну її повмисне дратувать, та роздратую так, що аж пирхає аж, захлипаєтця. Та одного разу, як отакечки дратував її, підхопив ся їй під руку безмін, та як цигипнула вона мене отим безміном під вухо, так я й памяти збув ся — насилу водою відлили.

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Заг. Отак тобі махаметові й треба!

Гайдаб. І от, поживши отакечки з Оленою рік, удовольнив ся я супружеським життем аж от поти (показує на гирлянку) і радий був, що прийшла черга на службу йти, бо думка була така: як битця та сваритця, то краще розлучитця. Отже відбувши той рік на службі, упять таки до дому поїхав — задля дочки, що без мене й привела. Уступаю в хату, а вона як уздріла мене, то так і отетеріла: і рот роззявила, і очі вирячила, і руки поперед себе наставила, наче перед него уявив ся чортяка, або видюща смерть. А як отямилась, то й почала зараз вичитувать та причитувать: і чого таки ти до мене притаскав ся? Та принесла ж тебе лиха година на моє безголовя! Та бодай же тобі добра не було! А я їй: тю на тебе, дурна! Я ж таки думав, кажу, що тобі без мене скучно, бо хтож тебе без мене подратує, або й попобє! І хоч як я був затяв ся на тому, щоб не ворогувать із жінкою, та жить з нею тихомирно, а через дванадцять неділь мусїв тікать з двору і повіяв ся куди здря, та навернув ся до дому уже більш як у півроку, бо почув, що жінка сина привела. Отже знов пробув дома тільки місяць. А після того вже навідував ся до дому тільки в ряди — годи, не більш як на тиждень. В остатнїй раз приїхав якось на Великдень і тільки що переступив поріг, як уже жінка кинула ся до мене, як оса: а ти чого до мене приїхав? Геть з мого дому! Бери з мене що хоч, бери худоби половину, та тільки геть із дому, щоб тебе й не бачила! Та так і сикаєтця до ноги, так і шпигає так і штовхає геть, мов бжола трутня. Що за вража мати, думаю собі. Пожив я дома днїв зо три, роздивив ся добре, аж бачу, що у неї вже і бахурє! Цїлий день і цїлу ніч думав я, як мінї теперечки у сьвітї буть, і тодїж таки наважив ся пуститця на всї чотирі вітри і пятий шум, щоб уже більше і не навертатця до дому. А зібравшись у поход, гукнув я до жінки на прощанне: зоставай ся здорова, сто чортів тобі в боки! А вона мінї: собацї собача й путь! А далї підбігла до печі, уткнула голову в челюсти, та як гукне в комін: бодай же тебе в дорозї побила лиха година, та бодай тобі очі заснувало, щоб ти й дороги до дому не знайшов і нїколи не вернув ся, та щоб заклекотїла твоя й путь—гу-у-у-у! А я їй: на свою голову дурну! Та з цим словом виступив з хати, сїв на коня, та й поїхав... І от уже мабуть дванадцять рік, як і чутку про жінку та дїтей чув!...

Заг. (сидить мовчки, повісивши лоб, а потім підводить ся з

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міста і хрестить ся до икон). Господи, Господи! Що грішний я в тебе чоловік на сьвітї є і багато твоєї милости треба, щоб мінї спасти ся, але слава тобі, Господи, що я не такий бузувірі махамет, як оцей Гайдабура! І дережить же на сьвітї земля такого тричі проклятою харцизяку!

Гайдаб. Отже, гляди, старий зовсім зпантеличився.

Заг. Нї, бузувіре, я не зпантеличився! Я дивуюсь й не надивую ся, який ти є махамет на сьвітї! Та ти ж загубив вік неповинної людини, силоміць її за себе взявши! Та ти ж взяв її тільки задля забавки — на дратування, та кепкування, то не диво, що й душа її до тебе не привернулась! Та ти ж із святого шлюбу та зробив собі іграшку! Та ти ж замість того, щоб жінку на путь навести, відбіг її, як собака, і допустив у гріх упасти! Та ти ж відрік ся від кревних дїточок, як Юда від Христа! Та горе ж тобі, горе, божий рабе многогрішний! Буть тобі на тім сьвітї у вогнї пекельнім, у смолї клекотючій!

Гайдаб. Та ти, чи чуєш, заздалегідь не жалкуй за мною, бо може ще за мої гріхи та чорти мене отаманом у пеклї постановлять, то ще, гляди, ти ж таки в мене під командою будеш.

Заг. (хрестить ся) Господи, Господи! прости мене грішного і помилуй!

Гайдаб. Та нї, брехня! Не сподївай ся спасіння, бо й ти своїх гріхів аби як не відмолиш, а турбуючи Бога тільки більш його роздратуєш. Ось ми лиш краще випємо!

Заг. І тямки я собі не складу, чи ти й виплодив ся отаким махаметом, а чи тебе батько й мати своїм родительським проклоном прокляли і на вічний гріх занапастили! Чи ж видансько? Набив ся, намордував ся з жінкою, та й покинув з маленьким дїточками на призволящу!

Гайдаб. Патякаєш ти, Пилипе, не розтямкувавши дїла. Ось годї тобі причітувать, та ке лиш випємо, а я засьпіваю тобі пісні (наливає чарку і сьпіває): Ой пий та не лий,
Люби жінку та не бий,
Нехай буде яка є,
Сама тебе в щоки бє —

як колись покійниця Ганна Сидоровна — царство їй небесне!—та била нашого полковника Загребу... (пє і наливає Загребі).

Заг. Так оце ти, махамете, верзеш отаке про мене імою покійницю жінку? І сорому тобі немає? Та ти б же коли чіпаєшмене, то не ворушив кісток хоч покійницї жінки, бузувіре ти неприкаяний!

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гайдаб. Так хибаж я ворушу її кістки? Ворушив ти їх за свій вік доволі, поки розворушив до останку, а тепер уже нїхто не поворушить. Ось випий лиш за впокій її душі на тім сьвітї; бо на цїм сьвітї й вона накуйовдила таки чимало.

Заг. Пху на тебе, бузувіре! Твоїм язиком сам біс орудує! (бере чарку). Нї, Семене, нї, голубе! Мінї язик не повернетця докоряти чим небудь покійниці! Добра була у неї душа, щире було серце! Не хочу впевняти, щоб нїколи нї в чім не прогрішилась; не скажу й так, що не було в нас нїколи незгоди—були сварки були й шкварки—без цього в подружжі не можна пробуть; та все ж таки спасибі їй, спасибі на віки за її ласку і добрі вчинки! І чи така в мене вдача козацька, щоб жінці та мене бить, а хоч може і трапилось инколи, що вдарила коли пяного, як від горілки знемощію, так то вдарила своя кревна рука, своє рідне тїло! Не докір їй слїд за це посилать, а щире спасибі, бо вона мінї від усього серця добра бажала (хрестить ся). Пошли ж її, Господе, царство небесне і вічний покій! (пє).

Гайдаб. Та не молись дуже, бо вона вже й так досї у раю коло божого боку. Оце ми з тобою пємо та про неї згадуємо, а вона може теперечки саме з святим Петром, або Іваном Золотовусим на божих подушках під святим кожухом цупко спить, а про тебе грішного й забула.

Заг. Чорти б побили твого батька з отакими жартами! Бодай тобі так легко дихать, як мінї твої річі слухать про свою рідну жінку! (повісивши голову, жалібно) Жінко моя, жінко моя люба! Чи ти чуєш, що про тебе кажуть? А ти-ж було гостей витаєш ласкава, як ясонька! Ти ж було шануєш їх від щирого серця і горілки чаркою, і стравою доброю, і словами привітненькими...

Гайдаб. Еге, та ти, козаче, за того зарюмаєш!

Заг. (зовсїм хлипаючи) Жінко моя, Ганнусю! Галю, моя галочко! Та ти ж було обмиваєш мене і вичісуєш і годуєш і спати вкладаєш! Та ти ж було піклуєш ся зо мною, як за дитиною, а тепер же я сирота удовий (ридає).

Гайдаб. (перекривляючи) Та ти ж було хоч і в гречку стрибаєш, то й мене не забуваєш та з пяного штани стягаєш, а при цїй вірній оказії і під бік штурхнеш, і за чуприну скрутнеш і від щирого серця по мармизї ляпнеш...

Заг. (ридаючи) Та Галю ж, моя галочко! Та як же мінї без тебе на сьвітї прожити?...

Гайдаб. (до дверей) Палажко! А гей, Палажко!

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Палаж. (вбігає) Чого вам?

Гайдаб. А хиба ти не чуєш, що Пилипусь плаче? Ти б таки хоч по головці його пожалувала, та таки й цицьки б йому дала, то може б воно забавилось та й замовкло.

Палаж. І оце ви на те мене тільки й кликали?

Гайдаб. А хиба ж нема на що?

Палаж. І як таки не сором вам чорти батька зна що варлякать?

Заг. (підводить ся) Та й допік же мінї оцей іродового батька син! Палажко! Відведи мене до постелї та роздягни!

Гайдаб. Та сама таки й приспи його гарненько! Та ще й пісні присьпівай. Соньки — дрімки в постїлоньку,

Здоровячко у тїлонько,
А в роточок їдусеньки
А в пелькочку питусеньки —

Та ще й краще що небудь приклади! (Палажка бере Загребу під плече і веде в другу кімнату, а Гайдабура зостаєть ся сам і наливає чарку) Так оце мабуть так, що випить й ще одну, та піти й собі під грушу, та відпочинуть на траві, бо таки налив ся горілкою аж по саму завязку, та ще й полковника подратував, собі на втїху, до схочу (пє і виступає, сьпіваючи і пританцьовуючи). Сяк так до вечера доживу,

А в вечері ще й на вулицю піду!

УЛЯНА КРАВЧЕНКО.

І знов я між вами, ви бори тїнисті,
І знов я над вами, ви води сріблисті!
Спочину під неба тим склепом без краю
І груди в просторі безмежнім скупаю.
Ялиць шум високих тужний, сумовитий
Зове мене в рай мій колишнїй, прожитий...
І мрії з днїв красших кружать мов у снах,
Рожеві, прозорі, мов мгла в низинах.
Ось промінь прошиб їх, крізь віти дрожить,
У росах ломаєсь, брилянтом горить
Розвіяв ся сон! Я зірву ся, йду в даль,
На висші верхи, мене страх не проймає.
Зо мною йде вітер і пісню співає
Тужну, сумовиту і вічну, мов жаль.

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А. Я—В.

Як витрачують ся в Росії народні гроші?

„И работаютъ голодные, изможден-
„ные люди днемъ и ночью, въ плачѣ и
„голодѣ проводятъ они дни своего от-
„дыха, и веселятся другіе, берущіе то,
„что производятъ первые, и въ весельѣ
„проводятъ они свои дни“.

(Проф. И. Х. Озеровъ. „Какъ расходуются въ Россіи народныя деньги?“ Москва, 1907 г. стр. 182).

При нормальному становищі державного господарства, народ віддає державі таку частину продуктів своєї праці, яку може дати без шкоди для свого власного господарства і добробуту; з другого боку, зібрані з народа кошти держава витрачує на такі потреби і таким способом, що народови вертаєть ся назад більша частина його грошей у формі ріжноманітних вартостей, потрібних для його культурно-суспільного житя, які утворює держава, яко певна політична орґанізація. Безперечно, велике значіннє як для народа, так і для державного господарства має система оподаткування народа, власне відповідність її матеріяльному добробуту всього народа і заможности окремих клясів, але далеко більше значіннє має те, куди і як витрачують ся державні кошти, бо коли державні податки — тільки способи добування потрібних для держави коштів, то державні видатки являють ся тією метою, яка тільки одна може виправдувати позбавленнє народа певної частини продуктів його праці. З погляду отсих принципів, державне господарство Росії ні в якому разі не можна признати нормальним. Наша податкова система держить ся головним чином на посереднїх податках, на ріжноманітних „покровительственних“ пошлінах і таріфах, себто вона увесь тягар державних податків примушує нести найменш заможнїйші кляси народа. З боку матеріяльного добробуту народа наша держава займає останнє місце серед инших великих держав, проте вона має найбільший бюджет, який що року одбірає у народа ($^1/_2$) половину продуктів його праці. З кожним роком державний бюджет зростає, чого не можна сказати про загальний добробут народа, а значить з кожним роком побільшуєть ся ріжниця між сумою державних коштів, яку

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вимагає фінансова політика уряду, і тією сумою вартостей, яку може дати народ. Народ не має тієї чарівної копійки, про яку згадував в Державній Думі міністр фінансів, давно вже вона перейшла в чужу кишеню; і коли народ не перестає ще нести копійку у державну скриню, то се вже не зайва копійка, не прибуток його, а частина основного капіталу, частина його самого, його мускулів, нервів, крови... Але не тільки в тому треба бачити ненормальність нашого державного господарства, що воно порушило вже основний капітал свій. Головна небезпечність в тому, що основний капітал не поповнюється ся, що зібрані у народа кошти не вертають ся до нього, а витрачують ся на другорядні державні потреби, а часто й зовсім марно гинуть через неощадність, нездатність та самовладне і безконтрольне господарюваннє тих, хто порядкує державними фінансами. Таким робом, єдине, що могло в якійсь мірі виправдити прибутковий бюджет державний — корисне витрачуваннє народніх грошей—у нас не істнує.

До останнього часу державним господарством порядкувала бюрократія, тай зараз ще вона міцно тримає в своїх руках державні фінанси. Але тільки тепер потроху розвіваєть ся темрява, якою цілі віки було укрито від очей громадянства хазяїнуваннє бюрократії, тільки тепер виходять на сьвіт божий усі її великі й малі діла. Усякі заходи коло того, щоб розкрити народови очі і вияснити йому ті порядки, при яких витрачувались його потом і кровію добуті гроші, треба щиро витати, а надто тепер, коли сам народ через своїх представників заходив ся коло впорядкування державного життя. В сьому напрямкови було вже раніще де-що зроблено в спеціяльній літературі, але тільки по деяким питанням державного господарства і більше теоретичного або вузько спеціяльного змісту. Зовсім инший характер має нова праця відомого фінансіста і професора Московського університету І. Х. Озерова під заголовком „Какъ расходуются въ Россіи народныя деньги?“. Крім імени знавця нашої фінансової системи, ся праця має велике значіннє головно через те, що автор всї свої висновки підтвержує неоголошеними документами з архіву державного контроля, сими „скорбными листами“ нашого бюрократичного ладу.

Характер часу, який переживає зараз держава, а також надзвичайний інтерес праці проф. Озерова—досить поважні, здаєть ся, причини до того, щоб ознайомити з сією працею усіх тих, хто не мав спроможности прочитати оригінала.

Generated on 2015-08-09 08:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Давно вже відомо, що прибуток від експльоатації державних лїсів, земель, гір, заводів, і инш. не відповідає богацтву і кількости державного майна; відомі також і головні причини сього: се неумілість бюрократії і недбалість у всьому, що тичеть ся інтересів державного скарбу. Наші скарбові уральські заводи, оповідає проф. Озеров, експльоатують ся не так, як треба, і дають вони далеко менше прибутку, ніж витрачуєть ся на них державних коштів. Виною сьому почасти й самі заводи, а більше полїтика з Петербурга. Робота на заводах іде без жадного пляну і без звязку з дїйсними потребами на ті або инші матеріяли і вироби: цїлі склади стоять повні зовсїм непотрібних залїзних виробів, вростають у землю, так що, додає проф. Озеров, в недалекій будучности можна буде на тих місцях, де стоять склади, знов почати експльоатацію залїзної руди. Через те, що заводи на утриманнє беруть кошти з державного скарбу, вони не мають жадного інтересу в тому, щоб давати більший прибуток. Тай самі міністерства і ті інстітуції, які мають потребу у залїзних та чавунних виробах, не дуже то охоче підтримують заводи замовленнями матеріялів. Навпаки, як показала практика, скарб охітнїще дає роботу приватним заводам, ніж своїм власним; а буває ще й так, що завод, щоб одержати замовленнє на поставку виробів, повинен звертать ся не до уряду безпосередно, а до приватних осіб, які вже й клопочуть ся про се. Ось яскравий приклад. Гірничий начальник Камсько-Воткінського округу кілька разів звертав ся до міністерства доріг, щоб узяти щорічну поставку якихсь виробів, але без жадних наслїдків. Тодї він звернув ся до д-їя И., зовсїм приватної особи, але який „знав порядки й умови приймання виробів у морському відомстві та в мінїстерстві дорог“. Д-їй И. згодив ся поклопотати; і, дїйсно, завод незабаром одержав замовленнє, а д-їй И. одержав „комісіонну нагороду“. При таких же випадках, коли заводи не можуть або не хочуть знайти таких „зовсїм приватних особ“, вони лишають ся без роботи. А тим часом, скарб віддає приватним заводам поставки рельсів, паровозів то що на десятки милїонів по високим цїнам, і не дивно, що сї заводи богатїють, а скарбові стоять без роботи та даремно витрачують народнї гроші на адміністрацію. Пробували продавати скарбові заводи приватним особам, але й се дїло дало тільки втрати. Так, напр., Богословський округ, який містив у собі 385 тис. десятин землї і лїсу з богатими жилами

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міди й золота і всї заводські будівлї продано за 2 мил. рубл. та ще з розсрочкою виплати на 37 лїт по 5%. Богацько казенних земель і лїсів на Уралї держуть в арендї на посесіонному правї приватні заводи (Нижне-Тагильський завод держить 521.885 дес., Верхне-Ісетський — 528.098 дес., Алапаєвський — 427.221 дес., Сісертський — 220.316 дес., Кожимський—122.590 дес.). Земля ся зістаєть ся власністю скарбу і заводи користують ся нею за певну плату, яка складаєть ся з додаткової гірної подати з чавуна і міди; як тільки завод перестає робити або припинить роботу на 3 роки, зараз же він тратить право на землю і вона переходить до скарбу. Давно вже заводчики підняли питанне про те, щоб викупити сї землї у повну власність, але дїло якось не складало ся; тепер знов питанне се поставлено на черзї, і хто може поручити ся, що його не буде розвязано на користь капіталу. Цїна ж, яку дають заводчики за посесіонні землї, дуже мала: вони хотять викупити землю не по дїйсній вартости її, а за сумму, яка визначуєть ся через капіталїзацію додаткової гірної податї за 5 років, — се вийде не більше 1—2 руб. за десятину! „Треба тільки дивувати ся, пише проф. Озеров, як мало у вищих сферах розуміють у нас дух часу; в той час, коли в повітрі носить ся ідея націоналїзації землї, повної чи часткової, там на верху готують проєкти про передачу величезних земельних і лїсових богацтв до рук гуртка капіталїстів за зовсїм мізерну суму?“—

Не державний скарб у нас одержує прибуток від державного майна, а всї ті, хто по тим або иншим причинам може впливати на центральний уряд, або кому уряд сам захоче допомогти, підтримати. Стають у фаворі дворяне,—уряд їм сипле щедрою рукою народнї гроші; являєть ся потреба з погляду внутрішньої полїтики підкупити капіталїстів — дають їм в заставу, в аренду державне майно, або заводять які небудь охоронні таріфи та пошлїни. Як відомо, казені нафтоносні землї на Апшеронському півострові (на Кавказї) не експльоатують ся скарбом, віддають ся в аренду нафтопромисловцям. По закону сї землї повинно здавати в аренду не инакше, як на торгах, участками не більше 10 дес. Але закон, як часто буває у нас, істнує тільки на папері: ще в 1901 р. Московсько-Кавказському Товариству було віддано без торгів 30 дес. за мізерну плату — всього 25% добутої нафти. „Але тодї, пише проф. Озеров, бюрократія запобігала у буржуазії, прислужувалась їй, а буржуазія і скористувалась доб-

Generated on 2015-08-09 08:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рим випадком". Тепер се Товариство, навіть в 1905 р., коли на промислах счинили ся розрухи, одержало чистого прибутку 33%. Коли ж неодмінно треба буває виконати закон, тоді нафтопромисловці вживають усяких способів, щоб усунути конкуренцію і збити ціну. Ось як торгували землю в 1903 р. На торги треба було покласти заставу в сумі вартости будівель, що вже були вибудовані там; і от окрема комісія з представників ріжних відомств та арендаторів казенних участків оцінила будівлї замісто 4,3 мил. р. в 10,5 міл. руб. Дякуючи сьому, заставу могли внести тільки деякі заможнїщі нафтопромисловцї (Ротшильд — 9,2 мил. р., Т-во Нобель — 2,760 тис. р.); і тільки вони й мали право торгувати і забрали участки за незначну арендну плату: ті, що до торгів самі давали казнї 50% добутої нафти, одержали за 30%. Оден з них раніще писав до Сенату: „я вважав би за щастє одержати участок і за 50 %", одержав же на торгах за 30%. Або ще так робили: щоб усунути небажаних конкурентів, їм посилали звістку про час торгів або дуже пізно, або й зовсім не посилали. Не дивно було б, як би таке ламання закону робило ся тільки промисловцями, які на се мали свої причини; так нї, ми бачимо, що тут головну ролю грають представники інтересів скарбу державного... І такі відносини до інтересів держави істнують й до сього часу. Згадаємо, як після розрухів 1905 р. нафтопромисловцї слізно благали уряд підтримати їх „в кінець" знищені промисли. Бюрократія повірила їм на слово і зараз же поспішила дати їм запомогу в сумі 20 мил. руб. Але потім виявило ся, що втрати нафтопромисловців були занадто побільшені: бакинська контрольна палата у свій час сповістила, кого треба було, що комітет, який завідував запомогою, постановив — при видаваннї запомоги кермувати ся тими цифрами, які подавали самі ж промисловцї, а тим часом втрати нафтопромисловців треба рахувати не в 20 мил. р., а в двоє менше. От куди йдуть народнї гроші!

Одна з найбільших галузей державного господарства Росії— залізні дороги — що року дає недобір прибутку над видатками; і се дивно, бо в инших державах скарбові залізні дороги дають державі значний чистий прибуток. Причиною такого з'явища справедливо вважають занадто коштовне будуваннє залізниць, викуп приватних залізниць по високій цінї, а також неуміннє вести нормально експльоатацію. Як будують ся у нас залізницї, про се в книжцї проф. Озерова говорить ся дуже докладно, на під-

Generated on 2015-08-09 08:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ставі дійсних фактів, занотованих державним контролем. Східно-Китайська залізниця офіціяльно признавала ся за приватну, але вся вона збудована на державний кошт і при тому без участи державного контролю. Щоб не допустити контроля, посилали ся навіть на те, що контроль при будуванні залізниці міг би дати привід Китайцям „къ какимъ либо неблагопріятнымъ для насъ толкамъ (М-ство закордонних справ, 24 квітня 1902 р. № 487). На будованнє сеї залізниці витрачено 375 мил. народніх грошей; на один гор. Дальній було витрачено 21.800.000 руб. Звідомлення про те, куди і як витрачували ся гроші, не було ніякого. Д-їй Ч. писав державному контрольорови після ревізії залізниці: „Я приймав участь у комісії під зарядом Ходоровського, при чому знайдено, що богацько росписок було написано зовсім не китайськими літерами, а якимись фантастичними знаками. Одна і таж особа була иноді грамотна, а иноді неграмотна. Росписки на табелях від ріжних Китайців писали ся однією рукою. Иноді на документах визначали цифру і примітку; „се, мабуть, видаток на подорож.“ Або: „Се видаток, про який я нічого не знаю, а д. Ледебор знає все.“ Або такі документи: „300 долярів“ — і більш нічого. Иноді зверх контрактових цін виплачували ся чималі суми в 25—40% за „окремі роботи“, які — невідомо. От як клопотали ся про те, щоб високо підняти престіж Росії в очах Китайців; а в результаті одержали від Китайців призвище: „руська капитана — машинка“ (мошеник)! Бо все, що хотіли заховати від очей Китайців, виявляло ся при кожному випадкові. Було, напр., визначено слідство з приводу вчинків інженєра П—ого, який подав фальшиві рахунки на значну суму, і свідки— Китайці заявили, що під рахунками, на яких були їх підписи, вони не підписували ся і грошей не одержували!.. Не кращі були звідомлення самого міністерства фінансів, які воно посилало державному контролю. Там, иноді, було тільки зазначено: „Переведено головному інженерови 41 мил. руб.“, а як витрачено сї гроші і на віщо — не відомо: звідомлення немає... Часто, щоб покрити непорядки й крадіжку, посилали ся на боксерське повстанне, або на пожежі. Будуванне гор. Дальнього також в більшій частині не виправдано документами, а тепер звідомлення й инші папери узяли Японці і коли вернуть — не відомо. Таким робом, сотні милїонів народніх грошей витрачено кудись без жадного контроля, без звідомлення. Але несподівано 21 червня 1905 р.

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в листї на імя ґрафа Сольского В. Н. Коковцев заявив, що звідомленнє по збудуванню Східно-Китайської залїзницї виконано як слїд і що одна верста залїзницї коштує 101.959 руб. „Але се звідомленнє, додає проф. Озеров, очевидно являєть ся тайною і для державного контролю!“

В Европейській Росії залїзницї будують ся під доглядом державного контролю, але й тут не кращі порядки. Раніще вже було сказано, що причиною недоборів прибутку на скарбових залїзницях треба вважати дуже коштовне будованнє їх. Дійсно, з кожним роком на будованнє залїзниць витрачуєть ся більше й більше грошей: до 1899 р. на протязї 20 років одна верста залїзницї коштувала 40 тис. руб., а з 1899 до 1903 р. верста вже коштувала 65 тис. р., себто на 62% більше. Побільшеннє ж видатків при будованнї та при експльоатації залежить не від підвисшення цїни на робочі руки та на матеріяли, а єдине від тих порядків, які істнують у залїзнодорожному господарстві. Будівля залїзницї вся цїлком або по участкам здаєть ся з торгів підрядчикам контрагента по дуже високим цїнам; сї підрядчики-контрагенти часто самі не будують, а передають від себе меншим підрядчикам, а сї третїм і т. д. Всї вони скидають один одному десятки процентів з казенної цїни і всї мають бариш, бо робота коштує далеко менше. На Плоцко-Сєдлецькій залїзницї підрядчик Р. взяв підряд на 1½ мил. руб., але тільки половину лишив собі, а решту передав иншим підрядчикам, скинувши від 13 до 27% з казенної цїни. Підрядчик Д. взяв підряд на 1900 тис. руб.; частину дрібних робот він передав иншим підрядчикам, скинувши від 6 до 14%, а всї земляні роботи одному підрядчику, який з свого боку передав сї роботи ще иншим підрядчикам, скинувши 30% з цїни і т. д.[1]) Дякуючи високій цїнї на роботи можливо було передавати роботу в другі і третї руки і мати від того великий прибуток без жадного клопоту. З'явив ся ориґінальний тип підрядчика — комісіонера, який бе-

[1]) Зазначимо ще один добре відомий нам факт: при будуванні В.-К. залїзної дороги всї роботи на одному участку взяв підрядчик контрагент д. К., який потім земляні роботи передав підрядчику Ч., скинувши 5 — 15%, а сей передав тіж роботи підрядчику К., скинувши 15 — 20%. Але й підрядчик К. не сам робив усю роботу, а почасти здавав дрібним рядчикам, скинувши 15 — 30%. В решті всього куб. сажінь землї по казенній цїнї коштувала 2 р. 50 к., а робили її за 70 к.; підрядчик контрагент К. одержав на цих роботах 25 т. р. прибутку, підрядчик 7 — 30 т. р., підрядчик К. 24 — 26 тис. р. А роботи було всього на 200 тис. руб.

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ре роботу разом в ріжних місцях і потім передає иншим підрядчикам. При таких порядках можна, не затративши копійки, не кидаючи навіть иншої роботи або посади, наживати сотні тис. р.; не дивно, що иноді підрядчиками стають інжінєри, які разом з тим займають посади в міністерстві дорог. Державний контроль кілька разів звертав увагу на такі порядки, признаючи, що тільки високі казенні ціни дають можливість передавати роботу з великим прибутком в другі і третї руки. Але міністерство не признало можливим змінити високі ціни підрядів, мотивуючи тим, що буцім то підрядчикам доводить ся робити зайві видатки на заклад в кількости 10%, на удержанне медицинського персоналу і инш., всього від 12,5 до 14% на кожен підряд. Може воно й так, але все таки передаванне підрядів істнує, иноді з уступкою 60% з казенної ціни, і сей факт міністерство не може не признати. Не дивлячись на високу ціну підрядів, міністерство до того ще робить усякі полегкости і скидки підрядчикам при обрахунках, не зупиняючись навіть перед ламанням контрактів. На зразок обрахунків з підрядчиками проф. Озеров подає рощот з підрядчиком М. при будуванні М.—А. залізниці:

Виконано роботи на	Виплачено підрядчикови або записана на його рахунок.	Виплачено більше на тис. руб.
На 1-е липня 1805 р. —	122 тис. р.	122 тис. р.
„ 1-е сїчня 1896 р. 316 тис. р.	491 т. „	174 т. „
„ 1-е липня 1896 р. 681 т. „	1.130 т. „	448 т. „
„ 1-е сїчня 1897 р. 1.864 т. „	2.304 т. „	440 т. „
„ 1-е липня 1897 р. 1.933 т. „	2.776 т. „	843 т. „
„ 1-е сїчня 1898 р. 1.956 т. „	3.165 т. „	1.209 т. „

(Кінець буде).

С. ЧЕРКАСЕНКО.

Хотїв я у серце твоє зазирнути —
Чому не веселе?
Багато там, зоре, печалї-отрути,
Багато, — ой леле!

На зустріч твоєму й моє заридало
Так гірко і тяжко...
Пожуримось вкупі, щоб легше нам стало,
Бо важко, — ой важко!..

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Яблуні цьвіли за вікном...

Яблуні цьвіли за вікном...

Я не знала ні журби, ні горя. В душі розцьвітали яснобарвні надії, вона вся була розкрита для щастя...

Яблуні цьвіли за вікном...

З того часу минали і бурі, і громи...

Буйний вихор пронісся над моєю головою, стогнали і гнулися молоді надії, тремтіли листочки.

Буйний вихор пронісся над моєю головою...

І тепер не сяють ясною радістю сумно закроєні очи — очи, що так любила колись молода весна.

Вона заглядала у них, і вони, блискучі алмазом, відбивали в собі щебетанне її, і бажали, й горіли, й сьвітили ся жадобою щастя!..

Чом не покохав ти їх тоді?!..

Вони вже не можуть так, як давніше, любити...

Підірване гилле лежить на землі. Розсипані, розметані, буйним вихром потоптані валяють ся безсилі їх листочки, і все вже затихло після бурі...

Тепер ти стоїш над ними. Не вернеш їх цьвіту...

...Яблуні схилили ся за вікном...

З вірменських поезій Ісаакяна.

— Чим би стала ти коханочко,
Коли б я зробивсь долиною?
— Весняне вдягла б убраннячко,
Зацьвіла б тобі калиною.
— Чим би стать тобі бажало ся,
Коли б морем був синесеньким?
— В срібних хвилях все б гойдала ся
Твоїм човником легесеньким.
— Коли б я розлився просторами,
Де б ти, пташко, опинила ся?
— Я б засяла вкупі з зорями,
Не згасаючи сьвітила ся.

Переклав *Павло Граб.*

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Л. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА.

Сьвято української сцени.

Як лист зростаєть ся з деревом і живить ся соком рідної землї, так зросло ся, сплело ся імя Садовського з рідною сценою. Ювілей високоповажаного артиста, се ювілей української сцени. Він вийшов разом з нею на широкий шлях слави, не жахаючись бурь та негод, що погрожували зусюди...

А було їх чимало...

Почавши розвивати ся од тих загально-людських причин, ґрунт яких лежить в самій природї чоловіка, український театр пішов тим самим шляхом, яким ішов театр усїх европейських народів. Полїтичні бурі затримали розвиток його і театр український припізнив ся проти европейського трохи чи не на сотню лїт, але вже в кінцї 18-го столїтя він вступив на певний шлях реального напрямку, а в „Наталцї Полтавцї“ Котляревського піднїс ся до такої високої художности, яка не втратила своєї краси і в наші часи. На далї театр український опанували цїлком ненормальні умовини, що трапляти ся можуть тільки в історії Росії: українські пєси заборонено виставляти, українську лїтературу заборонено друкувати. Finis. Уряд російський задовольнив ся. Одним підписом він нїби знищив духове життє цїлої нації. Здїйснила ся давня мрія Катерини: не стало Малої Росії, од Білого до Чорного Моря простягла ся одна Великая Русь.

Але як загачена річка розливаєть ся у всї боки, шукаючи нового шляху; так розточило ся і духове житє України, шукаючи рятунку на нових шляхах. А коли у 1881 роцї вийшов дозвіл на український театр, коли прорвало в однім місцї гатку,— з якою стіхійною силою ринули туди всї хвилї могутної річки! Артисти, громадяне, письменники, — все те згуртувало ся коло театру. Він зайняв ся ясною зорею серед темряви, що опанувала весь край. Він сьвітив, як маяк над збуреним морем, грів серця зневірених надїєю, будив в оспалих приспане національне почуттє. Рідне слово занедбане, занехаяне, пригнїчене, яке з острахом тільки й можно було вживати по своїх закутках, тепер бренїло в театрі і викликало бурю захвату...

Від перших несьміливих кроків української трупи, убогої

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

репертуаром, бідної людьми, — людність ринула лавами в театр. Се не було місце, куди сходили ся ситі люде лише бавити весело час та злегка лоскотати нерви, се було щось инше... І кожний з присутніх сьвідомо чи несьвідомо почував, що над сїм українським театром широко мають могутні крила безсмертного духу, на час закутого, та не подужаного людьми. І над артистами немов би носили ся сьвяті вогні, неначе почували вони ту велику місію, яку доручила їм доля.

Натхнена гра артистів і настрій, що панував у театрі, зливали ся в один спільний захват. Він передавав ся од публїки артистам, підносив їх виконанне до найвищого ступня, а з сцени нїс ся знов у публїку і вогнем запалював серця глядачів. Артисти й глядачі зливали ся в одну душу; од буйного захвату здрігав ся театр.

То була публїка!... То були часи!...

Прокинулась творча сила письменників-драматургів. За перші роки істнования української сцени обявили ся кращі твори української драматичної лїтератури. Не всї вони, завдяки цензурі, побачили тодї сьвіт, але написані були в ті часи. І яку-б драматичну лїтературу мали ми, коли-б знов не випустила пазурі російська бюрократія!

Успіх українського театру і дивував і дратував ворогів. Заздрість чигала вже.

Тодїшнїй режісер російської трупи, що грала в Київі, Казанцев, перший крикнув: „ату“! Він надрукував листа в „Кіевлянинї“ (1882 р. № 26), де писав про дїяльність в театрі „партії хохломанов“, та про те, що він примушений не дозволяти публицї іти за кулїси, „потому что скопище это имѣетъ какой-то странный характеръ“. За ним роззявив пащу і сам „Кіевлянинъ“ і почав нацьковувати. Незабаром теплі приятелї дійшли своєї мети. Рік пізнїйше українській трупі заборонили грати майже по всьому „південно-західному краї“. Одразу урвав ся шматок такої території, найріднїщої. Далї почали ся ріжноманїтні утиски, на які тільки міг спромогти ся російський уряд. Цензура дозволяла тільки ті песи, що темою своєю мали ті або инші конфлїкти кохання між селянами. Сього мало; не вважаючи вже навіть на тему, цензура черкала всї ті песи, в яких сьвітила ся іскра таланту. Адмінїстрація почала вимагати, щоб поруч з українськими песами виставляли ся і російські і як раз стільки дїй

Generated on 2015-08-09 08:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

російських, скільки й українських. Доводило ся удержувати разом з українськими труппами і труппи російські, утворили ся ті „русскомалорусскія труппы“, які такий довгий час мандрували по Росії. До того адмінїстрація почала втручати ся ще й в цензурні справи: коли дозволена цензурою песа не подобала ся адмінїстрації, вона заборонювала виставляти її в районї своєї влади і т. и. Такі то були умови істнования українського театру в Росії. Два добрі ґенії, — цензура та адмінїстрація, що пантрували коло його колиски, робили все можливе, аби приспати його, приспати на вік.

Але театр зростав. Розвитку його в значній мірі сприяло те, що на сценї одразу з'явило ся кілька першорядних талантів. Одним із видатнїйших з „сей стаи славной“ був М. К. Садовський. З першого моменту його виступу на сцену і публїка і критика почули в ньому першорядний талант. Навіть „Кіевлянинъ“ одразу видїлив Садовського разом з Кропивницьким з числа инших артистів і визнав його видатним. (Кіевл. 1882 р. № 8, № 13). Про часописи нейтральні нема що й говорити: всїх захоплювала талановита гра молодого артиста. Природа щедро надїлила Садовського всїми тими дарами, які потрібні артистови. Все дало ся йому: велика, глибока сила передачі почуття та психольоґічного життя людини, здатність перетворяти ся цїлком у другу людину, до того-ж сценїчна постать і голос, надзвичайно ґармонїйний та глибокий. Той голос, могучий вже самою музичністю та тембром своїм, порівняти можно тільки з чудовим роялем, з якого рука майстра викликає то грізні згуки, то тихий спів, що сам крадеть ся в серце і торкає в ньому відповідні струни, і слухаючи той голос, само серце слухача бренить... Варто тільки пригадати собі тон, яким, наприклад, говорить Садовський в песї „Не так склало ся“ Катрі: „Катрусю, голубко, може-б ти забула його“... і кожен зрозуміє, яка чарівна влада маєть ся в голосї Садовського, як підпадає їй вся істота глядача. Музика безпосередно впливає на нерви, на почуття людини, через те й голос музичний в тембрі своєму, в модуляціях своїх має ту-ж само силу музики. Крім чудового голоса Садовський визначав ся одразу й взагалї надзвичайно музичною натурою. Музична память і слух його дивували самих музикантів-спеціялїстів. Д-їй Лисенко написав до песи Кропивницького „Невольник“ відому „Думу“ — „У недїлю вранцї рано“. Через годину

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Садовський вже знав її, а в вечері уже виконував в театрі з незабутньою красою. Він нїде не вчив ся співати, але українські речі співав так, як не співав нїколи нїхто з професіональних артистів-співаків. Крім драматичности спів Садовського визначав ся ще тою кольоритністю, тою народністю, якою визначаєть ся і його драматична гра. Він співав, і серце слухача співало, а перед очима його малювалось яскравими фарбами все те, про що говорило ся в пісні... Оживала старовина... сльози закипали у серцї. Як шедевр співочого виконання Садовського нагадаємо „Думу“ в „Невольнику“, та „У тієї Катерини хата на помостї“. Так щедро надїлила Садовського природа, і публїка й преса признали його першорядним талантом.

Слава артиста — сяйво метеора. Поки він летить по небі блискучою, сьвітодайною кулею, вона вється ся за ним в повітрі променястою стягою. Упав метеор — і зник його слїд. Така доля талановитих артистів. Доки живі вони на сценї, доти й тїшить ся сьвіт славою їх. Але Садовський винїс ся по над загальний рівень. Його артистична дїяльність не майне марно, не згине в холодній безвісти без слїду: він лишає за собою школу, школу реальної художньої гри; він утворив і залишить по собі на віки утворені типи.

Коли Садовський виступив на українську сцену — на сценах російських панували ще „добрі старі звичаї“. Не було нї „художественних“, нї „Мейерхольдовських“ театрів, пєси виставляли ся так, як і за батьків бувало. Артисти, правда, дїлили ся на „рубашечныхъ“ та „салонныхъ“, але ті „рубашечні“ актьори навіть не уявляли собі тої реальної й художньої краси, якої можно досягнути в виконанню народнїх типів. Художно-реальна обстанова, яку вперше показали Росії українські труппи, була відповідним фоном для художно-реальної гри артистів. Все се складало разом чарівний ансамбль. Се було нове слово штуки, принїс його з собою український театр. В сьому фактї й лежить секрет того успіху, який мали українські труппи і скрізь по Росії. В столичній пресї про українську труппу писали: „наши Мейнингенцы“. Тільки ті Мейнїнґенцї не мали й шага герцоґської субсідії. Вони офірували на все власні кошти і страчували їх, бо з примусу адмінїстрації не мали права отаборити ся на одному місцї й заснувати постійний театр, а мусїли мандрувати з кутка в куток.

Generated on 2015-08-09 08:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Садовський належав до тих людей, які „не о хлѣбѣ единомъ“ будуть живі. Він не зібрав скарбів, а був час, коли гроші лили ся широкою річкою в кишенї українських артистів. Через що? Через те, що в його особі ми маємо патріота, справжнього артиста й громадського дїяча. Його театр не був нїколи крамницею. Він не прислуговував ся низьким вимогам публїки, не плямив за ради грошей український театр. Артистичне ж почуттє примушувало його, не рахуючись з коштами, виставляти пєси відповідно художнїм вимогам.

Талант дивує, втїшає, зачаровує нас... але є ще щось вище понад талант, що викликає громадську шану і дяку, — громадська дїяльність людини. Садовський належить до гурту сьвідомих громадських дїячів. Почав він свою артистичну карєру на російській сценї, але скоро здобули дозвіл на виставу українських пєс, — Садовський перейшов одразу на сцену українську. Не слава, не гроші знадили його: всього того не міг він сподїватись од україиської сцени, — минуле не давало надїй. Його привело до неї щире патріотичне і щире артистичне почуття. Талант і серце артиста зівяли-б на чужинї.

Садовський став одразу коло стерна української сцени і вже не пускав його з рук, не вважаючи на бурі й негоди, які насунулись з усїх усюд. Кілька разів запрошували Садовського на російську сцену, ба навіть на імператорську, — він не одцурав ся рідної сцени і в самі найтяжчі часи. Дїяльність Садовського визначала ся завжде чистотою; не знажував ся він нїколи зиском і за ради нього не плямив нїколи чесний прапор української сцени. Як вірний син підтримував він свою матїр всїм чим міг: талантом, працею, навіть невеликим достатком своїм.

29 квітня Київ, а за ним і вся Україна святкували 25-лїтнїй ювілей шановного артиста.

Під бурю оплесків зняла ся заслона і на сценї в наметї Богдана Хмельницького з'явив ся М. К. Садовський. Почала ся почесна частина сьвята. Вся публїка встала з місць і сунула до рампи, а сцену залляли квітчастою юрбою всї дїячі трупи, і репрезентанти тих інстітуцій, що прийшли скласти Садовському почесну дяку.

Першою виступила високоповажана артистка М. К. Заньковецька, вона несла адресу од товаришів членів трупи, оздоблену з гори срібною дошкою з артистичним малюнком. „Вельми-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шановному Миколї Карповичу від своєї театральної дружини.“ „Дякуєм за те високе поважанне до рідної сцени, яким відзначала ся ваша артистична дїяльність — читала шановна артистка, „славимо за те, що Ви стояли на сторожі біля української штуки і берегли чистоту репертуару. Знаючи Ваше щире бажання вивести український театр на ширший европейський шлях, від усїєї душі бажаємо працювати під вашим проводом і діждати ся другого такого ювілею на славу рідній сценї і всього українського народу.“ Грім оплесків укрив слова славної артистки. Передано вінець і привіт від українського драматичного товариства Саксаганського. Потягли ся довгою стягою адреси й привітання від інстітуцій, та видатних дїячів українських. Кожен з тих адресів підкреслював ту або иншу славну рису з дїяльности Садовського. Учениця драм. школи Лисенка д. Васильченко-Дорошенко прочитала адресу „Славному артистові і дїячеві національного театру Миколї Садовському од вдячного громадянства міста Київа.“ „Ви зрозуміли всю вагу ідейного значіння українського театру в сю тяжку добу життя українського народу і служили йому не тільки як артист, а і як громадський дїяч, на якому лежать обовязки громадянина до свого народу.“ Д-ка Старицька прочитала адресу од музично-драматичної школи М. В. Лисенка Згадуючи всї вище наведені властивости таланту і дїяльности Садовського дїячі школи підкреслювали ще й надзвичайну музичність артиста: „Не можно замовчати Вашого великого хисту музичного, великої здібности в зрозумінню творів музичних і умілости віддати їх в щиро-народньому стилю.“ Адреса від „Наукового Товариства імени Шевченка у Львові“ пригадувала: „Ви були одним з творцїв нового українського театру“. Товариство прихильників української лїтератури, науки і штуки засилало привіт разом з Садовським „всьому славному брацтву української сцени“. Привіт „славному подвижнику української сцени Миколї Садовському“ від Лїтературно-Наукового Вістника казав: „Вам і товаришам Вашим завдячує громадянство українське сю твердиню, якою стала українська сцена в часи повного, як здавалось, розгрому українського життя, сей просьвіт, яким була вона в кромішнїй тьмі минулих десятолїть. Невмируща заслуга і невмируща слава“. Редакція „Ради“ зазначаючи всї заслуги артиста, звертала ся до нього з такими словами: „Ми скажемо тільки, шо Ви чесно йшли не падаючи під ударами не-

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сприяючих обставин, що зломили стільки людей і роспорошили стільки гарних замірів. Ви винесли стяг українського театру чистим та незаплямованим". Українська громада Київської Духовної Академії звернула ся до артиста теплим, чулим словом: „Прикладаючи до вельми любої тобі справи свою високо-талановиту, цілком артистичну та невсипущу, енергійну працю цілих 25 років, як артист, і як режісер ти твердо та чесно держав в своїх руках прапор чистої штуки, не ганяючись як другі, за „співами" та „танцями", рискуючи тим самим матеріяльними вигодами". Далі виступали з своїми адресами „Студентська українська громада в Київі", „Шкільна молодь в Нїжині", „Просвіта у Київі", „Просвіта в Чернигові", „Просвіта в Миколаєві" і т. д. Адреси змінялись адресами... нарештї винесено на сцену таку адресу, якої не мав ще, здаєть ся, нї один український дїяч, то була адреса од євреїв націоналїстів. Написана з великим почуттем, з біблейською красою, адреса ся зробила велике вражіннє на всю залю. Нещасний безпритульний нарід витав вкупі з Садовським „і тих народнїх борцїв за волю України, які в підвалини свого визволення положили повну волю всїх пригнїченних національностей". „На наших порубаних спинах, писали євреї, побідники кровю писали історію свого визволення, а купи наших кісток служили містком, по якому народи пробивались до своєї сьвітової будуччини. Привіт Вам, Миколо Карповичу, носителю українських національних ідеалів". Довго невгавали в залї оплески, коли замовкли гіркі слова сього скорбного привіту.

По адресах винесли велику тарілку, на якій лежала гора телеґрам та листів надісланих ювілятови з усїх кінцїв України. Їх була така сила, що не можливо було відчитати всїх, зазначувано було з дебільшого тільки, від кого були ті телеґрами. Майже всї українські трупи прислали щирі привітання шановному ювілятови, всї українські аматорські гуртки, всї „Просьвіти", всї українські центри, редакції всїх українських видань.

Телеґрами відчитували ся за телеґрамами; оплески й туші вкривали кожний привіт... Славне свято... Чесне свято... І ми з певністю можемо сказати словами адреси Київського „Общества Грамотности": „На сторінках історії записано вже імя славетнїх борцїв за українську сцену, а серед їх великими лїтерами стоїть імя Миколи Садовського".

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БЄРНШТЕРНЕ БЄРНЗОН.

МАРІ.

РОМАН.

VI.

(Далї).

Всю решту дня, навіть у вечері, роздягаючи ся, Мері була занята тими думками. Але другого дня порішила, що се мусить скінчити ся. Щось, що вже давнїйше здавила в собі, вибухло знов. Так не йде, се не повино помішати того такту, в який вона брала ся завести своє житє. Тому взяла ся знов за свою роботу, пильнїйше, як коли, а навіть збільшила ї. А саме взяла ся знов за книжки й розкинені записки свого батька, яких було богато; мусїла вияснити собі, як загалом стоїть справа. Адже він і тут має якийсь маєток, і неможливо, щоб усе видав, що дістав з Америки. Але не знаходила чого шукала. Батька не могла непокоїти, а панї Дооз не знала нїчого.

Та хоч яка велика й сильна була ї пильність, щось із учорашньої події все таки підкрадало ся знов. Єрґен очевидно хотїв скупати ся, а після купаня прийти сказати добри-день. По тім, що стало ся, очевидно не прийде. Чи загалом вернеть ся? Хоч властиво нїхто не чіпав його. В дальших днях чула вистріли. Инші люди оповідали також, що чули вистріли в далекім віддаленю. Але він сам не приходив ані другого ,ані третього, ані четвертого дня. Се подобало ся ї.

А що тепер ї думки були так часто в лїсї і на узгірях, то одного дня перед полуднем пішла туди. В південній Норвеґії друга половина серпня приносить часто наглі зміни погоди. Стало холодно. Мері відчувала се як відсьвіженє — йти в гору серед північного вітру, який обвівав ї. Почала йти в гору — тут дорога була вигіднїйша. Йшла швидко, адже привикла до сього, і рвала ся вийти висше, стояти серед вітру й дивити ся на розбурхане море. Вже з першого ступня на сїножати, де люди розкидали сушити сїно, мала вигляд на залив, острови й море, що було чорне й несло на собі богато кораблїв з вітрилами і денеде пароходи. Як-раз над нею стадо ворон робило страшний крик. Тут певне відбував ся суд. Бачила, як птахи розтинають повітрє і зникають на півночи між узгірями. Прискорила кроки: може

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вдасть ся ще вратувати ту бідну, що прогрішила ся. Була така зворушена, що холод пробігав її поза спину. Думала, що коли зробить найблизший скок, може побачити її. Замісь того, коли досягла головою над край узгіря, побачила добрий шмат від себе на північ, як-раз над її домами, чоловіка, що лежав на землї. Був се Єрґен Тііс. Найперше збентежила ся, але зараз зродило ся в ній веселе почутє пімсти, і в тім почутю, швидко надумавши ся, вийшла вона зовсім на гору. Він побачив її і зірвав ся, збентежений, засоромлений, скинув шапку, знов наложив її і не знав, куди обернути ся. Вона підходила поволи щораз близше і пасла свої очи. Вже з далека закликала: „Так, отже се значить у вас ходити на лови? Може хочете стріляти наші кури?“ А підійшовши близше сказала: „Адже ви не маєте при собі пса? Ах, правда, кури можна стріляти і без пса. Чи може в вас таки зовсім нема пса?“

„Чому нї, але нині я не вийшов стріляти, я вже скінчив“.

Сї прості, лагіднї слова, які вимовив не дивлячи ся на неї, викликали зміну в її почуванях. Мучити його чей-же не хотїла. Наслухала ся досить про тиранство його дядька.

Ворони шалїли щораз сильнїйше. „Чи чуєте? Там засїдає суд? Що ви не підете на поміч нещасній?

„Се правда“, сказав, зовсім щасливий, що так добре вийшов із сеї історії. Зігнув ся за стрільбою й побіг. Вона за ним. Найперше трохи в гору, опісля здовж хребта узгіря. Між двома старими деревами шалїли вони, сиві судді; були їх тисячі. Але ледви побачили чоловіка зі стрільбою, розлетїли ся, кракаючи на всї боки. Їх задача була скінчена.

І справдї, між двома великими деревами лежала незвичайно велика ворона, покалїчена й покровавлена, в останнїх конвульзіях. Єрґен хотїв її підняти. „Нї, нї, не рушайте її“, закликала Мері й відвернула ся. Зараз пішла знов до склону гори. Не чула, щоб він ішов за нею, і стала. „Адже йдете на обід?“ спитала його. Він підбіг швидко до неї: „Як там у вас дома?“

„Дякую, як на такі обставини справдї зовсім добре“.

З коминів ішов дим. Череп з синьою ґлязурою покривав гарно всї доми. Великі огороди з обох боків з пісковими доріжками виглядали як підняті, готові до лету крила дому. Все таке живе, неначе зараз піднїметь ся в повітрє.

„Ви вже десь довго тут лежите?“ запитала немилосердно, вважаючи се якимсь божевілєм. Не відповідав. Доходили як-раз

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

до місця, де дорога була дуже стрімка. „Чи маю вам помогти?“ спитав він. „Ні, дякую, я-ж сюди частійше ходила, як ви“.

Обід минав дуже тихо. Єрґен їв. Їв усе поволи, але ніколи так поволи, як нині. Мері кожду страву швидко полагоджувала й дивила ся на нього. Деколи щось сказала, — він чемно відповідав. Його очи, що звичайно набігали на неї як хвилї і тягли її з собою в вир, нині ледви відривали ся від тарілки. Нараз перестав. „Чи вам не добре?“ „Ні, але я вже ситий“.

Кілька хвилин пізнійше він виходив з кімнати Андерса Кроґа. Мері вийшла як-раз з кімнати пані Дооз і стала на дверях до своєї кімнати. Єрґен Тііс сказав: „Здаєть ся менї, що вашому батькови стало богато лїпше, панно Мері“. „Так, може вже трошки говорити й рушати раменами“. Єрґен неначе нїчого не чув. „Чи се ваша кімната? Я її ніколи ще не бачив“. Зробила йому місце, а він дивив ся й дивив ся. „Не хочете зайти?“ „Можна?“ „Прошу“.

Підійшов до порога і поволи переступив через нього. Вона за ним. Став зовсїм тихо і віддихав глибоко. Стала коло нього. Чи кімната була обтягнена коронками? Не міг нїяк здати собі справи. Ліжко, меблї, білі й синї, аморети на стелї, образи, між ними один — її чарівної матери, і цьвіти перед ними. І запах... властиво не від самих цьвітів, нї, від неї самої і від усїх її річий. А коло нього стояла вона, в синїй сукнї з короткими рукавами. В тім чистім запаху, в тім чарі красок соромив ся. Так соромив ся, що найрадше був би вилетїв звідси. Не міг вдержати ся, в його грудях почало щось рушати ся і хлипати, почав дрожати, чув, що зараз вибухне сльозами. В тім заяснїло неначе двоє білих рамен, і він почув якісь слова. Також синє й біле, біле й синє. Двері за ним замкнено, певне, щоб сховати його. Потім заяснїло знов тих двоє білих рамен, і він почув виразно слова: „Але-ж Єрґен! Але-ж Єрґен!“ Почув на своїм рамени руку і сїв. Вона справдї сказала „Єрґен“, два рази сказала „Єрґен“. Тепер гладила його по чолї і згортала волосє з чола. Так мягко, так лагідно як цьвіти. Щось пірвало ся в нїм; все тверде й болюче стопило ся під її рукою і сплило — в невимовнім почутю тепла. Та, що схилила ся над ним, була властиво перша, що помогла йому, від коли був дитиною. Почував себе таким одиноким. Яке довірє до нього лежало в тім стиску руки! І так незаслужено. Було йому добре. Мріяв, що й він добрий і ві власти добрих сил. Біле

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й синє розтягало ся шатром кругом нього. Під його покровом і великі, любі очи брали його душу в свою душу. Благаючи й дуже тихо сказав: „Я довше не видержу“. Чого не міг довше видержати, зрозуміли обоє. Вона зараз відступила ся.

— Мері! — вишептав. Се вийшло без його волї, думав голосно. Се налякало його, налякало її. Відступила від нього, її очи стали мутні, щось тут заповідало ся. Се бачив він — і перше ніж вона могла подумати, перше ніж ще він сам був сьвідомий того, стояв близько коло неї. Обняв її і тягнув до себе. Почувши її тіло при своїм, став дикий, і цїлував її, цїлував, де попало. Відхиляла ся то в сей бік, то в той. А він цїлував її в шию, кругом у шию. Чула — тепер рішить ся. Була близька втрати сьвідомости. Мала вільну тільки одну руку, але й тою відпихала його від себе. Рівночасно так швидко похилила ся назад, що мало не впала. Через те він стояв понад неї, і се розпалювало його. І він хотїв се використати. Але щоб її обняти, мусїв висвободити свою праву руку. Через те освободила ся її лїва і нею вдарила вона з цїлою силою в його груди, так що могла обернути ся в бік і знов стала просто. Їх очи зустріли ся. Були дикі. Огнї в очах бороли ся з собою. Жадне не говорило. Її віддих був частий і важкий.

„Мері“, — залунав за дверми крик в корідорі. Була се пані Дооз. Пані Дооз, яка зрештою не могла покинути ліжка, стояла в коридорі. „Мері“, залунало ще раз, з такою розпукою, як коли-б вона була готова зомлїти. Обоє вилетїли. Тут стояла пані Дооз в нічній одїжи, приперта до стїни перед широко отвореними дверми своєї кімнати. Ось-ось падала. Єрґен Тііс прискочив і вхопив її попід руки. Горі сходами надбігали одна за другою всї дївчата, навіть мала Нанна. Єрґен стояв і піддержував паню Дооз, доки вони спільними силами не підняли її й не занесли. Вона сама не могла рушити ногою. Її очи були замкнені. Чи зімлїла, не знали. Вона була дуже тяжка. Як не піднїмали її й не тягали, а все таки не могли зразу донести її далї, як через поріг до кімнати. Опісля поволи через кімнату, але тут ждала їх найбільша трудність: підняти її верхню часть тїла на ліжко. Не можна було її нїде добре взяти. Кождий раз, коли верхню часть тїла дотягли щасливо до краю ліжка, ноги відмовляли послуху і вона знов зсувала ся. При тім сама не помагала нї крихітки — тільки стогнала. Перше ніж Єрґен міг її добре взяти, лежала знов на землї як довга. В кінцї, коли верхню

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

частину тіла підняли знов у гору, але не на стільки, щоб могла лежати наслідком власної ваги, були близько розпуки. Справді не знали, що почати. Мала Нанна почала сьміяти ся й заносячи ся вибігла з кімнати. Єрґен кинув за нею гнівний погляд. Але сього було й Мері за богато. Ще перед трьома мінутами борола ся вона з набільшою розпукою, а тепер напала її охота до сьміху, така непоборна, що мусїла вибігти. Так стояла, з хусточкою на устах, викривлена від сьміху, коли з кімнати батька вийшла доглядачка: він хотїв знати, що се все значить. Мері пішла до нього. Від сьміху ледви могла йому оповісти, що сталo ся: як пані Дооз лежала на землї і які розпучливі зусиля робили Єрґен і дівчата. Батько попробував з напруженєм запитати, чого властиво хотїла пані Дооз в корідорі. Тут застряг сьміх Мері. Та одна з дівчат прийшла сказати, шо пані Дооз уже в ліжку — просить панну Мері до себе.

Там у ногах ліжка стояв Єрґен, а пані Дооз лежала і стогнала і плакала і кликала Мері. Ледви Мері показала ся на дверях, як вона зачала: „Що то було з тобою, дитино? На мене напав такий страшний переляк — що то стало ся з тобою?“ — Мері підійшла до неї, не дивлячи ся на Єрґена. Стала на колїна перед своєю старою приятелькою і обняла її за шию. „О, тїтко Ево“, сказала і сперла голову на її груди. За хвильку почала плакати. „Що з тобою, що з тобою, дитино, дорога дитино, що робить тебе такою нещасливою?“ — плакала пані Дооз, а її рука гладила і гладила чудове волосє. В кінцї Мері поглянула. Єрґен Тііс зник. Але вона все ще нїчого не говорила. „Нїколи в моїм житю не чула я ще так виразно“, — почала знов пані Дооз, „що грозить щось дуже страшне“. — Мері мовчала. — „Може щось з Єрґеном Тііcом?“ — Мері поглянула на неї. — „Ах, Боже, так, чи я зараз не подумала собі? Але розваж одно, дитино, він тебе любив, з першого разу, як побачив, тебе і нїяку иншу. Се значить богато, вір менї. І анї разу не кинув анї тїни якогось натяку, не правда-ж?“ — Мері кивнула головою. — „Се дуже богато, се сьвідчить про характер, він служив задля тебе і шанував тебе, ах, не будь занадто строга. Аж тепер, коли ти збіднїла, відважуєть ся. Ну, щож властиво стало ся?“ — Мері ще вагала ся, а потім сказала: „Зразу здавало ся менї, що йому зле. Опісля-ж він нараз ошалїв“.

„О, я могла-б тобі також дещо розповісти: так, так, так,

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

так" — пані Дооз задумала ся. Потім бурмотїла. „Коли чоловік стільки років крутить ся і...

„Не говорім більше про се", перебила їй Мері і встала.

„Нї, се"...

„Не говорім більше про се", — повторила Мері. Підійшла до вікна. А за собою вчула голос пані Дооз: „Знаєш, що він звірив ся менї? Чи може тепер зробити предложенє? Не може собі й подумати нїчого гарнїйшого. Домаганє тепер, коли ми вже не витримаємо далї. Але він вважає тебе занадто неприступною". Мері зробила несьвідомий рух. Пані Дооз побачила се. „Не будь занадто строга, Мері. Знаєш, дитино, твій батько й я, ми обоє думаємо...

„Але-ж нї, тїтко". — Мері швидко обернула ся до неї, властиво не неохоче, але так, що розмови не можна було вести далї з успіхом.

Мері зостала ся при нїй. Не хотїла небезпечної зустрічі з Єрґеном Тіісом. Та коли подавала пані Дооз на поміч руку, та сказала: „Знаєш, дитино, що він дістане спадок після дядька Клявса?" А коли Мері не відповідала, вона зважила ся говорити далї: „Єрґен думає, що дядько Клявс помагати-ме йому, коли він оженить ся". Мері пустила се попри себе.

Коли все заспокоїло ся, Мері пішла в свою кімнату. Передумала ще раз цїлу сцену, горіла, але була здивована, що властиво не зла. Але-ж се було таке страшне.

І як-раз коли думала: що далї? хтось дїскретно постукав. Дуже розізлила ся, найрадше була би скочила й замкнула двері. Хвильку опісля сказала: „Ввійдїть". Двері відчинили ся й замкнули ся, одначе вона не оглянула ся. Сидїла в своїм великім крїслї. Тихо, покірно підійшов Єрґен близше, прикляк на одно колїно і сховав обличє в долонї. Не було в тім нїчого неприємного, був дуже зворушений. Поглянула на гарну голову з мягким волосєм. Задержала ся на його довгих пальцях. Щось делїкатне було в нїм, що примирювало. Але та сантіментальність?

„Чи маю від'їхати?" Тай тільки всього. Вагала ся хвильку, опісля відповіла: „Так". Зовсїм тихо. Опустив руки, взяв її праву руку і притиснув до губ, довго, з пошаною. Опісля встав і вийшов.

Коли цїлував руку, хоч з такою пошаною, прошибло її тїло роздразнене почутє. Подібне до того попереднього, коли він її цїлував і цїлував, мало не зімлїла. Здивована сидїла вона, ще довго

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

по його відході. Викликала в своїй уяві ту боротьбу аж до найменших подробиць і знов здрігнула ся: „Чому не серджу ся на нього?“.

Опісля знов хтось постукав. Була се дівчина від пані Дооз. Та просила Мері, щоб прийшла до неї.

„Ти казала йому від'їхати, дитино?“ Пані Дооз була дуже засмучена. Була така занята, що підняла ся на половину і сперла ся на руку. Її очіпок сидів криво на короткім, сивім волосю, груба шия була ще червонійша як звичайно, як коли-б їй було дуже горячо. „Чому ти сказала йому від'їхати?“ повторила.

„Адже він сам хотів“.

„Як ти можеш так говорити, дитино? Адже він був тут у мене і жалував ся, що радше вмре, ніж поїде. Ти зовсім сього не розумієш. Не робиш нічого иншого, тільки відпихаєш його і мучиш“. Зовсім знесилена впала назад.

Слово „мучиш“ хвилево зробило на Мері комічне вражінє, але вона й сама почувала, що повина була з ним поговорити, перше ніж казала йому йти. Бо відійти мусів.

Надійшли справдї важкі днї. Зміна погоди погіршила стан Андерса Кроґа, до того прийшли дієтетичні перешкоди. Йому стало тяжше порозумівати ся. Мері була богато коло нього; тодї його очи все впивали ся в неї й ходили за нею, що майже ставало ся їй лячно.

Пані Дооз пересилала йому малі записки. Своєї писанини не кидала навіть в ліжку. І кождий раз, коли приходила така записка, він довго дивив ся на Мері. Вона очевидно догадувала ся, про що була мова.

Одного дня сказала пані Дооз: „Ти переціннєш себе, коли думаєш, що тут видержиш так сама з нами“.

„Що хочете сим сказати?“.

„Хочу сим тільки сказати: хоч-би ти як була втомлена товариським житєм, то коли прийде осінь, тебе знов потягне туди. Ти занадто до того привикла“.

Мері зараз нічого не відповіла, але за пару днів — на дворі було від довшого часу мокро й холодно й вона не могла виходити — сказала вона до пані Дооз: „Твоя правда: житє, яке ми разом вели за всї тї лїта, запустило в менї глибоке коріннє“.

„Ах, так, глибше, ніж сама думаєш“.

„Але чого хочеш? Що маю робити? Адже не можу п іти звідси й не хочу“. „Нї, але можеш зробити собі малу зміну“. „Як?“.

Generated on 2015-08-09 08:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Ах, ти розумієш мене зовсім добре, дитино. Коли б ти була замужна, тоді на переміну він жив би з тобою тут і ти з ним там, де йому тепер треба".

„Особливе подруже".

„Не думаю, щоб ти могла підійти близше".

„Підійти близше?".

„Близше до того, чого вимагає від тебе життє й до чого ти привикла, думаю".

Мері відчувала, що в словах пані Дооз лежало нїме бажанє її батька. Що її доля найбільше його непокоїть. Що подруже з Єрґеном під опікою дядька Клявса було би для нього великим заспокоєнєм. Се неначе гнїтило її, що вона доси звертала так мало уваги на бажаня свого батька.

Весь той час і всї ті роздумуваня видавали ся їй неначе речітатівом в опері, який вяже з собою дві акції.

Коли тепер, як поволи надходила осїнь, дивила ся через залив, почувала себе неначе в вязницї. Коли стояла високо на горі і бачила, як по спінених хвилях надтягає з грубою силою осїнь, знала, що се для неї — увязненє на цїлу довгу зиму. Тодї кипіло в нїй; вона привикла жити инакше.

Кипіло також в її крови. Стратила спокій. В споминах Єрґен являв ся не неприємним. Атмосфера кругом нього видавала ся навіть симпатичною.

Що удар повалив батька на ложе недуги, що Єрґен як-раз тодї був у них і що батько бажав собі його для неї — чи се не повязане разом? Чи в тім нема призначеня?

Виступати при боцї Єрґена в штокгольмськім товаристві і пізнїйше бути післаними ще далї, — чи можна було уявити собі природнїйше закінченє її подорожий, всестороннїйше використанє того, чого навчила ся?

Дядько Клявс мусить помогти. Порядно помогти. Знала свою силу над дядком Клявсом.

„Одним словом, дорога тїтко Ево", сказала одного дня, коли сидїла коло ліжка пані Дооз і розмовляла, „можеш написати до Єрґена".

Мері стояла сама на мостї в пристанї, коли підходило судно. Була субота по полудни. Хто лиш міг, виходив з міста, щоб останнї осїнні днї перебути на вільнім повітрі. Був гарний день. В південній Норвеґії бувають такі днї часто геть-геть у вереснї.

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мері стояла в синій сукні і махала синьою парасолькою до Єрґена і кількох приятельок, що стояли коло нього. Всі люди на покладі підходили дивити ся в сторону суші.

Коли Єрґен став коло неї, чув, що мусить обережно взяти ся до діла. Зрозумів, що тільки тому зустріла його вже тут на мостї, щоб перша стріча не випала занадто інтімно.

По дорозї до дому говорили про ластівки, що тепер вибирають ся в дорогу. Про управителя, що саме застрілив великого орла. Про стіл до писаня, який сконструувала собі пані Дооз, про добрий збір отави, про ціни овочів і збіжа. В сінях побігла геть, кинувши коротке „Перепрашаю". Побігла горі сходами. Парубок, що нїс куфер Єрґена, надійшов за ними до сіний і так стояли оба, не знаючи, де дїти ся. З гори почули голось Мері: „Прошу сюди". Пішли на гору. Отворила двері до гостинного, покою, що лежав коло її кімнати, сказала парубкови, щоб тут намістив куфер. А до Єрґена сказала: „Тепер підемо до батька?" Пішла на перед. Доглядачки не було при нїм. Мабуть Мері тому пішла на перед, щоб вислати її.

В очах хорого заяснїло, коли в отворених дверях побачив за нею Єрґена. Ледви зачинила ся за ним двері, Мері підійшла до батька, нахилила ся над ним і сказала: „Єрґен і я заручили ся, тату".

Вся доброта і все щастє, що можуть зібрати ся в людськім обличю, яснїли з лиця батька. З усьміхом обернув ся до Єрґена, який стояв зовсїм блїдий і збентежений. Він найрадше був би кинув ся на Мері і взяв її в обійми. Але чув, що вона вправдї рада бачить його здивованє несподїванкою, його вдячність, його пошану, але далї не бажає собі нїяких церемонїй. Але се не мішало його щастю. Дивив ся в її усьміхнені очи з найповнїйшим, найщирійшим щастєм. Стиснув Андерсови Кроґови руку, ту одну руку, якою той міг ще рушати, поглянув йому в очи, вохкі від слїз, і його очи стали вохкі. Але не говорили анї слова, аж в кінцї Мері сказала: „А тепер ходїм до тїтки Еви".

З почутєм побідника йшла вона на перед. А він ішов за нею, дивуючись їй. Його серце було таке повне одушевленя тою великодушністю, з якою йому простила. Думав собі: на корідорі вона все таки обернеть ся і тодї... Але вона пішла просто до дверий пані Дооз і постукала.

Побачивши Єрґена, пані Дооз вдарила руками, почала щось поправляти коло свого очіпка і хотїла підняти ся, але не мог-

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ла — зі зворушеня. Впала знов назад і плакала і протягала з благословенєм руки. Єрґен кинув ся до неї, але вона не позволила поцїлувати собі руки.

Як тільки можна було сказати розумне слово, Мері промовила: „Чи не думаєш, тїтко Ево, щоб ми обоє поїхали завтра до дядька Клявса?“

„Одинока розумна річ. Що маєте ждати?“ Єрґен яснїв, Мері усунула ся на бік, щоб вони могли довірочно поговорити з собою.

Коли знов зустріли ся, він зараз завважив, що пароль був: „Оглядати, але не доторкати ся.“ Було се йому важко, але мусїв сам признати, що хто так провинив ся, заслугує щоб його тримати в руках. Хотїла сама рішати про себе.

В своїм почутю побідника була гарнїйша, як коли инде. Видавало ся йому ласкою, що говорить до нього „ти“. Але се й було все, до чого дійшла. Ждав і ждав, але так і лишило ся. Весь день. Тодї найшов притулок коло фортепяна і почав страшно жалувати ся. Мері отворила двері, щоб панї Дооз могла слухати. „Бідний хлопець,“ сказала панї Дооз.

Другого дня рано явила ся дуже пізно, як-раз перед від'їздом корабля, яким мали їхати до дядька Клявса. „Але ти нинї зовсїм la grande dame“ — Єрґен оглядав її з подивом, як стояла перед ним в елеґантній париській прогульковій тоалєтї. „Видно хочеш дядькови порядно заімпонувати“.

„А вжеж. Крім того нинї неділя. Але скажи,“ і нагло стала поважна, „чи дядько Клявс знає вже про батькове нещастє?“

„Про його недугу, думаєш?“

„Нї, про причину.“

„Не знаю, я тепер з дому. Я не казав нїчого, навіть дома.“

Се подобало ся їй. Дорога в долину й опісля їзда пароходом була гарна й весела. Говорили пошепки про весїлє, про відпустку на перший місяць по шлюбі, про житє в Штокгольмі, про візіти, про приїзд до дому на Різдво, про маленьку подорож до Христіянії, яку хотїли зробити зараз, — одним словом, на їх небі не було хмар.

Дядька Клявса застали в його курильнї, де його більше здогадували ся нїж бачили. Сам він справдї злякав ся, побачивши над собою Мері в цїлій її красї. Побіг поперед них до великого, шабльонового сальону. Перше ще нїж сїли, сказав Єрґен: „Знаєш, дядьку, приходимо тобі розказати“ — Дальше не міг, бо дядько

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Клявс вичитав уже з їх лиць, яку ясну новину приносять: „Ґратулюю, ґратулюю".

Його висока стать похилила ся і до кождого з обоїх простягнув одну руку. „Так, так, се всї казали, ви двоє — найдобірнїйша пара, яку коли-будь бачило місто, бо," додав, „ми инші вже давно заручили вас." Але ледви сїли, його лице нахмарило ся. Поглянув на Мері зі співчутєм. „Твій батько, бідна дитино."

„Батькови лїпше," відповіла виминаючи. Дядько Клявс поглянув на неї допитливо: „Адже він уже не може..." Спинив ся, не міг договорити, а Мері також нї. Хвильку було тихо.

Коли знов завязала ся розмова, говорили про злі часи в загалї. Се справдї виглядало як коли б нїколи не мало скінчити ся. Акції не мають нїякої вартости, морська плавба спинила ся, нема охоти до підприємств, гроші ховають ся. Коли так розмовляли, дядько Клявс кілька разів дивив ся на Єрґена, неначе ждав, аби він зник, щоб могти її далї випитувати. Вона завважила се й дала знак Єрґенови. Сей встав і просив вибаченя, що вийде, бо має зустріти ся з кількома товаришами. Се вони так умовили ся. Вона хотїла сама й без сьвідків поговорити з дядьком Клявсом. Але що дядько Клявс має говорити з нею? Єрґен був дуже цїкавий.

Коли він тільки був за дверми, дядько Клявс відізвав ся з засмученою міною: „Бідна дитино, чи се правда, що твій батько мав такі великі втрати в Америцї?"

„Він усе стратив," відповіла. Висока стать підскочила до гори, блїда, налякана. „Все стратив?" Дивив ся перед себе з широко отвореним ротом, червоний, потім закликав: „Так, до сто громів, тепер розумію, що можна дістати удар." Почав бігати по кімнатї, як коли б тут нїкого більше не було. Широкі штани путали ся довкола ніг, довгі руки махали кругом: „Але ж він був занадто легкодух. Справжня бараняча голова. Такий нерозум — віддати цїлий великий маєток иншим людям для підприємства і не вести контролї. Такий проклятий"... Раптом урвав і запитав з найбільшим подивом: „І на щож ви надієте ся, побираючи ся?"

Богато швидше, нїж упало се питанє, Мері чула себе в глибинї душі ображеною. Що він так поводить ся в її присутности, говорить таке перед її ухами! Одначе відповіла з чарівним усьміхом і хитрим поглядом: „На тебе, дядьку Клявсе".

Його здивованю не було границь. Старала ся його здавити, заки вибухне, почала жартувати, говорити по анґлїйськи, жалу-

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вати його, бідного чоловіка. Але се відскакувало від нього, як ще бет птахів від медведя. „Се як-раз похоже на того чортового сина Єрґена," вибух в кінці, „зараз спекулювати на мене". Він знов підскочив у гору і почав літати по кімнаті, ще швидше, як перед тим. „Га, га, га, сього можна було сподівати ся. Коли лише щось стане йому на дорозі, зараз нехай виручає дядько Клявс. І то в теперішніх часах, коли чоловік сам ледви має на хліб. Ні, чогось такого безсоромного я ще не чув у житю". Не бачив її, не бачив нічого. Примхи і похоба богача мали повну волю. „Єрґен заслугує, до сто чортів, щоб я йому й те відібрав, що колись має дістати. Він нічого не знає, тільки жадати й жадати. А тепер я мав би ще — га, га, га, то раз драбуга".

Мері сидїла блїда як смерть. Ніколи в житю не була так понижена, ще нїхто не поводив ся з нею инакше, як з лїпшою від инших.

Але голови все таки не стратила. „Тепер я веду батькові книги," сказала холодно, „і бачу, що ви оба ведете також спільно інтереси".

„Ну, що там" сказав, не стаючи й не дивлячи ся на неї, „парусот тисяч корон. А коли ведеш книги, то знаєш також, що вони тепер майже нїчого не приносять."

„Се вже занадто сильно," відповіла вона.

„Що сим хочеш сказати?" запитав стаючи. І неначе-б нагло щось відкрив, закликав: „Єрґен очевидно припоручив тобі продати папери?"

„Єрґен загалом нїчого менї не припоручав," сказала Мері і встала.

І коли так стояла, висока, блїда, здорова, і відважно дивила ся на нього, він зовсїм змалїв. Тільки дивив ся на неї. А вона сказала: „Жалую, що перед тим не знала, що ти за чоловік." Вся його висшість стопила ся, зробив ся дурний і нїкчемний. Не мав сили відповісти, а навіть рушити ся. Просто позволив їй відійти. А сього хотїв як найменше.

Дивив ся за нею через вікно, бачив, як сходить швидко в низ на торговицю. Яка гарна й горда. Картина!

Коли незабаром надійшов Єрґен, щоб забрати Мері чи властиво лишити ся разом з нею на обід, — бо запрошеня на обід сподївав ся зовсїм певне, — дістав не тільки ту саму сальву, що Мері, але ще богато більше приперчену, бо дядько Клявс був

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

не звичайно невдоволений із себе. А се мусїв покутувати Єрґен. „Чому, до чорта, не приходиш сам, хлопче? Боїш ся, що? А потім хочеш її намовити продати акції, тепер, коли вони нїчого не варті? Який же ти проклято легкодушний драбуга! Дядько Клявс не мав слушности, але Єрґен знав його, знав, що на таке не можна йому нїчого відповідати. Втїк що духу і прийшов до Мері ще біднїйший, як той, що заглядає до втраченого раю. Вона сама плакала з обуреня й розчарованя, але сама в собі шукала пружини: тепер її настрій змінив ся. Її упадок з висоти почутя побідника перед пів годиною був такий нечувано глибокий, то тепер, коли до сього долучив ся також упадок Єрґена, вся історія обернула ся в голосний сьміх. Сьміяла ся так свобідно, з таким задоволенєм, що й Єрґен вилїчив ся. За чверть години обоє були знов на дорозї, щоб замовити собі богатий обід з шампанським. Заки його готовити-муть, устроять собі маленьку випивку. Але ледви стали на дворі, серед чудовоїї, сьвіжої погоди, Єрґен мусїв знов іти на гору телєфонувати до Крогскогена, що прийдуть на обід. По новій побережній дорозї було дві добрі години ходу і се мала бути чудова мандрівка.

Ішли жваво, ясний осїнний день зі сьвіжим подувом був холодний, справжня погода для мандрівки.

Дорога здовж побережа перетинала всї шматки землї. Як раз безнастанна зміна між побережем і горбами, між горбами і побережем тепер дуже підходила під їх настрій. Море було темносинє, повне вітрил і стовпів диму. Була неділя і по дорозї було богато прогулькових яхт; пересували ся поміж протоками й висували ся на відкрите море.

Швидким кроком молода пара вийшла з густо забудованої части города. Тут лежав в огороді гарний домок. „Чий се?“ запитала Мері; виглядав так запрошуючо.

„Панни доктора Рее“, відповів Єрґен живо. „А знаєш, поза нашими клопотами я забув тобі сказати, що стрїтив у городї Франца Рее.

Несьвідомо Мері зупинила ся, мимоволї почервонїла.

„Франц Рее?“ запитала й поглянула тупо перед себе. Але перше нїж дістала відповідь, пішла далї. „Прибув, щоб управляти роботами в пристанї, адже знаєш, що Ірґенс умер“. „Інженєр Ірґенс, так, умер?“ „А тепер його місце має обняти капітан Рее“. „Чи се дїяльність для такого чоловіка, як Рее?“ „Так певне бо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

гато питало, — всї питають, чого він тут хоче", сказав з усьмішком. Мері поглянула на Єрґена, а Єрґен на Мері. Він підступив до неї трохи близше й сказав: „Але тепер він приходить за пізно". У відповідь ждав значучого погляду, в якім була би дрібка щастя. Але вона йшла далї, не дивлячи ся на нього, не кажучи анї слова.

Довго мовчали. Йшли скоро. Осїнний воздух відсьвіжував їх. Опісля звернула ся до нього, щоб зробити йому приємність. „Знаєш, Єрґен, що батько має в дядька Клявса двістї тисяч корон?" „Так, навіть двістї пятьдесять тисяч", відповів Єрґен. Вона дуже здивувала ся, найперше, що Єрґен знав про се в загалї, а опісля також про тих пятьдесять тисяч. „Дядько Клявс говорив тільки про двістї тисяч". „Які твій батько має в його підприємствах і кораблях, так. Але коротко перед тим, як занедужав, післав твій батько дядькови Клявсови пятьдесять тисяч, які в нього були свобідні". „Звідки се знаєш?" „Дядько сказав менї". „Про се я нїчого не знайшла". „Нї, твій батько не квапив ся з записуванєм, се вже була його привичка. Зрештою", тут Єрґен став,— „знаєш усї батькові справи?" Вона волїла б не говорити про се, знала, що треба дожидати такого питаня. Але звідки Єрґен знав? Може від панї Дооз? В кождім разї була дуже весела. Стала, хотїла щось сказати, але вітер розвіяв їй сукню, вхопив жмуток волося і пірвав шаль. „Боже, яка ти чарівна", скрикнув він. „Ну, отже не потребуємо на нїщо ждати?" „Думаєш, що можемо побрати ся?" „Так". І пішла швидко наперед. „Ах, нї, дорога Мері, акції тепер не приносять майже нїчого". „Ах, і щож з того? Спробуємо, Єрґен". Яснїла здоровлєм і відвагою.

„Без дозволу дядька?" запитав він тихо. Вона знов стала. „Думаєш, що він позбавить тебе спадку?" Не відповідаючи просто на питанє, сказав важко: „Коли б ти знала, Мері, що я мушу переносити від дядька, від того дня, як він узяв мене до себе. Як він мене мучив! Як усе слїдив за мною. Аж до нинїшнього дня поводив ся зі мною як з малим школяром. Свій злий настрій усе зганяв на менї". На його обличю так були перемішані нещастє й огірченє, що Мері мимоволї скрикнула: „Бідний Єрґен, — тепер починаю неодно розуміти".

Йшли далї. Думала про те, що він у твердій школї набрав здібности панувати над собою; там певне навчив ся також удавати. Мусїла подивляти його твердість. Чого він тільки не осяг-

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нув! Сама музика. Та певне була його потїхою. Тепер розуміла його незвичайну чемність. Тепер розуміла також його сантіментальність. Розуміла також, чому став такий строгий і педантиний і чому був такий твердий для своїх підвладних.

І їй стало ясно, що часть вини за те, що йому було так зле, паде також на неї. Його довга, нїма любов до неї ще збільшувала той тягар, який лежав на нїм, бо вона не мала для нього слова заохоти, навпаки... І чи дивно, що він в кінцї неначе ошалїв? „Бідний Єрґен“, сказала ще раз і вхопила його руку. Перша ознака любови, яку дала йому. Але зараз мусїла взяти руку назад, щоб притримати сукню, бо кругом шматка землї на морі вияв сильний вітер і як-раз попід них сунув ся човен з вітрилами. З човна витали їх і, вони відповідали. Такий сьвіжий день, такий сильно-синїй фйорд і всюди червоні хоруговки.

Коли звертали в залив, вона запитала: „Справдї думаєш, що він позбавить нас спадку, коли поберемо ся?“ „Але на яке поберемо ся, кохана?“ „Адже можемо продати дурні папери“, сказала відважно. „Очевидно, коли зробимо таку дурницю і щоб побрати ся, продамо тепер папери, коли вони так низько стоять, тодї він зовсїм певно позбавить мене спадку“. Але вона не хотїла уступити. „А лїси?“ „Їм треба ще стояти довгі роки“.

Той Єрґен! Як він усе знає! Як докладно все розважив!

Тепер була на побережній дорозї, яка вела кругом останього шматка землї коло Кроґскоґена. Тут був старий, дивний фінський пес, з якими Мері була товаришувала. Він вправдї все трохи гавкав, коли підходили близько, — мабуть уже не бачив добре, але коли зачував добрих знайомих, зараз махав хвостом. А нинї був він таки зовсїм лютий.

„Милий Боже“, закликала Мері, „чи пес такий злий на тебе?“ Єрґен не відповідав, тільки схилив ся по камінь. Побачивши се, пес побіг за купу ріща, яке там стояло, сховавши хвіст між ноги. Звідти почав ся концерт на ново. „Дай йому спокій“, сказала Мері; бачила, що Єрґен зайняв ся обчисленєм лїнії мету. „Се мене бавить: хочу бачити, чи він як-раз не втече туди, куди я мірю“, сказав, „а тодї дістане каменем як-раз в спину“. В тій самій хвилї замахнув ся, мов хотїв кидати, пес побіг, а тодї він кинув, і справдї камінь влучив звіря в спину. Пес вив. „Бачиш“, сказав Єрґен з тріюмфом, не богато є людий, які так певне кидають, можеш менї вірити“. „Вмієш також так само добре

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стріляти?“ „Очевидно. Загалом, Мері, все, чим займаю ся, — сього очевидно не богато — але те не богато роблю основно“. Се мусїла вона признати. Витє пса з далека ствердлувало се також.

На дорозї до дому сказав: „як думаєш, скажемо що про се пані Дооз або батькови?“ „Те з дядьком Клявсом? — „Так“.

„Менї здаєть ся, що се їх тільки засмутить. Чи не лїпше сказати, що дядько Клявс просив нас підождати до весни?“ Мері стала. Се було против її вдачі. Але Єрґен говорив далї: „Я знаю дядька лїпше нїж ти. Швидко почне жалувати того і тодї сам прийде з иншою пропозицією, менше більше так, як я сказав: буде нас просити підождати до весни“.

Мері вже давно ясно бачила, як Єрґен все знає, й тому могла припустити, що він і на таких річах лїпше розумієть ся, як вона. Але не привикла ходити крутими стежками. „Лиши се вже менї“, сказав Єрґен, „я хотїв би обоїм старим заощадити розчарованя“. „Але щож маю сказати?“ запитала Мері. „Правду: що дядько Клявс незвичайно тїшить ся нашими заручинами, але як-раз тепер часи дуже злі і ми мусимо ждати. Так воно й є“.

На се Мері згодила ся. Особливо тому, бо се їй дуже подобало ся, що Єрґен хоче щадити обоє старих. За те дістав щиру подяку і знов стиск руки. Руку задержав аж до сходів, а навіть аж до гори. „Се задаток на поцїлунок у передній“, подумав. — Але тодї візьму собі десять“. Відчинив двері і пустив Мері наперед. „Гарно дякую за гарну прогульку, Єрґен“, сказала, проходячи попри нього і кланяючи ся весело, — відтак побігла горі сходами. Чув, що пішла до своєї кімнати.

Хоч як обережно Єрґен добирав слів, коли розповідав про результат, то все таки було се для обоїх старих велике розчарованє. І Андерс Кроґ і пані Дооз уважала се зовсїм незрозумілим, а пані Дооз навіть жорстоким. Отже Мері мусїла цїлу довгу зиму перебути ще тут, а Єрґен у Штокгольмі. Що найбільше на Різдво могли бачити ся пару днїв, але більше нї. Дивним дивом розчарованє обоїх старих відбило ся несподївано на Єрґенї. Сидїв і дивив ся перед себе як хорий птах, не говорив, ледви відповідав на питаня пані Дооз, також не грав на фортепянї, тільки готовив ся до відїзду на другий день рано. Їхав просто до Штокгольму, бо вже надійшов час.

Тільки Мері була в добрім настрою. Неначе все те її не обходило. Здавало ся, що їй той день не принїс нїчого злого.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Почутє побідника, яке опанувало її з тої хвилї, як перед батьком найласкавійше проголосила свої заручини, те почутє не ослабло, тілько було більше нїж коли инде. Ходила співаючи по корідорах, мала розпорядити про двацять річий, неначе сама вибирала ся в довгу важну дорогу. При вечері жартувала. Єрґен мав вражінє, що вона в кінцї сьміють ся з нього. В кінцї сказав їй просто в очи, що не може її зрозуміти. Лїпше пожалїла-б його хоч трохи. Вона остає бодай у власнім чудовім домі, заходячи ся коло двох дорогих осіб. А він? Тепер він просто ненавидить своє нове становище. Жалує, що не постарав ся дістати відпустку з військової служби. Ненавидить Штокгольм. Знає, як там іґнорують молодого чоловіка, що не належить до найвисших кругів і до того Норвежець. Був нещасливий і дав волю смуткови.

„Але-ж Єрґен, чи ти сам не оповідав менї, що в хвилї затвердженя ти був такий задоволений? Чи ти забув, що Яков мусїв цїлих сїм лїт служити за Рахелю?“ „Чи не служив я як-раз стільки-ж за тебе, Мері?“ „Ти занадто рано почав, тому се так довго тревало. Се в тебе зла привичка занадто рано починати“. „Як коли-б се було можливо бачити тебе і не... Сама себе кривдиш“. „Але-ж ти маєш ще инші цїли, не тільки здобути мене, Єрґен?“ „Яков, збирач гроший, мав їх також. А крім того був ще в тім очевидно лїпшім положеню, що міг бачити Рахелю, скільки тільки хотїв“. „Ах, що там, хто стільки років ждав, Єрґен“... „— — той може ще пів року ждати, думаєш? Так, так, тобі добре говорити, ти ще нїколи не мусїла ждати. Анї хвилинки“. Мері мовчала. „Що ти в додатку ще мене дразниш, Мері, а крім того я — навіть при тобі — на таких скупих харчах“. „Жалуєш ся, Єрґен?“ „Так, справдї“. „Ти зачав за скоро, — чи забув се?“ Він збентежив ся і по хвильці додав: „ти не маєш понятя, що значить: ждати“. „В кождім разї знаю, що хто на скупих харчах, тому лекше привикнути“. Сьміяла ся знов. Він почував себе ображеним і непевним. Коли-б справдї була хоч трошки добра для нього, не поступала би так останнього вечера перед розлукою на місяцї. І при таких слабих надїях на женитьбу.

Сидїли хвильку в батька і довший час у панї Дооз. Єрґен мовчав, але Мері була весела. Панї Дооз дивила ся на неї здивована. „Бідний хлопче, на Різдо приїдеш сюди“. Замість нього відповіла Мері. „Але-ж тїтко Ево, на Різдво власне найвеселїйше в Штокгольмі“.

Нагло Мері встала і несподївано сказала „добра-ніч“. Найперше Єрґенови, потім панї Дооз. „Я втомлена довгою дорогою, а

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

завтра рано мушу вчасно встати проводити Єрґена". Єрґен чув, що той несподіваний вихід се тільки хитра видумка. Хотїла викрутити ся, щоб не казати „добра-ніч" на корідорі. Нї, за те мусить пімстити ся, на сім він розуміеть ся.

Панї Дооз хотїла знати, чи між ними не було якого непорозуміня. Єрґен заперечив. Вона не вірила йому. Мусів поважно повторити, що нїчого не знає. Але невдоволеня таки не міг укрити. Навіть не міг заставити себе довше сидїти і вийшов. На коридорі було против звичаю дому зовсім темно. Домацав ся аж до своїх дверий. Аж коли в своїй кімнатї засьвітив лямпу і мимоволї почав наслухувати, чи не вчує побіч себе якого знаку житя, завважав, що його замок запущений оливою. Бо нинї рано ще скрипів, дуже мало, але скрипів. Ще нїколи не був у домі, де направляли б найменшу дрібницю, яка була не в порядку, хоч-би в недїлю. Не міг собі уявити більшого щастя, як вернути сюди, коли вже все буде в порядку, відпочити тут і так жити, як се кладе йому перед очи найглибша потреба уживаня житя.

Отже треба видержати. Мусить достроїти ся до її настрою, так само, як до настрою дядька. Аж доки не прийде його час!

Почав роздягати ся. В тім отворили ся без найменшого шуму двері і ввійшла Мері, в нічній одїжи, висока, бдискучо чарівна. Зачинила за собою древі і підійшла до лямпи: „Не будеш довше ждати, Єрґен", сказала вона й загасила лямпу.

(Далї буде).

З ШВЕДСЬКИХ ПОЕТІВ.

З Альмквіста.

Ви ще живі — не вмирали нїколи,
Лїта дитиньства сьвяті;
Спогади любі щасливої долї
Тїшуть мене в самотї.
Квіти пахучі в садочку витали,
Пташка сьпівала менї,
Весело мрії над ліжком лїтали, —
Все те було мов у снї.

* * *

Пестощі милі,
Танцї, пустоти,
Вдячний я вам:
З вами я в силї
Все побороти, —
Згинув би сам.

Переклав *Павло Граб.*

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

Гріхи наші.

„Веселий місяць май"... І наче по контрасту з сим буйним відродженнєм природи, що бє фонтаном стихійних сил на кождім кроцї, на кождій пяди землї, не замурованої в камінь і цеглу людських будівель, з красою і силою сього відродження, так прикро вражає всяка анемія, всяка недорічність, всяка дізгармонія житя. Житя українського особливо. Так болюче відчуваєш брак краси і сили в нїм. І під виливом сумних вражінь його настирливою нотою дзвенить в мозку гіркий вірш, виспіваний в хвилю таких гірких вражінь одним з найбільш гарячих і нервових борцїв українського відродження: „народе без путя, без чести і поваги"...

Коли б сї слова вийшли з уст ворожих, звучали злобою й зневагою, вони б не зачепили нас — з уст ворога огуда не завдає болю. Але гірким чутєм сповняє вона душу, коли чуєш її з уст чоловіка, ще любив свій край і народ гаряче, що працював для нього до загину, і не злобу і ворожнечу, а жаль і повний любови гнїв вилив у тих словах.

Певне, ми не згожуємо ся з Кулїшем в тих критеріях путя і поваги, які він ставив нашому народови. Ми не подїляємо його односторонного обожання „культури", зверхньої культури, без ріжницї, чи вона будувала ся невільною, слїпою працею українського кріпака під нагаєм панського оконома, чи свобідною, самоозначеною працею свобідного Українця. Ми не гудимо український народ за те, що гнївним рухом він зтер з лиця землї разом з інститутами неволї й суспільної неправди панську культуру, щоб на її місцї зачати культуру свою, простїйшу і примітивнїйшу, але далеко багатшу задатками розвою — культуру всенародню, а не культуру „верхнього десятка тисяч". Ми не вважаємо можливим записати як вину українського народу, що він покинений ще раз своїми „верхами", не здолав оборонити сих задатків від натиску нової, пансько-полїцейської культури, що несла до його нова протекторка Москва, й давши їй розвалити ті завязки культури, які почав засаджувати сам, зістав ся „без-

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

культурним"... Ми взагалі не відважаємо ся закиди безпутства й безчестя посилати на адресу цілого українського „народа". Народ се занадто широке поняте, в якім ми звязуємо не тільки сучасні покоління з їх ділами, хибами й помилками, а й покоління давнійші з їх стражданнями і подвигами. Звязуємо тих, чиї вчинки викликають в нас гнів і обуреннє, і тих, чий „добрий подвиг" ми хотіли б поставити прикладом, взірцем для непутящої суспільности; Шевченко напр. репрезентує наш народ не меньше ніж десятки тих „потомків гетьмана дурного", яких нелюдське поводженнє викликаю його гнівні крики, і трудно розтягати докори, викликані їх ділами, на цілий народ, що з глубин своїх вислав Шевченка, як свого заступника, репрезентанта. В понятю народа нарештї ми звязуємо і слїпі, не відповідальні маси і ті верхні десятки тисяч, які задають тон житю, уоружені сьвідомістю, культурними й економічними засобами дають напрям і йому і тим слїпим масам, позбавленим можливости самоозначення й самороспорядження, ініціативи й орґанізації. Сї верхні десятки тисяч збирають лаври за подвиги на дорозї поступу й культури, — на них спадають і повинні спадати й докори: не тільки за прогрішення їх самих против того поступу, а й за те, коли маси показують ся занадто малоздатними до того поступу, занадто інертними, безладними. Се теж наслїдок роботи тих верхніх десятків тисяч, не теперішнїх, а попереднїх. Отже про сї верхи, про с у с п і л ь н і с т ь і говорім, лишивши на боцї невідповідальні маси й таємничнй, н а р о д. „Суспільність без путя, без чести і поваги"...

Щож, „путя" дійсно не богато... Що осягла українська суспільність з тими засобами, які мала в українськім народї, починаючи від чисельної його сили й кінчаючи всякими духовними, артистичними його силами й засобами? По свому числу український народ стоїть зараз по перших, „сьвітових" народах Европи — есть тільки чотири або пять народів в Европі, більших від нього, а яке він має значінне чи в полїтицї, чи в культурнім, чи в економічнім житю? Нїякого! Як би зник з лиця землї маленький, двомілїонний датський або норвежський народ, певне брак його був би помічений в культурнім чи полїтичнім житю Европи; але як би зник український народ, то й пес би за ним не гавкнув. Бо він не тільки не здужав вибороти собі якісь впливи в культурнім, чи полїтичнім житю, а навіть не потрапив використати своїх духових чи артистичних засобів, щоб увести їх в оборот культурного житя. Не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тільки сьвітового, а навіть і свого власного — свому власному не подбав надати якусь індівідуальну фізіномію. Український народ має народню музику, мельодію може найбогатшу з усіх культурних народів, а як же безконечно мало використала українська суспільність се багацтво, як мало ввела в свій ужиток з сеї скарбниці. За сто літ українського відродження ся суспільність мала властиво тільки одного серіозного, талановитого композитора, що спеціально віддав ся культивованню української музики. А по за тим тільки більше меньше вироблений, більше або меньше талановитий — ділєтантизм. І в інтелїґентнім обиходї панують і по сей день такі чужі українській музиці річи як „Стоїть гора високая", „Цьвітка дрібная", „Помарнїла наша доля", „Реве та стогне" на мотив „Бѣлѣетъ парусъ одинокій", або чужі романси в українських перекладах, а свого, навіть готового, вже обробленого — майже таки й не чувати. Повторяємо ходячі фрази про те, що ті або сї чужі композитори польські чи росийські повикористовували українські мотиви для своїх опер, і самі беремо чуже, а своє лишаєть ся лежати й вигибати. Або в сфері орнаменту? Поляки з свого, дуже убогого в порівнянню з нашим народнього орнаменту, старанно розробляючи, комбінуючи, обережно домішуючи чужим спорідненим (в тім і нашим), виробили на наших очах цїлий стиль, так званий закопянський. Ми з безконечного багацтва нашого народнього орнаменту, лїнійного і кольорового (полїхромічного) досї не зробили сливе нїчого, а де пробували його використати — напр. в вишивках, зараз позасмічували його чужими тривіальностями, які на українських елєментах сидять як на корові сїдло. Маючи прегарні взірцї свого церковного будівництва, засїваємо україньску землю обридливими витворами „синодального стилю"—навіть Галичину, на місце її прегарних, стильних церков вкрито за останнї десятолїтя, заходами ріжних „заслужених українських архітекторів";—бридкими, недорічними мішанцями росийського типу... Мало путя, мало!

Нема самоповажання, кат - ма й поваги!.. Цїлі поколїння тих верхнїх десятків тисяч замість аби розвивати в собі відпорну силу против всякого гнету, насильства, кривди, тільки вміли цїлувати та лизати ті руки що їх гнїтили й катували, що зводили на нїщо все національне житє. Силкували ся з душею і з чобітьми влїзти в форми приписаного для них і утвержденного образца, хоч би з утратою чи ущербом свого людського образа

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

й подобія. І маси, низи суспільні вони вели, навчали й виховували в тімже напрямі. Прищеплювали їм своє лакейство й сервілїзм, виховували в справжнїм ідолопоклонстві, обожанню казьонного фетіша, доводячи се до крайнїх розмірів, випереджаючи в своїм „самоотверженії“ кожде бажанне, кождий знак жерців того фетіша. Чи бачили ви в старих церквах України, XVIII віка, державні орли на мурах церков та дзвініць, над хрестами бань, в середині церков поруч образів, на виносних церковних хрестах великі двуголові орли немов якісь предмети культу? Се символи того рабського апотеозованнн власти, нїким не вимагані, обидливі для самого державного режіму, символи сервілїзму над хрестами, яким ті українські верхи наповняли суспільність, народні маси, стільки ж власною волею, скільки й неволею. Був утиск, пресія, терор від правительства — се правда. Але суспільність українська, загалом беручи, все бігла на сто кроків вперед перед такими заходами правительства, побиваючи всї рекорди в своїм відреченню від всякої самостійности гадки, самостійности житя. І се власне ті верстви, економічно й культурно забезпечені, які завдяки сьому забезпеченню могли б і повинні були б проявляти найбільшу самостійність, найбільшу відпорну силу: у нас вони були навпаки огнищами сервілїзму, національної деморалїзації.

І проявляв ся сей сервілїзм, розуміеть ся, не тільки в відносинах до правительства, чи правительственної полїтики, а взагалї перед усякою чужою силою, чи фізичною чи моральною. Нехтували своїм і спішились засьвітити сьвічку, чолом ударити перед чужими богами, перед чужою силою, щоб зарекомендувати себе „съ лучшей стороны“: „дивись, мовляв, який я вдав ся культурний і образований, і не змішуй мене з необразованою українською масою: можу цїлком отвергти ся всього свого і як первозданий Адам іти, куди мене пошлете.“ І йшли служити й вислужувати ся. Нема лїпших „службистів“, як Українці; нема людей, які б уміли так совістно сповняти всякий моральний чи службовий обовязок для чужого і чужих, і заразом так нехтувати усяким обовязком супроти свого. В чім хочете — чи в управі благочинія і III отдѣленії, чи на аренї „славы и добра“ поступовости. Росийська бюрократія і росийське поступове житє однаково выросли й розцвіли на українських костях, — одна на костях тих, що душу свою полагали для росийських „чинов і орденов“, — друга на костях тих, що так само не за страх,

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

а за совість трудили ся для розросту й розцвіту росийської культури й поступу, кидаючи на „благословенну Україну“, чи то на український сьмітник тільки негодящі відпадки. Бо се був тільки сьмітник для них. Верхні десятки тисяч, чи тисячі українські з Гетьманщини XVIII в. з шкури лїзли, щоб якось стерти з себе український вид і обличе; коли не можна було дїтей послати до якоїсь людської школи, посилали до прокислих цвілих єзуїтських колегій польських, — аби набираючись „едукації“ стерали з себе український образ і подобіє; хоч би нїкому непотрібної польщини та середновічної латини набрались, аби не смердїли українським потом. Верхи XIX в. также само напружували свої сили, щоб бути своїми в культурі й житю великоросийськім — щоб і не пахло від них Українцями. Толєрантність до всяких чужих претенсій супроти українства усеї української суспільности була нечувана. Готовість плюнути й ростерти ногою все своє й возвеличити на кошт його чуже — просто умилительна.

Розумієть ся, можна сказати, що в тім була похвальна сьвідомість своїх слабких культурних сил, скромність значить. Що й казати, річ похвальна — особливо для тих, що крім скромности таки й не мають нїчим більше похвалитись. Та тільки з сьвідомости тих слабких сил повинна була б вийти рішучість — потрудити ся коло збільшення, коло розвою тих слабких культурних, національних засобів, — а от її не видно було. І скромність, розумієть ся, не те що самообпльовуваннє, брак самоповажання. Бідні ми бідні, та тільки „и въ рубицѣ почтенна добродѣтель“, а ми ж таки, по совісти, нї в чім „не замѣчены.“ Чого вже чого, а „добродѣтели“ у нашого народа хоч одбавляй. Обдерли його свої й чужі як липку, і стоїть він голий як турецький сьвятий, — та з міною „бувшого чоловіка“ — не ґорківського фонабершзика, а скромного „неудачника“ тиснеть ся при дверях, силкуючи ся зайняти своєю особою як найменьше місця, або в чім небудь „не обезпокоить ихъ высокостепенства“, що порозкладали свої пишні утроби на його місцї, сьвідомі своїх високих культурних прикмет і самоповажання.

Так так, народець скромний. Кажу знову не про той містичний „народ“, а про „громадянство“. Вдоволене малим. З вдячністю великою приймаєе, як хтось сплюне в український бік — аби тільки хоч трошки мав імя і значіннє. Розумієть ся, імя й значіннє між чужими. Хто житє своє положить на службу

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

українському народови, то розуміють ся, з таким „своїм“ нема церемоній; йому однаково нема нїде ходу і він стерпить усе — отже йому можна дать почути український „демократизм“ в повній силї. Але супроти земляків, що на чужій службі добились якогось — хоч невеличкого імени, чи впливу, чи звязей — о супроти них все має бути велика обережність, велике поважанне! З безмірною вдячністю приймаєть ся, коли такий землячок покаже якусь „снисходительність“ для української народности чи українського питання. Фиміам і кадило і епітети „щирого Українця“ (чи навіть „героя“, „борця“ за український народ) зараз йому за се. Так лестно поставити себе під крило й оборону чоловіка, що щось значить у чужих, примазати ся до нього — дарма, що його відносини до українства виявляють брак всякого поважання, всякого серіозного трактования його.

І красують ся на передї українства як репрезентанти, стовпи, вожди його люде, яких все житє, вся дїяльність була одним нехтованнєм українства, повною неґацією його як серіозної національної ідеї. У народостей иньших, які доходять своїх національних прав, такі слуги чужих богів на кождім кроцї чули-б від своєї суспільности, що вони чужі їй, що вони дезертири, невірні сини свого народу. Але у тих народностей нема того рабського, лакейського духу, який викохали в собі наші верхи. У нас запобігають таких людей, просять „снизойти“ й стати на чолї українства. Спасибі й за те —

може вдарять,
або дулю дати
благоволять — хоч маленьку
хоч пів-дулї, аби тілько
під самую пику...

І не знає „постороннїй чоловік“, когож властиво вважати справжнїми репрезентантами українства—чи тих титулярних, по імени тільки Українців, що орють чужий переліг, служать чужим богам, а Українцям в ряди-годи дають „маленьку дулю“, чи тих не титулярних, які віддають всїх себе народньому дїлу і жадають від своєї суспільности тогож, а від чужих вимагають поважання для свого народу, признання за ним широких національних прав, можливости національного розвою, усунення всякої експльоатації українських сил і засобів на цїли йому чужі. „Посторонньому чоловіку“ з тих народностей, що мають дїло з укра-

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

їнським народом, розуміють ся, далеко більше на руку, далеко приємнійша, вигіднійша перша категорія Українців — вони ж разом з ними „мирно трудять ся“ на росийськім, польськім, угорськім чи якімсь там полю, „не ставлять гостро“ українського питання, не викликають заколоту чи розєднання „в спільній культурній роботі.“ А що від своїх земляків сі титулярні Українці також мають скільки хочеш патентів на „щирих Українців“ чи навіть вождів українства, тішать ся серед них „преданностью и уваженіемъ“, то очевидно, що се то настоящі Українці, свобідні від національної узости, а ті иньші — то шовіністи, фанатики. На них нема що уважати і поки українство репрезентують такі „милі люде“ першої категорії — можна спокійно вважати його за quantitè negligeable. Суспільність, яка так мало вимагає від своїх, задоволяєть ся таким малим від них, очевидно, не має й не може мати ніяких претенсій, щоб її дуже поважали чужі, або дуже рахували ся з її потребами й бажаннями. „Народ скромний“.

„Голубчикъ, измѣните вашъ характеръ“, як каже оден персонаж Чехова. Стряси з себе сей рабський дух і навчи ся більше шанувати себе і свій народ, українська суспільносте, коли хочеш жити по людськи і бути по людськи поважано!

З ФІНСЬКИХ ПОЕТІВ.

ОКСАНЕН (АЛЬКВІСТ).*)

Не журив ся б я вмиравши,
А умер би без зітхання,
Коли б вік прожив, дізнавши
В сьвітї щастя і кохання.

Тяжко голос свій втеряти
Та без пісні умирати.

Я умер би радо, тихо,
Коли б мати-сиротина
Поборола важке лихо,
І почулась із уст Фіна
Наша мова скрізь єдина!

Переклав *Павло Граб.*

*) Перше імя — псевдонім, друге — правдиве.

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ.

Відгуки з життя і письменства.

Про казку - безконешник.

Минулого разу я говорив про ті обставини, що спричинили ся до великого лиха в нашій пресї, розбили її й не дали виробити досить сили на одсїч усяким „независящимъ обстоятельствамъ". Через недостачу місця, я тодї спинив ся був тільки на тому, як читачі сьому сприяли, але менї дуже було б прикро, як би хтось зрозумів мене так, що в сю вину за наш теперішнїй нелад у пресї я хочу скласти тільки на читача, —певна річ, не на того чи иншого читача з'окрема, а на всю, мовляв, коллєктивну особу читальницьку. Гріх тут спільний і велику пайку того спільного гріха повинні приняти на себе й ми, письменники,— вже хоч би через те, що не уяснили собі виразно, до якого саме гурту маємо говорити й відповідно до тієї чи иншої постанови не взяли належного тону відразу. Коли б се було зроблено, тодї процес витвору тих нормальних умовин для розвитку нашої преси, про які говорено того разу, далеко швидче пішов би, меньше пропало б марно сили й українська преса швидче стала б на твердий ґрунт. Але тут іще пів-гріха; далеко гірше, що з-поміж нашої письменницької братії знаходять'ся такі, що й сами собі не вияснили позиції й завданнїв рідної преси і що до сього стоять на звичайній „обывательській" позиції, повертаючи пресу на арену якихсь дрібних фільольоґічних турнїрів, не цїкавих справдї живим людям. Щоб наочно побачити, яке, отсим шляхом ідучи, можна скаламученнє заподїяти та запамороченнє внести межи велику частку читачів, що й так занадто багато ваги надають фільольоґічним і правописним питанням, — не треба ходити дуже далеко.

З сїчня сього року замість давнїшої „Кіевской Старины" почав у Київі виходити новий місячник—„Україна". У вступному слові редакція нового видання „зводить в одну лінію" „Україну" з „Кіев. Стар." й обіцяє йти тим самим шляхом, „зберегаючи той-же дух, який був керманичем часописї за всї 25 год, се б-то спокійне, об'єктивне обсужування всїх сторін життя сучасного і минулого". Сказавши се, редакція мабуть схаменулась, що „Кіевская Старина" не то всїх сторін життя сучасного не

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

відбивала, а не прòбувала навіть до їх ближче підходити, і от зараз же поправляє свою помилку: „ми хочемо залишити (sic) „Україну“, як була і „Кіевская Старина“, орґаном науковим, п о ш и р и в ш и т і л ь к и з м і с т й о г о, не обмежуючись історією, а розглядаючи критично і всї сучасні події в біжучих хвилях суспільного життя“ (стор. V). Певна річ, що коли б „Кіевская Старина“ справдї була відбивала в с ї сторони життя, то поширювати зміст „України“ само собою не довело ся б. Але се між иншим; далеко менї зараз цїкавійше оте „спокійне, об'єктивне обсужування всїх сторін життя“, що обіцяє нова редакція. Чого кращого й бажати від наукового орґану, — подумав я, і от пробігши редакційну примітку до першої статтї, де ще раз нагадано про „научно-об'єктивну підставу“ та „sine ira“, я з легким серцем узяв ся до працї д. Ів. Нечуя-Левіцького: „Сьогочасна часописна мова на Україні“, сподіваючись знайти тут обіцяне „правило вѣры и образъ кротости“ та об'єктивности. Але почавши читати, я з перших таки ж рядків опинив ся так далеко від науки, об'єктивности й инших таких гарних річей, неначе зовсїм на иншому сьвітї прокинув ся.

Я довго вагав ся, чи менї згадувати про сей зразок „спокійного, об'єктивного обсужування“, про те „правило вѣры и образъ кротости“ в особі д. Нечуя-Левіцького. Внутрішня вартість його працї й те, що автор занадто багато уваги віддає між иншим моїй особі*), говорили за те, що було б краще обминути її мовчки; та з другого боку праця д. Левіцького—чи не найкращий зразок нашого загального письменницького гріха і з сього погляду може служити за ґдуже гарну іллюстрацію того, з чим ми підходимо иногдї до читача. До того ще й популярне ймення автора зацїкавить певне де-кого з несьвідомої публики і на його авторитет мабуть посилатимуть ся всї ті, хто „по двацять років дожидав ся“ української преси з тим, щоб тепер відкинути те „щастя“ геть. Все се обмірковавши, я зважуюсь таки обізвати ся з сього приводу. Д-їй Левіцький, ми знаємо, не новий чоловік у літературі, навпаки—се один з небагатьох ветеранів нашого письменства, може чи не останнїй з могиканів-шестидесятників; місячник „Україна“, як що його звести „в одну лїнїю“ з „Кіевскою Стариною“, також найстарший

*) Увага ся, правда, досить таки чудненька і, як що так можна сказати — неуважлива, бо, напр., цітуючи дещо з мого оповідання (II, 201), д. Левіцький у с ї д о о д н о ї цітати „попереробляв“ по своєму і — торжествує...

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

з наших нечисленних журналів. І проте поєднанне двох, мовляв, ветеранств не забезпечило від того глибоко безтактного вчинку, яким видаєть ся менї статя д. Левіцького й надрукуванне її в тому виданнї, що об'єктивізм ставить за найпершу прикмету свою й вимагає її від співробітників. Вийшло справдї, як то кажуть, високо лїтали, та низько сїли.

Д. Левіцькому дуже не подобаєть ся — і в деякій мірі зовсїм справедливо — сьгочасна мова по українських часописах; ще більше йому не до смаку правопис, і от з першого ж слова, довго не роздумуючи, він сьміливо хапає бика за роги, та на жаль не того бика й не за ті роги. Уявивши собі, що „усі часописи завзялись завести галицьку мову, як книжню, і на Українї“ (I, 1), він бере українську мову під свою „високую руку“ та оборону. Проти сього заміру нїхто нїчого не сказав би, як би справдї хтось робив замах на народню українську мову, а не ввижалось се так тільки д. Левіцькому, та як би він з'умів устояти—не кажу вже — на висотї об'єктивізму, а просто навіть в межах звичайної лїтературної пристойности та добрих звичаїв. На жаль, редакційне „sine ira“ до його статї чи, краще сказавши, прокурорського акту обвиновачення можна прикласти тільки всьмішки, глузуючи.

Я не маю права брати на розгляд наукову сторону того акту обвиновачення, полишаючи сю справу на увагу фільольоґам-спеціялїстам, як що кому з їх схочеть ся такою „наукою“ морочити собі голову. Скажу тільки, що навіть на мене, профана в фільольоґічних питаннях, і то навела „унынiе и грустныя мысли“ доморосла фільольоґія д. Левіцького своїми найелєментарнїшими помилками, та наївною балаканиною. Метод її більш-менш такий: усе, чого автор не чув у своєму куточку—галицьке або польське; се справдї якийсь „патріотизм дзвініцї“, сьвітогляд якого не може охопити ширших просторів, нїж ті, що видко з присадкуватої грибообразної каплички. Зразок того методу читач може знайти на стр. 11—13 першої книжки „України“, де автор, ідучи випробуваним шляхом проф. Флоринського, перелїчує ті „польські“ слова, що познаходив він по українських часописах. Треба сказати, що більшість із тих слів польські тільки через те, що на сей раз так схотїло ся авторови статї,—кажу: „на сей раз“, бо як же можна инакше сказати, стрівши, напр., серед „польських“ слів—„скаржитись“ і згадавши, що власна д-ія Левіцького баба Параска в пятьох чи що виданнях все бігала „с к а р ж и-

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тись до попа на свого чоловіка"?... Додам хиба, що д. Левіцький недорогим коштом міг би значно свій реєстр побільшити, змістивши його не на двох сторінках, а на десятьох, як би мало не кожне слово писав не двічі-тричі, як робить, а скажемо так—10 разів. Так само легко д. Левіцький робить свої „научныя ссылки",—напр., „я чув од д. Паньківського, артиста с трупи Саксаганського, що він бачив брошюру Залєського" (I, 14),— чисто неначе та московська приказка про „гусиныя лапки": „мой дядя видалъ, какъ нашъ баринъ ѣдалъ"... А за те як же нашому прихильникови „гусиныхъ лапокъ" трапить ся випадково під руку якась книжка, — от хоча б старий Осипова переклад якогось „Алкивіада, творенія Мейснера" — то він її вже не промине й „за-для цікавости" (!) почне робити з неї такі довгі виписки, що не знаєш, куди й притулити їх, тим більше, що до теми вони стосують ся так само, як би виписав їх з кожної книжки, що перша на очі навернулась. Здебільшого, коли не весь, „науковий" арсенал нашого автора вичерпуєть ся одним і до одного зводить ся: те або инше не так, бо йому воно „дивовижне", „чудне" й „навіть (!) сьмішне" і такі „наукові" арґументи виглядають мало не з кожної сторінки довжелезної росправи... Оте „навіть сьмішно" — се, мовляв, наукове ultimum refugium д. Левіцького, де він почуває себе так безпечно, неначе б за камяний мур сховав ся. Одна біда — що весела наука і веселі порівнання викликає. Мені й пригадало ся, як малим дітям росказують такі безконешні казочки: „Був собі чоловік Сажка, у його була синя семиряжка" і т. д. без кінця. На всьому протязі своєї статї д. Левіцький оповідає отакий самий безконешник, на кожній сторінці вертаючись назад та пережовуючи без кінця й краю свого „чоловіка Сажку" мало не однаковими навіть словами, розводючись над убогими дотепами про якісь там „припинáчки коло телят" або „соху з двома росішками зверху в клуні, де на росішки кладеть ся бантина". Через свої припиначки та бантини автор забуває раз-у-раз, щó вже говорив, і починає те саме на-ново; найбільше мабуть од його достаєть ся прокльонів отому „страшному", „партійному", „галицькому" та „подільському" від. Та не вдаючись у деталї, скажу на останку, що найкраще можна працю д. Левіцького охарактеризувати його ж власними словами: її „в нас не розберуть і нічого з неї не втямлять, а коли щось і розберуть, то в голові зостанеть ся щось невиразне, каламутне, якась джумига" (I, 11). Іменно — „джумиґа"...

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я не на те про сю „джумиґу“ роспочав розмову, щоб з д. Левіцьким сперечати ся,—Бог собі з ним!... Менї просто цїкаво було поглянути на його статю оком звичайного читача, щоб поміркувати над тим, щó деякі письменники мають за найпекучіші, найдошкульнїші нашї болячки та як їх гоїти захожують ся. Здіймати в нашї часи суперечки про мову, гірше навіть—про букви („нема в сьвіті, як букви!“ — вигукує з патосом д. Левіцький, — див. I, 26), і ще гірше—про крапки над буквами,—в нашї часи, коли життя кричить тисячма голосів про насущні потреби людські, коли важить ся на терезах історії доля народів на просторі $^1/_6$ частини кулї земної—се... я не знаю, як назвати се! Якась пострація духова, якесь калїцтво, якесь чернецтво „не отъ міра сего“—щось таке, чого я зрозуміти не можу. Pereat mundus, fiat... одна крапки над *і*,—конче одна, бо коли ти, боронь Боже, дві поставиш, то д. Левіцький виставить тебе таким ворогом рідної справи, письменства й народу, що і в пеклї на тебе місця жалко буде. І спровадивши тебе таким зручним манєром у самі тартарари, автор на дорогу тобі ще й легеньким жартом кине: „усі такі в а ж н і питання, чи дві, чи три (?), чи чотирі точки ставить над *іі*, схожі на середньовікову схоластику, коли схоласти змагались в таких питаннях, як напр., скільки янголів може змістить ся на лезі ножа: чи один, чи десять, чи сто, чи навіть милїони?“ (I, 36). І не розуміє, сердешний, що не хто ж питання сї „важні“ й зняв, як не сам він, що мало не з піною на устах дебатує про „сугубую“ чи „трегубую аллілую“... І що найгірше, „спокійний“ та „об'єктивний“ д. Левіцький свої дебати провадить такими способами, на які рідко хто зважить ся в письменстві, які навіть зовсїм ще зеленому хлопчикові, а не такому заслуженному письменникові, вічного сорому наробили б. Д. Левіцький з доказами не церемонить ся, він сьміливо говорить про такі події, яких нїколи й на сьвітї не було, він сам їх вигадує й проте не вагаєть ся кидати всїєю вагою на якогось невидимого ворога. Менї боляче сї слова писати, бо я розумію, яке тяжке ставлю обвинованнє проти шановного й заслуженого дїяча нашого письменства, — але через те саме повинен я своє обвинованнє довести документально, обмежившись тільки двома-трьома прикладами, хоч їх не важко було б десятками набрати.

„Галицька ліберальна,—пише д. Левіцький,—чи як вона себе зве (!) радикальна, молода партія змовилась (?) з українською радикальною партією, щоб зробить галицьку вже буцім то готову, виробляну літера-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

турну мову загальною й для Галичини й для України, й завести в українському письменстві і галицьку письменську мову, й галицькі форми мови, як загальні письменські книжні форми, ще й галицький желехівський правопис. В цій партії були люде (?), котрі ніколи навіть і не писали українською мовою, але брали спіл в заведенні галицької письменської мови на Україні і, потаенці (?) од авторів, перероблювали видавані ними українські книжки на галицький лад. І от київське видавництво „Викъ“ почало видавать рядок виданнів передніших українських письменників і потай (?) од авторів, зміняло в їх книжках деякі українські форми на галицькі, підроблюючи (!) їх і підводячи під галицькі форми. В 1903 році воно видало свій „Литературный Збирнык“ вже с такими галицькими формами, як от: поколінне, листе, мужичче (?), мені, сей, отсе, сю і т. д. З цієї книжки й починается м а к а р о н и ч н и й період письменства. Думаючи (!) що вже грунт для обгаличення (!) українського письменства готовий, „Вик“ пустив серію книженок і для народа с такими вже, в наш час мертвими на Україні ненародніми формами, щоб провести свою галицьку сістему до самого споду, до коріння й помаленьку зовсім викоренить (?!) українські форми в книжках“ і т. д. (I, 8).

Я навмисне зробив чималеньку виписку з статї д. Левіцького, щоб показати, як наш автор пише історію й скільки в неї, мягко кажучи, він напустив беллєтристики, не спиняючись навіть перед читаннєм в серцях та вгадуваннєм, що́ хто „думав“. Уявіть тільки собі картину: знайшла ся якась навіженна п о л і т и ч н а партія (лібєральна чи радикальна—то все одно!), якій нічого було більш робити, як тільки справу одної чи двох крапок над *і* виставити за найпекучішу політичну справу, потім зробити — horribile dictu—змову з другою такою ж навіженною партією—і от видавництво „Вік“ починає сьвідомо працювати, щоб „запагубити“ українську мову!.. Инакше сього місця зрозуміти не можна, тим більше що „заздалегідня змова“ фіґурує в першому тільки роздїлї статї д. Левіцького не раз, а буквально таки десять разів (на стор. 6, 8, 19, 22, 26, 37, 38, 39, 45, 48). Картину змалював д. Левіцький пречудову, але я запитаю тільки про одну річ у його — де, в якому місці, хто́ саме й коли ту злочинну „змову“ зробив, і як що він на се фактичної відповіді не дасть, то я матиму право думати, що тут не фантастична змова винна, а якась „манія прослѣдованія“, що напала ся на дуже вже догадливого автора. Адже ж єднають ся та змовляють ся дві, як-не-як, політичні партії, то повинен же бути якийсь слїд їхньої змови, і тут занадто мало голого покивування на радикалів галицьких та українських, що, кращої собі роботи не знайшовши, роблять замах на „пречистую

Generated on 2015-08-09 08:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

аллілую“ д. Левіцького. Він певне того не знає, що політичним партіям єсть досить иншої роботи, про яку даремне мабуть з д. Левіцьким і говорити, і справи про кропки над *і* вони цілком полишають отим завзятим граматистам та правдивим схоластам, для яких „нема в сьвітї, як букви“. Не знає мабуть і того, що виставляючи обвиновачення, треба їх доводити, а не пускати слова так тільки, на вітер.

Але пустивши спершу невиразне натяканнє про якусь небувалу змову, д. Левіцький пробує далї й деякі виразнїші вказівки робити, і характерно, що тут він сам себе одразу побиває й заплутуєть ся у власних суперечностях. Читачі з наведеної цітати знають, що видавництво „Вік“ такими й такими прогрішило ся гріхами проти українського письменства, а року божого 1903 видало „Літературний Збірник“, від якого д. Левіцький починає не більш і не менш, як „макароничний період письменства“. „В нас „Вік“ перший завів і се—з'їзд (от тут над чотирма буквами три значки)“, —каже він ще на иншому місцї (I, 26). Чудово: перший—так перший, але я знов попрохав би д. Левіцького показати яке-небудь виданнє „Віку“ з новим неофіціяльним правописом, що вийшло б перше, нїж ґазети почали видаватись. І знов рішуче запевняю, що д. Левіцький такого видання не знайде з тієї простої причини, що його й не було. До жовтня р. 1905 всї видання „Віку“ друковано „ярижним“ правописом, де нещасному *ї* не було місця, а перше друковане фонетикою виданнє (твори Гребінки) вийшло аж у лїтку р. 1906, себ то коли ґазети встигли вже намуляти очі д. Левіцькому отим *ї*. Та, певне, д. Левіцький сього міг не знати і, звикши на „Вік“, як свекруха на невістку, все лихо звертати, міг сказати своє „перший завів“ з необережности, — „з незнавки та з нетямучести“, мовляв. Але от на стор. 28 він сам подає вже такий факт, що початок „макароничного періода“ одсовує аж до р. 1876, тобто, коли й сама свекруха ще невісткою була. „Як я послав, — нарікає д. Левіцький, — в Київ друковати „Хмари“, „Перші Київські князі“ й „Татари й Литва на Українї“, їїх видали желехівкою, само по собї в мене не спитавшись (було що й питати ся! С. Є.), як у нас тепереньки це поводить ся. Повикидали мінї (менї—се кримінал! С. Є.) початкове й (йїх, йїі) і поставили—їх, її!!...

Хай дарує менї читач, що я його обтяжаю такою дрібязковою нїсенїтницею, але менї хотїло ся, хоч і як се нудно, на жи-

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вому прикладї показати, як деякі письменники відносять ся до своїх завданнїв. Цїлої працї д. Левіцького я не буду докладно переглядати, бо моря все одно не вичерпаєш; скажу тільки, що питанне про мову, дуже складне й дуже важне само по собі, як раз не можна рішати таким простацьким способом і з таким буквалїзмом та сектанською необачністю, які виявив наш автор. Критикувати мову треба і дуже треба, можна навіть де-які думки самого д. Левіцького що до сучасної мови подїляти. Всї ми справдї пишемо далеко не ідеально, і може бути, що промине десяток-другий років і сучасних письменників через їх мову й читати не схочуть. Але ж чи зробить ся мова кращою, як що викинути оте нещасне *ї*, „партійний“ і т. и. *від* та поробити ще кілька таких самих дрібних відмін? Д. Левіцький думає, що зробить ся, але вся його статя голосно протестує проти такої думки: мова в нїй, за малими винятками—звичайна мова, якою тепер у нас мало не вс їпишуть. Аби охота, то користуючись з методу д. Левіцького, можна й у його самого познаходити і „польські“ слова та „падіжі“, й чимало таки справдешнїх, „не-польських“ помилок,—от через віщо я й сказав на початку, що не того бика й не за ті роги впіймав д. Левіцький, не з того боку він навіть і заходить до його. Та вже самою причепливістю своєю до дрібниць, своєю необачністю в обвинованеннях, самим нарештї способом трактовання теми, отим вузьким сектанством—він сьміливо підійде під пару отим читачам, яким конче Шевченкову мову подавай, або пиши не инакше, як „з їм“, хоч старому письменникови більше може, нїж кому иншому, повина б відома бути вартість таких вимогів. За те похід д. Левіцького цїкавий з иншого боку—як типовий зразок „живого“ відношення де-кого з наших письменників до подій та вимогів сучасности. Боротьба громадянська й полїтична, страшна трагедія, в якій грає ролю й наш народ, крики й стогін, що звідусюди несуть ся—се не про них писано. З своєї тепленької „патріотичної“, української, мовляв Сивенький, печі, вони пильнують крапок, букв та инших „аллілуй пречистих“; вони повагом, не хапаючись, вишукуватимуть у тих, кому на се часу нема, низку друкарських помилок (бо на сьому властиво й засновано всї численні розумовання д. Левіцького що до трьох крапок) і — дивують ся та чудують ся на всї лади... їм „навіть сьмішно“!...

Веселий з д. Левіцького чоловік удав ся, але менї, згадуючи його колишню репутацію, зовсїм не до сьміху, а нїяково й боляче за сього веселого чоловіка робить ся. І на віщо, думаю собі, зда-

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лось йому зневажати своє заслужене ймення і власними руками, руйнувати свою популярність, виставляючи себе такими працями на загальне посьміховисько? Колись же він писав гарні оповідання й повісти з народнього життя та незгірші малюнки з побуту сільського духовенства і ними придбав собі був добру славу серед кругів, що цікавились українським письменством. Правда, згодом він „не той став“ і кожна його нова праця була така від життя далека, так безнадійно тхнуло від неї „українською піччю“, що тільки з жалю до колишнього Нечуя мовчки їх зустрічали люде, дивуючись про себе, чого пересохло те живе джерело життя, що ключом било перше з його творів. Не вже й сього йому мало і ми тепер повинні ще дивитись, як сей чоловік, що в призначених йому межах „все земное совершилъ“, до останку знищить свою колишню славу ще й публіцистичними „казками-безконешниками“?... Сумна се історія, але не рідко трапляєть ся вона на сьвітї. Був напр., колись досить відомий етноґраф український Лукашевич, що видав був гарну збірку українських пісень, але з того не задовольнив ся й почав писати „Чаромутіє или священный языкъ маговъ, волхвовъ и жрецовъ“, що, як каже Пипін, „надолго сдѣлалось басней въ литературѣ“,*)—не вже й д. Левіцький до „Чаромутія“ вже дописуєть ся?

„Кожен, хто хоче тішити ся славою, повинен в свій час занехаяти честь і набратись важкої вмілости: в свій час зійти з очей. Треба перестати давати себе на з'їдень саме тоді, як ти ще найкращий на смак — хай знають се ті, хто хоче, щоб їх довго любили“.

Так промовляв Заратустра.... І коли д. Левіцький сього не тямить і все-таки хоче „давати себе на з'їдень“, хоч смак із його увесь давно видихав ся, то хоч би редакція „України“ була сіпнула його за полу й спинила від сього самовбивчого заходу....

КОЗАЧКА.

Ой минула весна моя
Не пишна, не красна,
Вже настала осінь зимна,
Осінь передчасна.

Та не того менї шкода,
Що осінь настала,
А того, що і весною
Сонця бракувало.

*) Пыпинъ — „Исторія русской этнографіи“, т. III, стор. 139.

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

З австрійської України.

Перед виборами.

Від виборів до австрійського парляменту, які зачинають ся 14 (1) мая, ділить нас всього кілька днів. Вся передвиборча робота, яку мали зробити окремі політичні партії, вже зроблена: агітація переведена, кандидати назначені, а чого не зроблено доси, того особливо в нас, в сільських округах, де всіх виборців весна кличе до хліборобських робот, вже й не можна буде зробити. Так що стоячи на передодні виборів, ми можемо дати досить вірний загальний образ передвиборчої роботи.

Перше всего треба зазначити, що та робота почала ся доволі давно, ще геть-геть до розписаня виборів, а навіть до ухваленя виборчої реформи в парлямент. Властиво останні віча в справі виборчої реформи, скликувані тоді, коли ся справа була вже зовсім певна, були більше передвиборчими вічами. Правда, не виставляли ще кандидатів, але поза тим мали вони зовсім характер передвиборчих зборів. А коли виборчу реформу ухвалено й офіціяльно опублїковано, тоді вже всі партії, не ждучи офіціяльного розписаня виборів, почали передвиборчі підготованя, висуваючи навіть кандидатури. Розписанє виборів принесло передвиборчому рухови тільки більшу свободу (в передвиборчім періоді вільно скликати збори без повідомленя і дозволу властий) і більшу інтензивність.

В II книжці нашого журнала на сім місці була вже подана характеристика тих партійних ґруп, які виступлять до виборчої боротьби, так що тепер ми перейдемо зразу до характеристики передвиборчої роботи.

В Східній Галичині є, як звісно, 21 городських округів і 19 сільських. Городські округи закон призначує всі для Поляків; з сільських у 9 оба мандати призначені для Українців, а в 10 один для Українців і один для Поляків.

Городські округи повикроювано так, що хоч у них живе богато Українців, та вони нїде не мають більшости і через те не можуть вибрати свого посла. Наслїдком того виборча боротьба розіграєть ся тут тільки між окремими польськими партіями, против яких ще декуди виступають сіонїсти.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Навіть соціяльна демократія виступає по містах скрізь з польським національним характером; виїмок творив тільки округ Бережани-Ходорів-Рогатин, де виступав кандидат української соціяльної демократії (спершу др. Вол. Старосольський, а опісля поставлено кандидатуру д. Мик. Ганкевича), але й її знято в кінці. У Львові, де всї ждали кандидатури д. Миколи Ганкевича, яка мала-б певний успіх, сеї кандидатури не поставлено, щоб не можна було закинути польській соціяльній демократії, що вона, віддаючи мандат в окрузї призначенім для Поляків в руки Українця, зменшає „польський стан володіння".

Українці, отже в міських округах не мають змоги вибрати свого посла; можуть тільки виставити кандидата для почисленя своїх голосів і показаня польським партіям, яка їх виборча сила. І таких кандидатів виставляє українська національно - демократична партія у всїх 7 округах Львова і ще в кількох округах на провінції. Вибори в міських округах найлїпше показують, яку шкоду з соціяльно-полїтичного погляду приносить те шовінїстично-польське становище, на яке супроти Українців стають майже всї польські партії. Коли-б між польськими поступовими і українськими партіями був можливий якийсь modus vivendi, коли-б польські поступові партії признавали національні домаганя Українців, коли-б навіть польська соціяльна демократія не збирала ся зберігати „польський стан володіня", замикаючи через те вступ до парляменту чоловікови, який стільки прислужив ся для її розвитку,—тодї куди лекше було б повалити по містах кандидатів „Rady Narodowej" і загалом усїх тих, що признають солїдарність „Польського Кола" в парляментї, і таким чином ослабити ту кріпость галицько-польської реакції. А так Українці, бачучи, що до їх національних домагань усї польські партії ставлять ся менше-більше однаково, особливо на практицї, або не беруть участи в виборчій боротьбі по містах, або виставляють своїх кандидатів для почисленя голосів, через що відірвуть українські голоси від польських поступових кандидатів. Правда, при тїснїйших виборах се можна буде направити, але не виключена також можливість, що відірвавши при першім голосованю голоси польському поступовому кандидатови, поможеть ся тим до побіди кандидата „Rady Narodowej" вже при другім голосованю.

Се замітне головно у Львові, де побіч кандидатів „Rady Narodowej" і таких, що хоч не признають авторітету „Rady Na-

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

rodowej", то признають солїдарність „Польського Кола", стають в шести округах соціяльні демократи, а в однім (II) бувший посол Ернест Брайтер, якого неофіціяльно підпирає соціяльна демократія. Українцї кладуть тут ві всїх округах свого кандидата і признати треба, розвинули за ним доволї живу аґітацію, яка на їх думку з одного боку має розширити національну сьвідомість серед української, сильно спольщеної людности, а з другого показати польським партіям виборчу силу Українців. Одначе, здаєть ся менї, ся аґітація повинна б була вести ся инакше, на ширшу скалю. Побіч чисто українських зборів Українцї повинні б були являти ся як найчисленнїйше на всї польські передвиборчі збори, інтерпелювати польських кандидатів що до їх становища в українській справі, вияснювати українську справу в окремих промовах, вказуючи на її згідність з полїтичним і соціяльним поступом взагалї і таким чином популяризувати й робити актуальною українську справу в широких польських кругах, які про неї мають дуже а дуже невірне понятє, взяте з польської шовінїстичної преси, а також демонструвати кандидатам свою виборчу силу. А так, на чисто українських зборах, Поляки нас не видять, як не видїли доси, і радять собі преспокійно на своїх передвиборчих зборах, навіть не думаючи про наше істнованє. Се що до способу аґітації. А що до ставленя української кандидатури, то тут побіч поважних арґументів за нею насувають ся також поважні сумнїви. Що всї польські партії нас у Львові іґнорують, що польська соціяльна демократія з'іґнорувала навіть свого найдїяльнїйшого товариша д. Ганкевича, се правда, — і се не заохочує помагати польським кандидатам, хоч-би поступовим, до мандату. Але з другого боку українська кандидатура відірвавши голоси від польських поступових кандидатів, може допомогти до побіди тим кандидатам, що признають солїдарність „Польського Кола". А про повалене сеї кріпости галицько-польської реакції повинні Українцї дбати поперед усього. При тім виставляєть ся українська кандидатура пр. против Брайтера, який у парляментї ішов разом з українськими послами і нїколи не проявляв польського шовінїзму, а навпаки все виступав в оборонї Українців. В кінцї питанє, чи й цїль, почисленє українських голосів, буде осягнена, бо кандидатом поставлено чоловіка, незнаного з полїтичної дїяльности, лїкаря д-ра Евгена Озаркевича, а при тім поважна часть українських виборців з висше наведених мотивів

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

усе таки подасть голоси на польських поступових кандидатів. Одним словом, національно-демократичний „Народний Комітет“, який взяв ся вести виборчу акцію у Львові, не повів її так, щоб була з неї як найбільша користь для української національної справи і для поступу взагалї.

За те в сільських округах Східної Галичини виборча боротьба ведеть ся на два фронти: з одного боку змагають ся ріжні українські партії між собою, а з другого мусять вони бороти ся також з Поляками. „Rada Norodowa“ поставила своїх, все польсько-шляхетських кандидатів ві всїх сільських округах Східної Галичини, не виключаючи й тих 9-и, в яких закон допускає вибір двох Українців. Крім того в тих округах, де один мандат призначений для Поляків, виступають ще польські демократичні кандидати.

Тепер найлїпше виходить на верх фарисейство всепольсько-шляхетських полїтиків. Коли ухвалювала ся виборча реформа, тодї вони говорили Українцям: „Маєте забезпечених 28 мандатів, чогож іще хочете?“ А тепер з тих „забезпечених“ мандатів „Rada Norodowa“ хоче вирвати Українцям бодай девять, і треба буде великої сили, щоб їх не дати, бо „Rada Norodowa“ крім грошей має на свої послуги всю адмінїстраційну машину Галичини, всї виборчі штуки, якими здобуваєть ся неправно мандати.

І тут знов мстить ся на поступових кругах Галичини те, що польський шовінїзм заїв зовсїм демократію, вчинив неможливими солїдарні виступи демократії ріжних народностей. Говорю польський шовінїзм, бо „український шовінїзм“, який люблять польські поступові круги для заспокоєня своєї совісти класти на одну дошку з польським народово-демократичним, коли де й проявляєть ся, то се лише реакція, викликана шовінїзмом усеї польської суспільности. Коли б не сей шовінїзм, який каже польським поступовим кругам переліцитовувати в оборонї „polskości na kresach wschodnich“ народових демократів, який робить неможливим порозуміне між поступовими польськими й українськими партіями, то солїдарним виступом польських і українських полїтичних партій можна б коли не всїх 10 мандатів, призначених в Східнїй Галичинї для Поляків, то бодай значну їх часть здобути для польських людовців і соціялістів, чим значно ослаблено б „Польське Коло“. А так „Rada Narodowa“ готова здобути не тільки всї мандати призначені для Поляків, але також якусь часть призначених для Українців.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В передвиборчій дїяльности українських партій треба зазначити як корисну появу повний розрив національно-демократичної партії з москвофілами. Ся партія ще довго перед виборами почала голосити про потребу єдности, очевидно в тій цїли, щоб, коли їй не вдасть ся заключити з національними демократами такої корисної для себе спілки, якою була консолїдація 1897 р., всю вину за „розбите єдности“ звалити на „украинскихъ сепаратистовъ“. І справдї треба подивляти манїю великости сеї партії, яка чим більше слабне і чим менше має до страченя, тим уважає себе сильнїйшою і кладе більші домаганя. Так і тепер вона поставила себе як силу, рівнорядну з усїми українськими партіями разом взятими, і в переговорах з „Народним Комітетом“ зажадала для себе половини мандатів, призначених для українського народу, відступаючи другу половину всїм українським партіям. Очевидно, що на таке домагане годї було пристати і виборчий компроміс розбив ся. Але національні демократи, не навчені ще довголїтним досьвідом, старали ся заключити з москвофілами якийсь компроміс в окремих виборчих округах, — очевидно, також даром. Москвофіли крутили, щоб виграти на часї, а в кінцї всякі умови зривали. Так що нарештї виборчу акцію москвофіли ведуть зовсїм самостійно, виступаючи головно проти українських кандидатур.

З особливою впертістю старають ся москвофіли провести кандидатуру свого лїдера, адвоката д-ра Дудикевича з Коломиї. В тій цїли поставили його в кількох округах і то—замітна річ—против найвизначнїйших провідників українських партій: против радикала д-ра Трильовського в Коломиї і против національних демократів д-ра Костя Левицького в Бережанах, д-ра Евгена Олесницького в Стрию і Юлїянка Романчука в Калуши. До його вибору привязують москвофіли великі надії: має він проголоситиз парляментарної трибуни, що український нарід у Галичинї, се часть „великаго русскаго народа“, наслїдком чого—кажуть москвофіли—Австрія зараз зачне з тою частю „великаго русскаго народа“ инакше поводити ся.

Сим москвофільським плянам сприяють Поляки: для них буде дуже вигідно, коли на загально-державну парляментарну трибуну перенесеть ся суперечка про те, чи галицькі Українцї — Українцї, чи „Русскіе“, бо тодї зможуть не сповнювати нїяких українських національних домагань: якжеж їх сповнювати, коли не знати, в якій

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

формі, українській чи „русскій“, і коли против того, чого хотять одні, виступають другі...

Тай не тільки те. І з соціяльно-політичного погляду москвофіли являють ся в порівнаню з українськими партіями реакціонерами. Се видно в їх виборчій аґітації зовсім ясно.

Принявши в свою виборчу платформу деякі більш умірковані домагання українських поступових партій, аґітують вони против кандидатів тих партій тим, що дальші йдучі домагання не тільки соціяльно-демократичної чи радикальної, але навіть національно-демократичної програми, се на їх думку обіцянки не до сповненя, якими ті кандидати баламутять нарід. Ось для приміру цитат з їх виборчої відозви, яку їх кандидати ширять по цілім краю:

„На Руси лихо, ворогъ — діяволъ, хотячи погубити Русь, посѣявъ въ нашу русску пшеницю кукôль, и зъ него выросли вороги Руси; украинцѣ, радикалы, соціялисты и т. д. Они скасовали вже русске письмо, а теперь хочутъ скасовати и Русь, и зробити зъ неи польску Украину, ба, они хочутъ скасовати и церковь и Бога. Ихъ кандидаты и агитаторы ѣздятъ теперь по нашихъ селахъ и баламутятъ народъ; обѣцюютъ золотй горы, обѣцюютъôтразу скасовати податки и роздати межи народъ паньски лѣсы и пасовиска, если тôлько выберете ихъ послами. Такимъ обѣцянкамъ не вѣрте, бо то ложь, ошуканьство и грушки на вербѣ. Святе Письмо каже, що при кôнци свѣта прійде антихристъ, и буде до людей такъ солодко промовляти, що многи люде возьмутъ его за правдивого Христа. И теперь вже на то заносится, и може бути, що то вже и теперь многи наши люде дадутся збаламутити украинскимъ антихристамъ и радикаламъ, и повѣрятъ ихъ хорошимъ, но облуднымъ и неправдивымъ словамъ. Перестерѣгаемъ Васъ отже, Честни Выборцѣ, передъ тыми ихъ обѣцянками, знайте, що тѣ обѣцянки суть неможливи до переведеня, а суть тôлько приманою, тымъ хробачкомъ, на котрый Вы маете зловитися якъ рыба на удку. На кандидата, котрый не есть затвердженый „Русскою Радою“, не голосуйте, на зборы, скликувани такими кандидатами, не ходѣтъ, а гонѣтъ ихъ прочь зъ села, за десяти гоны“!

Чи се не ті самі аґітаційні способи, яких уживають „истинно-русскіе“ в Росії?

От тим то нїчого дивного, що польсько-тляхотське правлїнє

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Галичини волить москвофільських кандидатів, як кандидтів українських партій і коли сих останніх поборює „Rada Narodowa“ і правительство, то москвофільські кандидати мають за собою симпатії, а навіть підмогу тих польсько-шляхотських кругів.

Одним словом, повна ізоляція москвофілів у виборчій боротьбі від усіх українських партій, се дуже корисна поява для прояснення української національної справи. Треба би ще так само ізолювати москвофільських послів у парляментї, про що буде мова низше.

За те велику тактичну помилку зробив національно-демократичний „Народний Комітет“, що не довів до виборчого блъоку з радикалами й соціяльними демократами.

На одного радикального кандидата — д-ра Трильовського в Коломиї — „Народний Комітет“ згодив ся. Але дальші домаганя радикальної партії: поставити ще двох кандидатів, в Станіславові і в Калуші, відкинув. На сім і розбив ся виборчий блъок. Але що зискав на тім „Народний Комітет“? Радикальна партія і так поставила своїх кандидатів у згаданих округах і своєю аґітацією за ними змусила „Народний Комітет“ відкликати в останній хвилї другу національно-демократичну кандидатуру в тих округах, щоб бодай провести в них по одному свойому кандидатови. Результат той самий, який був би і при заключеню блъока з радикальною партією: в згаданих двох округах і тодї ставав би, як тепер, один кандидат національно-демократичний і один радикальний. Тільки, коли-б було заключено блъок, тодї ті обидва кандидати, замість поборювати один другого, були-б вели аґітацію, порозумівши ся з собою і були б певне вийшли обидва, а так, користаючи з боротьби між ними, готов вийти москвофіл або кандидат „Rady Narodowej“.

Так само поступив „Народний Комітет“ супроти української соціяльної демократії. Національно-демократична преса дуже обурювала ся, що польська соціяльна демократія, не ставлячи у Львові кандидатури д. Ганкевича, позбавляє парлямент такої визначної сили, якій в додатку за дотеперішню дїяльність належить ся мандат. Що-ж, коли національні демократи думають, що д. Ганкевича справдї треба в парляментї, то могли згодити ся на його кандидатуру в якімсь певнім сїльськім округї. Але про се вони не подумали... Поза тим в сїльських округах виступають два соціяльно-демократичні кандидати: д. Вітик в Дрогобичи і д. Ос-

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тапчук в Тернополї, оба — люди, які попрацювали чимало в тих округах, де кандидують. І против обох „Народний Комітет“ виставляє свої кандидатури. Чи се було таке конечне, чи конче треба було виступати проти тої партії і проти тих людий, з якими спільно веде боротьбу за виборчу реформу, і то зараз при перших виборах, які відбувають ся на основі тої реформи?

З другого боку в обох сих округах другий мандат призначений для Поляків. Отже з огляду на інтернаціональний характер соціяльної демократії було б багато розумнїйше з кождого погляду повести виборчу аґітацію так, щоб сей другий мандат дістав ся українському соціяльному демократови.

Досить, що своїми виступами проти радикалів і соціяльних демократів „Народний Комітет“ своєї партійної позиції не скріпив, а загально-поступову позицію супротив реакційних кандидатур ослабив. Але — скажуть може — такий самий закид можна зробити і радикалам та соціяльним демократам, які поклали свої кандидатури проти кандидатур „Народного Комітету“. Отже нї. Відкликаючи свою другу кандидатуру в тих двох округах, де кандидують радикали, „Народний Комітет“ тим самим ствердив, що радикали на підставі своєї фактичної сили, перед якою він уступив, мали право там кандидувати. А що до соціяльних демократів, то поминувши те, що в тих округах, де вони кандидують, мають вони деяку фактичну силу (пр. в окрузї д. Вітика голосує весь робітницький Борислав), вони не могли просто без бою зректи ся парляментарного представицтва. І зрештою 3 радикальні, чи 2 соціяльно-демократичні кандидатури на 28 українських мандатів, се не такі вже великі й неоправдані домаганя з боку тих партій.

З приводу виборчої аґітації й виборів сказав своє слово також греко-католицький епіскопат в пастирськім посланію з січня с. р. *). Посланіє має на метї вплинути на виборцїв, щоб вибирали тільки „добрих християн-католиків“:

„Само собою розуміють ся, що так само, як руський нарід вибирає своїх, Русинів, на послів, так само християнський нарід повинен лишень християн вибирати послами... Вибираючи про-те послів до парляменту, мусимо їх не лишень питати, чи суть добрими патріотами, але мусимо також питати, чи суть добрими християнами католиками? Мусимо питати, чи суть християнськими патріотами? Патріот, котрий не є християнином, є злим

*) Цитую з „Руслана“, чч. 80, 82 і 83.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

патріотом, і кождий добрий Русин мусить бути добрим християнином. Русин невіруючий, безбожний, шкодить народови і міг би своїм поступованєм у Відні зробити нам і стид перед цїлим християнським сьвітом і страту і шкоду не до обчисленя. Заки проте віддасьте свій голос на кандидата до парляменту, старайте ся добре пересьвідчити ся, чи є добрим християнином, чи є готов правд віри і церкви боронити. Сумно було би, коли-б на передвиборчих зібранях, вічах, нарадах, довірочних зборах нїхто з вас не подумав про те, що зі всїх народних справ є справою найважнїйшою віра. Не лишайте сеї роботи самим отцям духовним, самі о те упоминайте ся, самі кандидатів на послів інтерпелюйте. А при виборах тримайте ся своїх отців духовних, поступайте спільно з ними ..."

Така мета посланія... Щó з того вийшло би, коли-б виборцї справдї послухали посланія і при виборах слїпо тримали ся своїх отців духовних, над сим нехай подумають ті українські полїтичні партії, які все ще замикають очи на небезпеку клєрикалїзму. Де сьвященик москвофіл, там і всї селяни мусять бути москвофіли; де сьвященик національний демократ, там усї селяни мусять бути національні демократи; де сьвященик прислужник польськоï шляхти, там селяни мають голосувати на кандидата „Rady Narodowej". І ягідки з тих цьвіток уже є. Москвофільські сьвященики, покликаючи ся на авторітет епископату, наказують своїм парохіянам голосувати на москвофільського кандидата; національно-демократичні сьвященики поборюють такою збрує радикалів і соціялїстів, а ревнїйші з них навіть національних демократів, коли ті видають ся їм не зовсїм „добрими християнами католиками".

А шляхи, якими посланіє хоче повести вірних до своєї мети? Зачинаєть ся виводом про єдиноспасаємість Христової науки по приписам католицькоï церкви і про те, що не всї люди є добрими християнами. А від недобрих християн взагалї тільки крок то тих недобрих християн, що „хотїли-би все знати" ... „Є люди, котрі хотїли-би все знати, що пишуть, хотїли-би всї книжки мати, читати, і така цїкавість є нерозумна", бо „є книжки злі, безбожні", які „читати то тяжкий гріх, з котрого треба сповідати ся", „а коли яка книжка пише проти віри, то не лишень є тяжким гріхом таку книжку читати, але так тяжким гріхом, що жаден з духовних отців того гріха відпустити не може",

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

а крім того „той гріх є получений з карою церковної клятви, то значить, хто таку книжку читав, через сам той гріх стаєть ся виклятим і віддїленим від Христової церкви".

Який середновічний дух віє на сучасного чоловіка з сих слів. Навіть не вільно переконати ся, що якась книжка зла, не вільно дбати про пізнанє добра і зла, тільки слїпо слухати церви. А практичні наслїдки для нашого народу? Адже всю громадянську осьвіту, яку мають наші народні маси, дали їм тільки „безбожні" популярні виданя, виданя радикалів, соціялїстів, радикальних національних демократів. Наші клєрикали не подбали про таку осьвіту. І закажіть народови читати всї ті виданя, а будете мати повний анальфабетизм в громадянських справах, той „ідеальний стан", де чоловік справдї не знає нї добра нї зла, бо не знає нїчого, і через те слїпо слухає всякої власти...

Забезпечивши вірних від „безбожних" книжок, посланіє навчає далї, що в сповнюваню громадянських обовязків треба держати ся Христового заповіту: „в полїтицї ненавидїти, мстити ся, кривдити буде все гріхом"; бачите „закон Христовий позволяє прав своїх доходити, але без нарушеня чужого права"..,

Бачите, гарний прінціп, як-раз підходить до нашого народу, який на всїх полях громадянського житя так поневолений, що доходячи своїх прав, мусить „нарушувати чужі права", права своїх гнобителїв. Тай загалом греко-католицький епіскопат міг би мати бодай на стільки соціяльно-полїтичної осьвіти, щоб знати, що і знесенє невільництва було „нарушенєм чужих прав", і знесенє панщини так само, і навіть та виборча реформа, яка дала привід греко-католицькому епіскопатови обертати ся до українського народу з такими полїтичними науками, була також „нарушенем чужих прав", виборчих прав упривілейованих кляс. Сей прінціп неначе живцем взятий із книги всепольсько-шляхотської полїтичної премудрости, по якій український нарід у Галичинї може собі також свобідно розвивати ся, тільки не нарушуючи польських прав до української землї...

Цїкаво було-б знати, яких то саме прав може по думцї посланія доходити український нарід. Але сю справу посланіє промовчує, висуваючи як свою виборчу програму тільки боротьбу против безконфесійної школи і против подружного закона. Яку програму признавати-ме кандидат на посла, се для „князїв руської церкви" байдуже, — се-ж „жолудкові ідеї"! — важно, щоб

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

він поборював безконфесійну школу і реформу подружного закона. В такім разі вірні греко-католицької церкви можуть з чистою совістю віддати голоси на кандидатів „Rady Narodowej“: сї певне будуть поборювати і одно і друге і таким чином українські виборцї можуть бути спокійні за своє „вічне добро“. Чи так само можуть бути спокійні за „дочасне добро“, се инша річ, але що значить добро „дочасне“ в порівняню з „вічним“...

Та найгарнїйша цьвітка посланія, се характеристика „ворогів церкви“, які хотїли би „поріжнити нарід із сьвященикамн“, щоб його таким чином „відірвати від церкви, а відтак і від христіянської віри“. Ось послухайте тільки:

„Не много, Богу дякувати, тих людий, а ще менше мудрих між ними... Ріжно їх називають, часом соціялїстами, часом радикалами... Соціялїсти на цїлім сьвітї, то явні вороги церкви, котрі в кількох річах ложну і безбожну науку, противну християнській вірі, розширяють. А між ними найвисшими проводирями жиди та масони, котрі прямо з Ісусом Христом та Його сьв. церквою боротьбу ведуть. Радикали, то знов такі, що через соціялїстів збаламучені для них працюють та о однім лишень думають, щоби сьвящеників чернити, прозивати, а людий з сьвященикамн ріжнити. А що свої цїли красно словами закривають, многих, навіть найлїпших туманять та запрягають до своїх цїлий. Радикали много говорять і селянам на словах много обіцюють, бо коштом їх хотїли би вийти в гору. До добробиту селян в нїчім найменшім не причиняють ся, противно, хотїли би їх звести на робітників рільничих. Для того похваляють піянство і всякі налоги, щоби селяни як найбільше задовжували ся і збували свої ґрунта та відтак вивлащені з всего ставали ся слїпим орудєм в їх руках... А до того буває і таке, що неодин молодик, що то троха в школах бував, але їх не скінчив, такий став ся бутний та пустий, що конче хоче за мудрійшого та старшого в селї уходити... Иноді знов таке буває, що розпусники, піяки і злодії хотять закрити погань свого житя тай себе радикалами або соціялїстами називають... Їм не іде о добро народа... Тай такий мають розказ з гори, від своїх проводирів жидів та масонів, що мають працювати против віри христіянської“...

Простий і суцїльний сьвітогляд, тільки... Коли подумаєш, що се говорить не якийсь темний клєрикальний чи москвофіль-

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ський (звертаю увагу на ідейне споріднене посланія і москвофільської виборчої відозви) агітатор, але „князї руської церкви“, між якими є й ґр. Андрій Шептицький, доктор прав, який мусїв же хоч трохи вчити ся полїтичної економії до того докторату, — коли все те подумаєш, то сором стає за авторів такого чорносотенного посланія.

Ну, та вольному воля. Але чого не вільно, хоч-би й „князям руської церкви“, се — в живі очи говорити неправду. Хто в нас позакладав „Сїчи“, які між иншим пропаґують також абстіненцію від алькоголю? — Радикали. А хто в цї лім сьвітї пропаґує ту-ж абстіненцію? — Соціялїсти і инші поступовцї, яких „князї руської церкви“ певне підтягнули би під рубрику „жидів і масонів“. Се факти, які знає кождий, а спеціально що до „Сїчий“, то кождий селянин, в якого селї є „Сїч“, знає, що вона пропаґує абстіненцію. І не вважаючи на ті кождому звісні факти, „князї руської церкви“ мають сьмілість говорити, що соціялїсти і радикали „похваляють піянство і всякі налоги“. Адже найтемнїйший, найбільше віруючий мужик скаже Вам в живі очи, що се неправда! І чи справдї християнсько-католицька церков аж так загрожена, що треба її боронити брехнею?...

На се виборче посланіє звертаємо особливо увагу російських Українців. З Галичини нераз доходять їх голоси про потребу спільної з духовенством працї над народом, при чім вказуєть ся, що́ духовенство зробило в Галичинї. Се одна сторона медалї. А дру̇га сторона — се такі виборчі посланія і та „наука“, яку вони несуть між народ під фірмою церкви. Треба-ж уважно придивити ся і сїй другій сторонї.

Характеристична поява при теперішних виборах — недостача українських правительственних кандидатів. Як уже було зазначено, симпатіями і навіть підпомогою правительства і „Rady Narodowej“ тїшать ся деякі москвофільські кандидати, — поза тим „Rada Narodowa“ волить проводити в українських округах своїх, всепольсько-шляхотських кандидатів, як тратити сили на провеценє кандидатів українських. Через те ті українські кандидати, які давнїйше виходили послами таким самим способом, як кандидати польсько-шляхотські, позникали тепер з поля виборчої боротьби. Ол. Барвінський, і К. Студинський пробували щастя, але й ті зріклись кандидованя в останнїй хвилї.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

З окрема треба розглянути становище Жидів у теперішнїм виборчім русї. Се становище важне головно в Східній Галичинї, де без підмоги Жидів Поляки не мали би анї 25% голосів в тих сїльських округах, де їм призначено один мандат, анї більшости в деяких міських округах. Се розуміють дуже добре Поляки і старають ся всїми способами — і погрозами і просьбами — заставити жидівських виборців голосувати на польських кандидатів. З одного боку пригадують їм, як то польська Річ-посполита їх гостинно приняла, коли їх переслїдували в инших краях Західної Европи, а з другого, як їх бив український нарід підчас Хмельниччини і гайдамаччини. Забувають тільки додати, що підчас Хмельниччини і гайдамаччини Жидам діставало ся головно тому, бо вони були орудєм гнету над українським народом в руках польської шляхти. А від минувшости переходять до теперішности. Між українським народом — кажуть всепольсько-шляхотські круги — наслїдком аґітації на національнім і соціяльнім підкладї що-раз більше кипить і він готов кождої хвилї вибухнути. А коли вибухне, то кинеть ся не тільки на панів, але й на Жидів. І тільки сильна польська власть в краю може охоронити Жидів від страшних погромів, які вже лежать в крови української раси. Вживаючи Жидів як орудя гнету над українським народом, польсько-шляхотські круги з одного боку роблять їх ненависними українській народнїй масї, а з другого, лякаючи їх вибухом тої маси, старають ся задержати їх на далї на своїй службі...

Галицьких Жидів можна подїлити на три ґрупи: 1) тих, що хотять остати вірними традиціям історичної Польщі (між ними є ріжні соціяльно-полїтичні відтїнки), 2) сіонїстів, що стремлять до національного відродженя і в своїм стремлїню не звертають уваги на клясові ріжниці, 3) соціяльних демократів, які дїлять ся на дві ґрупи: асіміляторську, що належить до польської соціяльно-демократичної партії, і національно-жидівську, яка творить окрему соціяльно-демократичну орґанїзацію.

В теперішнїй виборчій боротьбі перша ґрупа, загалом беручи, йде під прапором „Rady Narodowej“, друга виступає самостійно, третя йде солїдарно з польською соціяльною демократією.

Яке-ж могло бути становище українських партій супротив тих трьох жидівських ґруп? Становище супротив першої ґрупи таке, як супротив „Rady Narodowej“; супротив третьої ґрупи таке, як супротив польської соціяльної демократії; з окрема зазначити можна було своє становище тільки супроти сіонїстів.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І справдї з боку сіонїстів були проби дійти до якогось виборчого порозуміня з Українцями, а властиво з тою українською партією, яка в Галичинї найсильнїйша, по своїй ідеольогії найблизша сіонїстам: з національною демократією. Сї проби національно-демократична преса привитала прихильно, а „Народний Комітет“ видав навіть жидівською мовою виборчу брошуру до Жидів. Але до якогось конкретного порозуміння не прийшло і в міських округах, де сіонїсти кладуть своїх кандидатів, виступають самостійно українські національно-демократичні кандидати.

А шкода, що до такого порозуміня не прийшло. Відтягнути жидівські маси від Поляків, се для Українців дуже важно з національно-полїтичного боку. Сим національно-полїтичну силу Поляків зменшено би до властивої міри, а тим самим збільшено би національно-полїтичну силу Українців. Але стремлячи до того, українські полїтики повинні все мати на увазї, що Жидам нема нїякого інтересу міняти службу Полякам на службу Українцям, і лучити ся з Українцями вони можуть тільки тодї, коли така злука помогла б їм стати самостійною національно-полїтичною силою в краю. Що український загал не має спеціяльної симпатії до жидів се заперечувати було б даром. Конфесійні і расові ріжниці, а крім того роля жидів як орудя гнету в руках польської шляхти, все те робить український загал інстинктово антисемітським. Хоч очевидно, сей антисемітизм не більший, як антісемітизм польського загалу. Скажу більше: польський антисемітизм більший від українського, хоч може, особливо в інтелїґентних кругах, не так кидаєть ся в, очи. Український загал не любить Жидів не за те, що вони Жиди, але також за те, що вони причинюють ся до його поневолення національно-полїтичного і економічного, а польський загал, не вважаючи на те, що Жиди польщать ся, вважають себе Поляками Мойсеєвої конфесії, помагають Полякам до національно-полїтичного панованя в краю, беруть визначну участь в польськім умовім житю,одним словом, дають Полякам усе, що мають найлїпшого, все таки не любить їх і погорджує ними, бо вони — жиди...

Очевидно, що натхнути український загал зразу симпатіями до жидів — годї. На антисемітизм складали ся цїлі віки і обєктивних обставин і фанатичного конфесійного заслїпленя, і роботу сих чинників, особливо, що вони й доси мають свою силу, знищити за одним махом годї. Навіть у найбільше поступових кругах під зверхньою поволокою загально-людських кличів дріма-

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ють дуже часто старі інстинкти, по яким для не-жида кождий Жид — все таки „жид", а для Жида кождий не-Жид — все таки „ґой"... А що-ж доперва говорити про сіру масу?

Але Українці повинні зрозуміти, що лучити ся з Жидами, признати в них самостійну національно-політичну силу і таким чином скріпити і свою національно-політичну силу, се їх національно-політичний інтерес у Галичині. А щоб така злука була можлива, повинні обидві сторони нищити — кождий у своїх кругах — ту стару спадщину конфесійного фанатизму та расового заслїплення, протиставлячи їй нову віру в рівність і братерствоусїх синів землї. Згадати треба ще й про те, що новий виборчий закон вплинув також на зміну аґітаційної техніки при виборах. Кождий громадянин має голос і тому до кождого треба дійти зі своєю аґітацією, звідси віча по всїх селах, виборчі відозви, які видає кождий кандидат, деякі навіть зі своїми фотоґрафіями, а навіть окремі виборчі ґазети. Загалом аґітація розливаєть ся ширше і глибше. Але через те, що маєш діло з політично неосьвіченою масою, появляєть ся ріжна демаґоґія, яка потягла за собою демаґоґію всїх, навіть політично найчистїйших партій і кандидатів, бо нїхто не хоче і не може дати себе перелїцітувати свому противникови. Звідси крикливий тон виборчих відозв, захвалюванє кандидатів на манєру купця, що захвалює свій товар, осьмюванє противників, войованє не все чесними способами і т. п. темні сторони виборчої аґітації, які Західна Европа знає вже давно, а ми бачимо іпрактикуємо їх в-перше. Особливо неприємно вражає чоловіка, який слїдить ту цїлу виборчу метушню обєктивним оком, та суґґестія, якою стараєть ся вплинути відповідно на своїх читачів партійна преса. Візьміть національно-демократичну ґазету, а довідаєте ся, що там і там виборці прогнали всїх инших кандидатів, а з тріюмфом приняли тільки національно-демократичного; соціяльно-демократична преса пише те саме про своїх кандидатів, радикальна про своїх, москвофільська про своїх. Читаєш усе те і стоїш, як перед яким калєйдоскопом, у якім годї вловити виразний образ. А все на те, щоби вмовити в своїх читачів, що ось то ми найсильнїйші...

Наш образ був би неповний, коли-б ми не згадали про виборчі заходи галицького, польсько-шляхотського правительства. Хто думав би, що воно при новім виборчім законї вже не пробувати-ме фальшувати волї виборців і держати-меть ся менше більше обєктивно, той дуже помилив ся-б. Навпаки, супротив того, що тепер вибори мають масовий характер, воно мусить ха-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пати ся ще більш рафінованих способів, як доси, щоб результат виборів випав так, як сього треба всепольсько-шляхотським кругам. Ми ще не знаємо всіх штук, яких ужиє галицька адмінїстрація для пофальшования волї виборців на користь кандидатів „Rady Narodowej“, — вони повиходять на верх аж при самих виборах,— але й те що вийшло на верх доси, вистане, щоб переконати ся, що галицька адмінїстрація не змінила ся. Першим актом адмінїстрації при теперішнїх виборах було невписуванє в виборчу лїсту громадян, які мають виборче право, але про яких адмінїстрація знала, що вони не підуть за кандидатами „Rady Narodowej“. Се невписуванє практиковано зовсїм безцеремонно, без найменшої справжньої причини. А потім жадано, аби покривджений предкладав усї можливі документи на доказ, що він має виборчеправо. Скільки тут клопотів, особливо для малоосьвічених або й зовсїм темних широких народнїх мас! Таким чином поважне число виборців позбавлено голосу. Другий акт — се доручуванє карт до голосованя. Доси маємо факти, що карти до голосованя подоручувано вже з вписаним іменем кандидата, очевидно, кандидата „Rady Narodowej“; або доручено їх, правда, чистими, але без урядової печатки староства, без якої вони неважні, або в кінцї карти для поміщицької служби віддано в руки поміщика, так що сей може на них написати імя кандидата, якого захоче, і примусить свою службу голосувати по своїй волї. А крім того весь час передвиборчої роботи адмінїстрація тероризує на ріжні лади всїх тих, над ким має яку власть, стараючи ся змусити їх голосувати на кандидата „Rady Narodowej“. Така в загальних рисах передвиборча ситуація в Галичинї.

На Буковинї, де український нарід може вибрати послів у 5 округах, передвиборче положенє инакше. Тут українські кандидати не мають опозиційної марки супроти правительства і через те їх аґітаційна робота значно лекша. Вся українська виборча аґітація знернена головно проти москвофілів, які одначе на Буковинї не творять нїякої полїтичної сили. Аґітація і там тепер масова, кандидати обїздять свої округи село від села, ширять виборчу лїтературу і т. д. Але своєї побіди вони там певні. Програма, на підставі якої кандидують українські кандидати на Буковинї, загалом беручи, така сама як українських національних демократів у Галичинї. Инших українських партій, які виступали би на виборах, там нема. Так що на Буковинї йде все як слїд, а скорїще, як хоче високе правительство...

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ф. МАТУШЕВСЬКИЙ.

З росийського життя.

Два місяці істнування думи і загальні наслїдки його. — Головнїйші моменти в життї й працї росийського парляменту. Обраннє т. зв. „продовольственної“ комісії і роля к.-д. партії в сїй справі. Обраннє комісії для уложення законопроекта про скасуваннє воєнно-польових судів; поводїннє „правих“ і позиція мінїстерства в сїй справі. — Початок „великих“ парляментських днїв: першї днї порушення в думі земельного питання і внесеннє в думу бюджету. — Партія „правих“ і їх позиція в аграрній справі. — Промова кн. Васильчикова.

Великодні свята припинили на деякий час роботу другого росийського парлямента. Два місяцї без трьох днїв животїв він. Тяжке й сумне було се животїннє під Дамокловим мечем хронїчного страху перед можливістю розгона. Винявши сей меч із своїх піхв ще до скликання думи, бюрократія ввесь час з кожного дрібного приводу, а здебільшого і без усякого приводу і потреби, розмахувала ним залякуючи народнїх представників, кожного разу, коли постерігала, що вони роблять спробу скинути з себе поводи, на яких веде їх мінїстерство узенькою тропою в межах „соотвѣтствія видамъ правительства“ і звернути з сїєї тропи на шлях справжнїх народнїх інтересів. Ми не будемо поки що анї входити в обміркованнє тих причин, що примусили певну частину депутатів стати за корінників і посовувати парлямент-ського воза узенькою межею, анї оцїнювати такої тактики з погляду раціональности і відповідности цїлям самої ідеї народнього представництва: для сього ще не настав час, і тільки згодом можна буде про се говорити, як виявлять ся більш певні і реальні наслїдки принятої думою полїтики і тактики. На сей раз маємо на думцї обмежити ся на короткому хронольоґічному переглядї того, що в протязї сих двох місяцїв дїяло ся в думі і що вона вспіла за сей час зробити пожиточного для народа. З двох місяцїв, що празнувала дума, справжної роботи було в їй трохи більше як місяць; решта-ж часу пішло на конструованнє та лаштуваннє до працї, мало не тиждень згаяв ся через катастрофу, нарештї не мало часу змарнувала дума в боротьбі з урядом, силкуючись вийти на шлях орґанїчної працї.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Новое Время“, зводячи рахунок праці за час двохмісячного істнування другого росийського парлямента, подає ось які статистичні цифри що до характеристики думи. З суми 505 членів, що до партийности поділялись так:

трудовиків	101	соціял-революціонерів . .	36
констит.-демократів . . .	91	Мусульманів	28
соціял-демократів	65	козаків	17
безпартійних	50	народніх соціялістів . .	15
польського кола	46	монархістів	12
октябристів і поміркованих	43	демократичних реф. . . .	1

Всіх засідань відбуло ся за сей час 30; в них з 505 членів промовляло тільки 180 чоловіка 818 раз; решта-ж — 325 членів не промовляли й разу. „Новому Времени“ не раз доводило ся, ганблячи думу, дорікати їй за балакучість. Тим часом статистика, що подає само-ж „Н. Время“ доводить як раз противне і як що слід кому закинути нездержність на язик, то насамперед се треба зробити тим, в кого „Новое Вр“ пробуває на послугах: окрім д. Алексинського, що промовляв 57 раз, найбільше говорять в думі праві: Крупенський — 37 р., гр. Бобринський — 35, Пуришкевич — 34. Як що-ж взяти найголовніщі 4 партії, а в кожній з їх по три найбалакучіших ораторів, то вийде, що в думі виступали з промовами:

монархісти	106 раз	конст.-демокр.	63 раз
соціял-демокр. . . .	85 „	трудовики	31 „

Щож вспіла дума зробити за сей час? Результати двохмісячного істнування другої думи може покажуть ся комусь з першого погляду і геть-то невеликими: за два місяці вона вспіла обміркувати і ухвалити всього тільки три законопроєкти: 1) про скасуванне воєнно-польових судів, 2) про асіґнуванне 6 мил. карб. на запомогу голодним і 3) про контінґент рекрутів, — от і по всьому. Але великої неправди ми допустили ся-б, як би згаданими трьома законопроєктами, що ухвалила дума, здумали оцінювати результати її праці. За сей час в думі було порушено і обмірковано не мало справ першорядної ваги. В числі сих справ на першому місці стоїть справа з бюджетом, якого після гострої і суворої критики передано в комісію. Не мало також дума згаяла часу коло питання про запомогу голодним і безробітним; двічі на тиждень ішло обміркуванне земельного питання; нарешті треба зазначити запитання мінїстрів з приводу ріжних справ, хоч се безпосередно до „орґанічної“ праці думи нїби й не належить.

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Перша дума енергійно реаґувала на беззаконні вчинки і сваволю бюрократії, гадаючи таким побитом установити фактично одвічальність міністрів перед народнім заступництвом, і через се в перший думі „запроси“ сипались як із мішка. Але тяжкий досьвід недовговічнього першого парляменту довів, що сваволі аґентів власти не має краю, і через се в другій думі запитання не грають такої вже ролї як попереду, не вважаючи на те, що тепер закон і правда ломають ся і топчуть ся що дня, що години частїще й лютїще нїж попереду. За ввесь час дума приняла запитанння: про катування в рижській та алгачинській тюрмах, про вчинки адмінїстрації в Баку, про вчинок ґен. Гершельмана, що скасував присуд воєнно-польового суда, і нарештї про побої і взагалї насильства над депутатами думи.

Як і всюди по парляментах, центр ваги і значіннє парляментської працї лежить в комісіях. І в нашій думі найпильнїща праця йде в комісіях, по яких підготовляють ся, обмірковують ся і розробляють ся проєкти ріжних законів, що стоять на часї. Хоч в теперішньому складї думи інтелєктуальних сил значно менше нїж в першій, про те робота по комісіях іде настільки напружено, що наш молодий, малодосьвідний і бідний на інтелїґенцію парлямент може сміливо стати рівнею з давнїми парляментами. З ґазет, наприклад, відомо, що в комісіях за сей короткий час виготовано чимало законопроєктів, котрі дума розглядатиме в першу чергу, як от: земельний, про місцеве самоурядованнє, про реформу місцевого суду, незайманість особи, волю віри і т. инш. З поданого коротенького переказу того, що зробила за місяць-півтора друга дума, добре видно, чого варті всї розмови рептилїй про „неработоспособность“ російського парляменту, скільки в їх правди, хто і для чого їх ширить.

По сьому загальному переглядї дїяльности думи в першій половинї сесії спинимо ся на де-яких найцїкавіщих моментах життя і працї нашого парляменту, котрі характеризують його умови, серед яких йому доводить ся проводить своє велике дїло оновлення країни, а також ті сфери, що творять сї умови, — себ-то уряд в його відносинах до народнього представництва.

Першою практичною справою, коло якої заходила ся нова дума, було обраннє т. зв „продовольственной“ комісії: 9 марта дума ухвалила обрати названу комісію для розгляду звідомлення мінїстерства внутрішнїх справ про запомогу голодним і для вияснення взагалї всеї сїєї справи. При обмірковуваннї сїєї спра-

Generated on 2015-08-09 08:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ви, — як що не рахувати правих, котрі по своїй звичці чи краще сказати, вдачі тільки грали роль клоунів, — в думі були дві течії: одна частина депутатів з с.-д., с.-р., н. с. і трудовиків намагала ся поставити питанне про контроль дїяльности мінїстерства на широкий ґрунт і для сього пропонувала орґанїзувати на місцях фактичний контроль, а не на папері тільки, всеї т. зв. „продовольственной“ кампанії; друга частина з партією к.-д. на чолї, бажаючи бути лояльною, намагала ся обмежувати завданнє комісії, уповноваживши її на одні тільки формальні ревізійні функції. Проти пропозиції лївих кадети завважали головним чином ось що: 1) що нїби-то депутати не мають права контролювати на місцях справу запомоги голодним, 2) а хоч би й мали на те право, то фізично такий контроль для їх неможливий і 3) що втручанне депутатів може викликати народнїй рух, від якого можна сподївати ся сумних тільки наслїдків для самого народа. Премєр-мінїстр влучив у слушну годину заявити від імени уряду, що „всемѣрно и всецѣло“ пристає на думку лїдера к.-д. д. Родічева. Праві прилучили ся до кадетів і спільно з ними проти лївої частини депутатів ухвалено було обрати комісію з обмеженими функціями. Таким побитом перша практична справа пройшла в думі так, як нїхто напевне і не сподївав ся. З одного боку партія к.-д. з першого-ж разу виявила свою надзвичайну лояльність і правдиве обличчє, до якого міг осміхнути ся навіть д. Столипін; сам же д. Столипін на дїлї показав свою „конституційність“; нарештї той же д. Столипін спроміг ся посадити правих на „конституційного“ воза і дав змогу д. Пуришкевичеви назвати д. Родічева „товарищем“. Кадети по нервах були, як кажуть, не од того, щоб одсвяткувати свою „першу побіду“; в заявї д. Столипіна вони навіть ладні були бачити щирий його замір бути й справдї „конституційним“ мінїстром. Але чад побіди швидко в їх пройшов і вони зрозуміли свою помилку, хоч і не признали ся в їй. Незабаром виявило ся, що впрягти ся в „конституційного“ воза примусив д. Столипіна мінїстр Кайо своєю відомою заявою; а що ся упряжка прийшла ся не по коневи, — се зразу стало ясно, як тільки думська комісія заходила ся коло сього дїла навіть в тих узесеньких межах, що їй призначила кадетська партія: д. Столипін незабарив ся перевернути її на звичайну бюрократичну канцелярію, на глухо забивши в їй двері, щоб до неї не долетїв часом голос правди або не впав промінь сьвітла з окола. Справдовуванне, що постало між

Generated on 2015-08-09 08:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

думою та премєр-мінїстром за право комісій закликати собі до помочи експертів чи „тямущих" людей, добре довело, що-то за „конституційний" дух, яким дише д. Столипін. Що дїяльність думської комісії в справі запомоги голодним не мала і не матиме нїякого позитивного практичного значіння, се зазначили люде справжнього практичного життя і дїла, земські лїкарі на останньому пироговському з'їздї устами відомого лїкаря і громадського дїяча д. Жбанкова. Неґативне-ж значіннє першого практичного вчинку думи чимале: він зразу проклав без потреби зайву борозну між опозіційними ґрупами в думі, а з другого боку — принизив в очах народа ідею і значіннє народнього заступництва.

Днї 12 і 13 марта були кращими днями в життї нового російського парлямента: сими днями в думі дебатувала ся пропозиція к.-д. партії про обраннє комісії, що повинна скласти законопроєкт про скасуваннє воєнно-польових судів. Як і торік, коли в першій думі скадали законопроєкта про скасуваннє кари на смерть, так само і тепер почуттє в сих представників народа, окрім двох-трьох десятків депутатів „правої", імена яких історія вкриє на віки прокльоном сорому і прозвищем каїнових дїтей, злили ся в одностайнім, могутнім акордї глибокого обурення людської душі проти страшного душогубства. В сїм голоснім акордї наболїлих душ і пошарпаних, облитих кровю людською сердець злили ся голоси представників усїх партій. Промови ораторів — се був суцїльний стогін і розпачливий плач і поклик всього народа страдника, що промовляв устами десятків своїх представників, про нечувану в теперішнїм сьвітї юстицію, вигадану людьми, що іменують себе і творцями і оборонцями „началъ государственности".

Матеріяльні і процесуальні норми воєнно-польової юстиції, що страшною примарою витала над країною 8 місяців, поглинувши біля 1000 душ, стоять в такій гострій і очевидній суперечці з найелєментарнїйшими понятями про право і суд, що ні в кого з депутатів, окрім ватаги патентованих Крушеванових та Пуришкевичових погромників, не вистачило духу обороняти сю нечувану юстицію. Ні мінїстерство, що запровадило сю юстицію, ні інспіратори його, представники „союза объединеннаго дворянства", ні тим паче професіональні погромники, як Крушеван з Пуришкевичем, не спромогли ся анї на один арґумент в оборону воєнно-польової юстиції, що заслугував би хоч на невеличку увагу. Промови правих вражали думу і всїх присутнїх своїм нечуваним серед нормальних людей цінїзмом і людожерною

Generated on 2015-08-09 08:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ненавистю до всього, на чому нема тавра чорносотенщини; їх серце палало пекельним бажанням, бачити руку ката здійняту над головою кожного, в чийому серці тліє огонь любови, правди і братерства, бажанням впити ся кровю не тільки т. зв. „політичних злочинців", а навіть таких людей, що вславили ся своїм незвичайно високим гуманізмом. Досить пригадати канібальські промови Шульгіна, Крушевана, гр. Бобринського та Пуришкевича, і їх повне цінізму поводіннє, щоб душу проняв жах од сієї несьвіцької жадоби людської крови. Шульгін назвав душогубом красу і гордощі росийської літератури, д. Короленка, перед гуманістичною красою творів якого схиляють ся не тілько в Росії, а і в Західній Европі, і вимагав, щоб його повішено в першу чергу. Крушеван отверто загрожував погромом, а коли д. Тесленко промовляючи спитав ся: „Де орґанізатори погромів в Сєдльці та Кишиневі?" то Крушеван устав з свого стілця і з ґалянтностю циркового клоуна вклонив ся думі: „Ось, мовляв, той, про кого йде річ! Дивіть ся й милуйте ся!" Пуришкевич говорючи про шибениці, помянув сумної памяти Муравьова; з осолодою в душі згадував „Муравєвскій галстукъ" і цінічно демонстрував перед думою момент затягування петлі на шиї, сам себе давлючи за горло. Нарештї досить пригадати, що в той саме час, коли в стінах Таврійського палацу лунали сї огидливо-цінічні канібальські промови лідерів чорносотенної банди, в сей саме час один із членів сії банди сочив за д. Йолосом, щоб на другий день, по дебатах в думі, демонстративно вбити людину, що не визнавала иншого способу боротьби з злом опріч слова ввесь свій вік борола ся з сією зброєю в руках.

В мінїстерства не вистало розуму на те, щоб завчасу самому скасувати воєнно-польові суди і таким способом хоч трохи поліпшити своє становище, покинувши заздалегідь неприємну і шкодливу для його морального авторітета позіцію. Але воно не тільки сього не зробило, а ще навпаки відважило ся взяти на себе цілком невдячну задачу залишити ся на своїй позіції і обороняти її перед думою. Коли вже воно допустило ся такого, то після обридливо цінічних і огидливих промов „першорядних" полководців з аріерґарду чорносотенної армії і „безкорисних" оборонців позіції на якій отаборив ся і окопав ся уряд, після палких і гарних промов Тесленка, Маклакова, священика Тіхвінського, Долгополова, Алексинського та инших — з другого боку, — правила стратеґії вимагали змінити тактику. По части се зрозу-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мів д. Столипін, хоч і не зовсім. Становище його як представника вищого уряду і імя першого міністра накладали на його певні обовязки не так перед країною і її представниками, як перед тим непроханим і настирливим свідком, що зветь ся „Західною Европою“, — власне перед її банкірами. Премєр-міністр згодив ся з тим, що для воєнно-польової юстиції нема ніяких правних підстав; він признав ся, що в його не вистачить хисту сказати щось путнє напроти блискучої критики воєнно-польових судів, котру йому довело ся вислухати з уст Маклакова та Тесленка; про те все ж таки він обороняв сю юстіцію, виправдуючи її істнуваннє як один із „способовъ управленія“ „государственной необходимостью“, становищем „необходимой самообороны“ для паралізування дїяльности революційних трибуналів, експропріяторів etc, — одно слово, повторяв од початку і до кінця всю арґументацію своїх приятелів: Крупенського, Пуришкевича, Бобринського, Шульгіна et К⁰. Арґументація ся знайшла собі добру оцїнку в промові д. Маклакова, що сказав: „Какое же право имѣете вы называть себя хранителями государственности, если понятія и способы управленія вы заимствуете у тѣхъ, кого сами казните“? Д. Столипін в ролї представника „хранителей государственности“, сходючи з трібуни після своєї відомої фрази: „Россія сумѣетъ отличить кровь палачей отъ крови на рукахъ добросовѣстныхъ врачей“, напевне гадав, що гаразд потрапив одпарувати сей влучний і сильний удар талановитого супротивника. Але даремно так йому здавало ся: удар лишив ся без відповіди... Навіть більше: премєр-міністр не тільки не одбив влучного і дошкульного удару, а навпаки ще й придержав своєю рукою край рапіри лїдера опозіції на тому місці, де вона впала. Ще й тижня не минуло, по тому, як д. Столипін вихваляв ся перед думою своєю „конституційністю“ і щирою прихильністю до „правового государства“, і сподобив ся од рептілїй титула „истинно-государственнаго человѣка“, а вже сей „государственный человѣкъ“ заявив в думі, що уряд не може піти назустріч одностайним і справедливим домаганням народнїх представників і всього народа, не пристане на скасуваннє воєнно-польової юстіції і на один день раніш, доки вона не вмре своєю натуральною смертю, бо як би уряд зважав на домагання думи, то се могло б здати ся прикметою „недопустимаго безсилія и слабости власти“. От в чому лежить сила державної власти на розум „конституційного“ першого міністра і „истинно-государ-

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ственнаго человѣка“! Мінїстрів брат, д. А Столипін, якого Суворін запросив на амплуа „человѣка съ государственнымъ умомъ“ до редакції своєї газети, незабарив ся договорити до краю те що д. П. Столипінові, яко першому мінїстрови першорядної в сьвітї держави, незручно було якось сказати. Другого дня мінїстрів брат надрукував у. „Новому Вр.“ статю, зміст якої зводив ся до таких думок: „Власне кажучи, чого та дума збила таку бучу з приводу воєнно-польових судів? На віщо се робити, коли й довішувати зосталось не багато: трохи більше як місяць... За яку дурницю мовляв, люде, побивають ся“! Слїдом за „Нов. Вр“. і инші репті лії з офіціозною „Россією“ на чолї оголосили справжнє „посполите рушенне“ на думу за те, що вона поклала першу підвалину під будівлю мира і спокою в державі, про які так красномовно розводив ся премєр. Після ж сього мимохіть спадає на думку запитаннє: чи фарисейством чи може чим иншим тхне од слов першого мінїстра, з котрими він вдав ся до думи, кажучи: „Мы хотимъ вѣрить, мы должны вѣрить, что отъ васъ господа, мы услышимъ слово умиротворенія, что вы прекратите кровавое безуміе“.

Народні представники щиро і прямо промовили те слово, що бажав почути мінїстр, а яка була на їхнє слово відповідь мінїстра? Поминаючи цїкавий хиба тільки своєю нетактовністю виступ в думі мінїстра Философова, що заходив ся з приводу питання про замомогу безробітним навчати думу конституційного права і звичаїв, ми спинимо ся на двох засїданнях думи: 19 і 20 марта: першого з зазначених днів в думі почало ся обмірковуваннє земельного питання, другого дня—бюджету.

Земельне питаннє—се центр ваги не тільки в думі, а і в самій державі і в житї всего народу, се той гострий камінь під водою, об який розбив ся і напевне розібєть ся ще не один парлямент російський. Друга дума маючи перед очима сумний досьвід нещасливої долї, що спіткала раптом першу думу, заздалегідь намірила ся захожувати ся коло сієї непевної і небезпечної справи дуже обережно: наради в думі з приводу земельного питання починають ся тільки через місяць по відктриттї ії. Потім — по ріжних фракціях і по партіях заздалегідь іде змова про те, щоб поставити справу яко мога швидче на практичний ґрунт, а для сього яко мога менше гаять часу на промови; приймають ся відповідні ухвали, скільки яка партія повинна постачити ораторів. Про те не вважаючи на величезну вагу і інтерес самого пи-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тання, не вважаючи на пильну підготовку до його з боку ріжних партій. Про те день 19 марта нїчим особливим не відзначив ся. Він не був тим „великим“ парляментським днем, якими бувають в життї парляментів днї, коли в їх порушаєть ся якась справа першорядної ваги. Стало ся воно так чи не через те, що з приводу земельної справи в першій думі здебільшого було сказано все, що треба було сказати; потім — на настрій думи не могла не впливати заздалегідня змова про зміст, характер, напрямок промов і навіть про кількість ораторів від кожної фракції; окрім того нова дума приступила до обміркування земельної справи без того юнацького запалу і віри в свої сили, якими була перенята перша дума, бо за часів „бездумя“ всї партії зрозуміли, що земельну справу развяжуть не представники партій в думі, а т. зв. реальне „соотношенье“ сил по-за думою, котре цїлком залежить від самосьвідомости народнїх мас і їх орґанїзованости; нарештї дума знала, що другого дня вона повинна приступити до розгляду бюджета. Внесеннє вперве, від коли істнїє держава, на розгляд народнїх представників справи такої величезної ваги, як бюджет, не могло безперечно не притягувати до себе уваги думи; через се думки і почуття всїх членів її мимоволї вітали біля засїдання завтрішнього дня. Про те все не можна сказати, щоб перший „аґрарний“ день в думі був не цїкавий і цїлком безрезультатний; навпаки він дав чимало матеріялу, на якому можна і слїд спинити ся. Насамперед треба зазначити, що ініціятива порушення земельного питання в другій думі належала правим: вони допоминались, щоб справи про землю поставлено на чергу як найшвидче. Сей чисто демаґоґічний заход, безперечно, знадобив ся їм для того, щоб привернути до себе темну частину безпартійних і правих депутатів — селян. Але як каже пословиця: „Кого Бог схоче покарати, то попереду розум однїме“. Пани-дворяне і здавна на його слабували, а тепер — і поготів. Ба й справдї, чим, яким саме пунктом своєї земельної проґрами наші аґрарії гадали привернути до собе серця селян-хлїборобів? Які блага земні вони могли їм посулити? Найлютїщий ворог великоземельних власників не міг би вигадати для їх гіршої капости од тії, на яку вони спромогли ся у другій думі „собственнымъ умомъ“; позиція, на яку вони стали, способи оборони її, зміст і сама форма промов їхнїх справляли на селян далеко сильнїще вражіннє від найгостріщих проклямацій революційних. Торік правим аґраріям не судило ся попасти в думу

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

обороняти свою клясову позицію, се діло за їх одбував сам уряд. Тепер треба пожалкувать сього: тодї чесній пресї приходило ся „разоблачать“ панів-дідичів і доводить людям те, чого вони через свою темноту не могли бачити власними очима. А тепер, коли уряд як премію за понесені труди перед виборами і під час самих виборів придбав собі Пуришкевичів, Бобринських, Крупенських та Шульгіних, йому сміливо можна зняти з себе зброю і покласти її в ногах поіменованих лицарів: нїхто їх так не оборонить, як вони самі себе. Від сього всїм стало краще, всїм на користь, — і урядови, і представникам лївих в думі і пресї: уряд спекавшись зайвої роботи, заходить ся коло „укріплення“ инших позицій, а лїві і демократична преса увільнять ся від неприємного обовязку „разоблаченія“ до-голà членів „благородного“ і „перваго в государствѣ сословія“, бо сї члени самі себе „разоблачатимуть“ і показуватимуть народови срамоту свого тїла, як се вже і зробив кн. Святополк-Мірський. Що правда, „разоблачаючись“ перед думою, він уважав за потрібне скласти категоричну заяву, що „роздягатиметь ся“ „за свой рискъ и страхъ, а не отъ имени какой-либо политической партіи или фракціи“. Роблючи таку заяву, князь очевидячки гадав, що вона зарекомендує його перед думою з найкращого боку, як хороброго лицаря, що не побояв ся „за свой страхъ и рискъ“ показати ся перед заступниками народа в райській одежі. Але князь тяжко помилив ся. Як члени думи, так само і ввесь народ, всї дуже добре знали і знають, що князевими устами промовляють кілька десятків тисяч таких само, як і він, своєкорисних, заскорузлих, тупих, бідних і слабих на розум і совість дворян-власників, в яких сьвітогляд не сягає далї, як до парканів їх дворянських осель, з котрих кожний щиро тримаєть ся тієї думки, що „служить пользамъ общегосударственнымъ“ можуть тільки ті „мѣропріятія экономическаго свойства“, що підпирають частоколи дворянських осель, від всїх же инших реформ, які б вони широкі не були, але як вони не дають „вспомоществованія первому въ государствѣ сословію“ — не тільки не може бути користи „пользамъ общегосударственнымъ“, а навпаки — ще й велика шкода. І на нашу думку князь виявив би геть-то більше лицарства, як би виступив перед думою „не за свой только страхъ и рискъ“, а як представник цїлої соціальної ґрупи людей, що намагаєть ся провадити і провадить свою особливу кріпацко феодальну полїтику. Але князь і в сю критичну добу, що переживає земельне дворянство, „остался вѣренъ слав-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нымъ исконнымъ традиціямъ перваго въ государствѣ сословія“,— котрі навчають бути поперед усього еґоістом і велять стояти яко мога ближче біля „алтаря отечества“, щоб мати змогу брати з його кимсь принесені жертви. Князь так добре втямив сю дворянську науку, що вона заглушила в його серці почуттє альтруїзму навіть до людей одного з ним і кревного йому кола і він не схотів покласти на „алтарь служенія первому и благороднѣйшему въ имперіи сословію“ і невеличкої навіть нематеріяльної жертви свого розуму, наукової ерудиції і ораторського талану, які він виявив в думі. На парляментській трибунї перед представниками народа стояв і промовляв не фіґляр, не клоун на кшталт якого небудь Пуришкевича або ж Крушевана, нї, — перед ними виступав переконаний росийський аґрарій, котрий дещо знає з історії і сучасности в Анґлії і Ґерманії, навіть більше того, — він знає, що дієть ся і в Росії, цїлком розуміє і згожуєть ся з тим, що „нашему крестьянству въ огромной его массѣ е щ е о ч е н ь д а л е к о д о с а м а г о е л е м е н т а р н о г о б л а г о п о л у ч і я“, і що „образъ его жизни скорѣе можетъ быть охарактеризованъ терминомъ — ж а л к о е п р о з я б а н і е“. Се за нормальних умов життя, а як ще ж його спіткає якесь лихо, на приклад недорід, то „крестьянинъ остается безъ всякихъ средствъ къ существованію и если бы не скудная государственная помощь, мовляв князь, — о н ъ р и с к о в а л ъ б ы у м е р е т ь г о л о д н о ю с м е р т ь ю“. Свята правда! Але з сієї святої правди, що промовляла князевими устами, князь зробив несподіваний висновок, бо вчив ся льоґіки не на тих книжках, що вчать ся прості смертні, а по спеціяльних підручниках великоземельних власників. Висновки сї ось які: „Итакъ, господа, оставьте мысль объ увеличеніи площади крестьянскаго землевладѣнія, кромѣ исключительныхъ случаевъ дѣйствительной земельной тѣсноты“. Бо на думку князя земельного голода в Росії зовсїм немає, а як що селяне гинуть так, як намалював князь, то зовсїм не від безземелля, а через свою темноту та ще через общину. Через се ж саме передача земель з рук приватних власників на руки крестянам, на думку князя „не оправдывается интересами общегосударственными“. А в чому лежать ті „общегосударственные“ інтереси, де їх шукати і що мають робити преставники народа, серед якого 90 міл. самих селян хлїборобів? О, за сим дїло не стало! Вони лежать недалечко, шукати їх нїчого і князь знає, яку пораду дати що до роботи, біля якої народнї представники

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

повинні заходити ся як найпильнїще! „Всѣ силы своего духа направьте на разселеніе крестьянства, а чтобы вамъ было съ кѣмъ работать — поддержите и сохраните частныхъ владѣльцевъ“. За таку послугу з боку народнїх представників земельним власникам князь обіцяє, що вони вкладуть „всю силу своего духа и разумѣнія и всю любовь къ родинѣ“ в свою „тяжелую и отвѣтственную“ працю росийських культуртреґерів. Як що ж народні представники не схотять зрозуміти свого святого завдання і не зроблять так, як їм радить зробити князь, то може скоїти ся незабаром страшенне лихо: „Мы рискуемъ поставить наше сѣрое, темное, невѣжественное крестьянство въ положеніе стада безъ пастыря!“

З стеноґрафічних звідомлень ми знаєм уже, яке вражінне зробила на селян промова кн. Святополка-Мірського, яке сильне обуреннє викликала вона в їх. Але ми не будемо спиняти ся на промовах селян. На жаль, брак місця не дозволяє нам спиняти ся і на промовах лїдерів инших партій: гарній, обоснованій на цифрах і фактах промові д. Караваєва, що промовляв від імени трудової фракції; на промові с.-д. д. Церетелї, д. Кутлєра (к.-д.), д. Дмовського від польського кола та инших ораторів, як наприклад, — на дуже гарній, своєю євангельською простотою і щирістю промові о. Тіхвінського. Але не можемо не спинити ся хоч трохи на промові мінїстра хлїборобських справ, кн. Васильчикова. Промова ся дуже цїкава і змістом і формою. З усїх мінїстрів, що виступали і в першій і в другій думі до кн. Васильчикова ще й один з них не спроміг ся на таку убогу змістом, блїду і бездарну зверхньою своєю формою промову. Се зразок і правдивий chef d'oeuvre бюрократичної творчости. Читаючи її здаєть ся, що читаєш зразки тих промов і „посланій мудрыхъ градоправителей“, якими обезсмертив своє ім'я сатирик Щедрин, так що мимохіть закрадаєть ся в душу сумнїв, чи не пожартував з князем якийсь з жартовливих чиновників його мінїстерства і чи не склав йому цю промову, держучи в руках том творів росийського славного сатирика.

Мінїстрови велено було викласти перед думою дві дуже нехитрі думки: 1) що правительство безперестану „печеться о благѣ народа“ і 2) що во ім'я і ради сього блага „частная собственность“ повинна бути „священна и неприкосновенна“, — от і по всьому. Скаже се мінїстр, — воно було б і розумно і до ладу сказано. Але ворог рода бюрократическаго в 1895 р. спо-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кусив відомого „крамольника“ д. Стасюлевича видати „Полное собраніе сочиненій М. Е. Щедрина“, а одного з чиновників мінїстерства хлїборобських справ начитати ся сих творів і отруїти себе їх отрутою. Наслїдком сього дрібного факту з лїтературного росийського ринку була дуже неприємна історія для першого „конституціонного“ кабінету в Росії.

„Мы думаемъ, — мовляв мінїстр, — что нормальныя условія жизни и труда подавляющей массы населенія Россіи, т. е. крестьянства, наступятъ только тогда, когда сельскохозяйственному промыслу будетъ отведено соотвѣтствующее мѣсто. Это мѣсто въ странѣ земледѣльческой можетъ быть только первенствующимъ и главенствующимъ. Тогда когда это осуществится, я думаю, наступитъ новая эра существованія нашего государства, въ томъ числѣ (?!) и новая эра существованія крестьянства. Эра обнищанія прекратится и настанетъ время благополучія“.

Яким же способом князь Васильчиков гадає насадити новий рай на землї, зопсований Адамом? А ось яким:

„Въ рядѣ средствъ, которыми мы къ разрѣшенію этой задачи подходимъ, вы усмотрите, милостивые государи, что мы вполнѣ сознательно относимся къ тѣмъ неизбѣжнымъ столкновеніямъ, которыя при этомъ должны произвести между интересами отдѣльныхъ лицъ и отдѣльныхъ даже сословій. Мы сознаемъ свою обязанность сохранять неприкосновенность тѣхъ граней, на которыхъ эти интересы соприкасаются. Но мы въ тоже время сознаемъ свою обязанность сохранять эту охрану, простирать настолько, насколько намѣченыя грани совпадаютъ съ общими интересами государства. Стоя на этой почвѣ, господа, мы считаемъ, что“ ... і т. д. і т. д. ...

Чи не нагадує вам, читачу, се тіраду із Щедрина. „Стоя, милостивые государи, съ одной стороны на рубежѣ отдаленнаго отъ насъ Запада и не менѣе отдаленнаго отъ насъ Востока, мы тѣмъ не менѣе по самому своему положенію призваны, млстивые гдари, безпрепятственно осуществлять“ ... і т. д. і т. д. Або: „Ежели вы будете уповающе, то и мы также будемъ уповающе, а ежели вы будете унывающе, то и мы тоже“ ?.. Ми просимо пробачення, що дозволили собі так довго спинить ся на сїй промові мінїстра хлїборобства, але ми зробили се навмисне. Серед тисячі справ, що назріли в Росії за час панування в їй бюрократії, справа земельна, як се кожне розуміє, стоїть в самому центрі, се істинно — „проклятый вопросъ“, се центр життя всього народу. Який же напрямок може дати йому уряд і до якого порозуміння з урядом можуть дійти народні представники, коли на чолї мінїстерства хлїборобства стоїть один з персонажів сатирика Щедрина?

(Докінченє з браку місця переносить ся до дальшої книжки).

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка, наукова часопись, присьвячена передовсїм українській історії, фільольоґії й етноґрафії, виходить у Львові що два місяцї під редакцією Михайла Грушевського. Рік XVI. Т. LXXVI. 1907, кн. II. — Зміст: 1) Зміст тому (по українськи й по нїмецьки) ст. 3—4; 2) Др. Ілярїон Свєнцїцкий, „Архаггелови вѣщания Маріи“ і благовіщенська містерія. (Проба історії лїтературної теми). Ст. 5 — 38 (конець буде): Автор поставив собі за завданнє, прослїдити розвій благовіщенської теми в її складових частях (мотивах) у лїтературі. В першій части своєї ширшої працї обговорює він представленнє Благовіщення в канонїчних і апокрифічних текстах, Благовіщенську гимнольоґію й Благовіщенські Слова; довше затримуєть ся над оглядом і характеристикою т. зв. „Вѣщаній“, подаючи при тім один текст із ркп. Збірника поч. XVI в. (ст. 19 — 20), що зберігаєть ся в бібліотецї „Народнього Дому“ у Львові. — 3) Др. Іван Франко, Студії над українськими народнїми піснями, VII — XIII. Ст. 39 — 63 (дальше): В продовженню своїх студій над українськими народнїми піснями подає др. Франко історично-лїтературні моноґрафії дальших сїмок українських пісень (Плач невільниць, Степова сторожа, Смерть козака в степу, Смерть Королевича в битві з Турками, Викуп із неволї, Пісня про Байду, Уривки пісень про Татар та Турків), прикладаючи до них ті наукові методи, про які ми вже згадували при оглядї попереднього тому „Записок“ (LXXV). — 4) Філярет Колесса, Ритміка українських народнїх пісень V. Відношенне української людової ритміки до книжної версифікації. Ст. 64 — 116 (докінченне): В останнїм 5-тім роздїлї своєї широкої працї обговорює д. Ф. Колесса українську людову ритміку в її відношенню до книжної версифікації, порушаючи при тім цїлий ряд питань інтересних також для українського історика лїтератури, нпр. поетична форма дружинно-лицарської поезії в зіставленню з формою билїн, духовних стихів і дум, співанники з першої половини XVIII ст., давнина й ориґінальність силябічного стиха в українській народнїй поезії, найдавнїйші записи українських нар. пісень, елєменти української народньої поезії і ритміки в пісенній і віршевій лїтературі XVII й XVIII ст. й ин. — 5) Богдан Бучинський, Кілька причинків до часів вел. князя Свитригайла (1430 — 1433). Ст. 117 — 142: При трудній інтерпретації суперечних між собою реляцій про обставини, серед яких Свитригайло з сївєрського князя став вел. князем литовським, лишають ся в нашому знанню тих обставин деякі неясні точки, які може роз'яснити богато новий жерельний матеріял. Такий матеріял подає Грамота вел. кн. Свитригайла в справі литовсько-польського з'їзду (з дн. 7. XI, 1430), яку автор перший раз оголошує в цї-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лости; таке саме значінє мають також опубліковані: грамота Свитригайла, що стверджує перемирє його з кор. Ягайлом (1. IX. 1431 р.), грамота кор. Ягайла для землі Луцької (30. X, 1432) й лист Жиґимонта Кейстутовича до кор. Ягайла в справі влучення вел. кн. Свитригайла до Ясеницького перемиря (25. IX, 1433). Грамоти попередив автор своїми історично-критичними замітками. — 6) Іван Кревецький, Помічні днї. Причинки до історії панщини в Галичинї в XIX в. Ст. 143 — 155: Автор подає історію одної панщизняної інституції в Галичинї т. зв.„ помічних днїв“ (Aushilfstage) — обовязкової надпроґрамової помочи дїдичам зі сторони панщизняків у часї жнив і сїнокосів за невелику грошеву плату — й обговорює її практичне пристосованнє в житю галицького селянства (1786 — 1846 р.р.). — Miscellanea: а) Петро Дорошенко і Крехівські василяне, под. Ф. Голїйчук; б) Нові звістки про запорозьку оселю на Угорщинї, под. Г. Стрипський; в) Петро Голубовський (некрольоґ), под. Мих. Грушевський. Ст. 156 — 162. — 8) Наукова хронїка: Огляд часописей за р. 1906: часописи українські, огляд Ів. Кревецького, Ол. Іванчука, Ів. Шпитковського й Ів. Крипякевича. Ст. 163 — 187. — В „Науковій хронїцї“ подано бібліоґрафічно-критичний огляд 14-тьох українських журналів і часописей за 1906 р. (Літературно-Науковий Вістник, Нова Громада, Вільна Україна, Зоря, Сьвіт, Економіст, Промінь, Учитель, Католицький Схід, Громадська Думка, Рада, Дїло, Руслан і Буковина), а властиво того матеріялу, який вони подають по українознавству. Тут подана також характеристика української журналїстики в Росії за перший рік її леґального існования. В кінцї — 9) Бібліоґрафія (Ст. 188 — 226) — де подано рецензії й справоздання на 25 наукових видань українських, росийських, польських і нїмецьких. — 10) Оголошення. Ст. 227 — 228). *Ів. Кревецький.*

Дитина в звичаях і віруваннях українського народа, *матеріяли з полудневої Київщини, зібрав Мр. Г., обробив Др. Зенон Кузеля.* (Матеріяли до української етнольоґії, т. VIII. Львів 1906, стор. 220 + VI).

Отсе перший том пребогатої збірки матеріялу про дїтей в українському селї: віруваня й забобони, гігієна й спосіб вихованя, забави і що-денні занятя, становище в родинї і в громадї, все се прослїджено від перших обявів вагітности матери тиждень за тижнем, рік за роком аж до парубоцтва й дївоченя. Матеріял збирано на досить тїсній теріторії місточка Суботова і сусїднїх слобід, та про те комплекс його завдяки уважливости збирача і його щирої прихильности до житя народнього вийшов такий богатий, що нї в якім письменстві нема подібної книги з таким ріжнородним матеріялом, хиба се будуть такі компенції, як Пльоссові „Das Kind“ та „Das Weib in der Volkskunde“ і подібні до них зво-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ди матеріялу з ріжних країв і народів. Таку збірку зумів наш збирач згромадити тілько завдяки своїм близьким і сердечним зносинам з селянами, при чім йому удало ся притягти цілий гурт до обсервованя і записуваня всього того, що доторкаєть ся дітей, по чім на гуртових сходинах усї такі записки ще раз прочитувано, провірювано і доповнювано і аж тодї заношено в книгу. Так була доконана незвичайна собі анкета, що може служити покажчиком того, до чого при відповіднім поступуваню з простими селянами можна довести всякі такі пошукуваня на полї не лише етнольогії, але приміром також на полї статистики.

Матеріял зібраний д. М. Гр. обробив др. Зенон Кузеля тим способом, що до кождого важнїйшого моменту в студіях над українською дитиною додавав або поясненя про етнольогічні звязки сього моменту з міжнароднїми чи місцевими явищами в ріжних краях і у ріжних народів, або реєстри книжок, де говорить ся про такі самі явища. Таким способом зроблено все, що може дати сучасний стан науки для дослїдженя і вистудіюваня тих явищ, таких многоважних для зрозуміня традиції і житєвих звичок народа. Цілість обіймати буде три або чотири оттакі томи.

Ів. Франко.

Антін Володиславич, *Орли, Комедія в 4 дїях.* Львів, накладом Українсько-руської видавничої спілки, 1907, стор. 148.

Се така комедія, що плакати хочеть ся. Плакати особливо над тим народом, якого обдурюють, ошукують, обдирають і ще й зневажають оті „Орли“, ті руські патріоти, радикали, націонал-демократи і які там ще їх назви. Автор очевидно сидів у однім із таких гнїзд патріотичної деморалїзації і придивив ся їй бистрим оком. Він запустив глубоко сонду в безодню людської безхарактерности, фарисейства та підлоти, ілюстрував її майже всїми типами виведеними в комедії, ілюстрував основно і всесторонно, так що читач аж рад би крикнути: та годіж сього! та невжеж можлива така безодня падлюцтва, яка видає себе за патріотизм, за працю для народу, за пожертвуванє своїх інтересів для загальних цілий? Страшно робить ся за чоловіка, за народню душу, за його будущину, коли справдї так виглядає та патріотична кухня, в якій варять ся „ідеали будущини“ нашого нещасного краю. А про те все се має бути правда, все се риси схоплені з дійсного житя. Всї ті люди, описані в отсій комедії, живі й досї, кандидують, бють ся одні з одними, обкидають себе болотом, дурять народ і самих себе — і все се по що? для патріотизму? Де там, для особистої амбіції, для матеріяльних зисків.

В першій дії комедії маємо образ руської інтелїґенції провінціяльного міста. Карти, шахи, панни й паничі зібрані для проби концерту в одній кімнатї „Бесїди“, в другій нарада політичного збору з кільканацятьох мужів над передвиборчими приготованями. Нїхто тими зборами не цїкавить ся, а найменше їх

Generated on 2015-08-09 16:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

участники, панночки нетерпливлять ся, аби швидше почала ся проба, в салї нарад заводить ся суперечка між двома кандидатами на посла, адвокатом Роговським і місцевим попом Карповичем. З уст персонажів при картах та шахах падуть острі докори на руське лїнивство, недбальство, неточність, і показуєть ся, що ті докірники й самі визначують ся тими хибами. Кандидат піп промовляє за острою дісципліною народною з тим, щоб він був головою над усїми, а всї инші безсглядно слухали його. Др. Роговський зі свойого боку жалуєть ся, що нїхто не має симпатії до нього, нїхто не помагає йому в його патріотичній працї, при чім із його бесїд видно, що він про ту працю має дуже баламутне поняте, раз ніби то голосить генеральний страйк але без террору, то знов хоче навязувати на козацькі традиції, то знов натякає на хвилю якогось таємного перевороту, що вимагатиме чимало жертв, чимало самовідречення від нас. І всї ті ідейні розмови густо переплетені сплетнями, пересварками, зневагами і перепросинами.

В дальших актах на перший плян виступає адвокат Роговський, радикал, орґанїзатор народнїх мас, що скликає віча, засновує Сїчи і стараєть ся звабити до себе селян не наукою, не просьвітою, а шумними фразами та значками, биндами, бляшками та хоругвками й прилюдними походами. При тім він часто підводить своїм прикладом селян до ріжних вибриків, а коли їх за се тягнуть до суду, він при помочи свойого помічника Чорнодолї, покутного писаря і ошуканця, немилосердно здирає їх. Взагалї адвокатська канцелярія д-ра Роговського, се нора обридливого визиску селян, в яку найчастїйше попадають власне більш осьвічені селяне, зваблені патріотичною фірмою Роговського. Він поводить ся з ними нїби чемно, але в найблизшій хвилї вибухає гидким цинїзмом, коли щось йому не до вподоби. Він держить собі до послуги і другого адвоката, дра Лободу, чоловіка розумного, але пяницю й цинїка, що пустив ся на легкодушне житє і дбає лише про теж, аби заробити на те житє і в тій цїли помагає Роговському обдурювати та обдирати селян. Роговський громадить до себе також ґімназіяльну молодїж, а коли за се переслїдують хлопців або виганяють їх із ґімназії, він або приймає до себе такого хлопця на попихача, або цинїчно відмовляєть ся дати йому хоч би найменшу запомогу. І свою жінку, що одинока серед тої багнюки падлюцтва й безхарактерности заховала чесноту душі і щирість чутя, він лає і нехтує, держить її у проголодь, не жалуючи собі нїчого, так що вона нарештї покидає його. При тім він сам на адвокатстві не знаєть ся, своєї канцелярії не пильнує, одним словом грає найобридливійшу комедію, лїнивий до працї, нездібний нї до якого дїла, тілько богатий на пусті фрази.

Не лїпший і його противник, о. Карпович, також „дїяч", що займаєть ся економічними спекуляціями, лупить із селян за

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

треби, бє сьмілїйших у лице, при тім чоловік розпусний і самолюбний, якого до полїтики тягне амбіція та надія хабарів. Він провадить полїтику інтриґ, шахрує з людьми ріжних партій дурить їх обіцянками, яким сам не вірить. От на такім тлї в передодень вибору являють ся дві пари селян виборців: одні добивали ся в своїй громадї вибору на виборців і платили за се могорич, надіючи ся за се відбити собі ті кошти в десятеро продаючи свої голоси пану. Та на їх лихо пан не кандидує і вони ходять від одного кандидата до другого, подаючи їм свої голоси на продаж; Роговський за намовою свого адвоката-заступика таки й дає їм по 10 ґульденів. Та ось приходять до нього два виборцї-радикали і читальники і оповідають Роговському, що вони були у його контркандидата Карповича і сей обіцяв їм за кождий голос по 150 р. Отже вони чуючи себе близшими до Роговського нїж до попа, пропонують йому купити їх голоси за таку саму цїну. Роговський, що з разу говорив з ними per „товаришу", вибухає гнївом і з цинїчною лайкою вигоняє їх із хати.

Отсе зміст комедії д. Володиславича. Нїчого сказати, не підхлїбив своїм героям і всипав кождому його пайку. Тим сумнїйше, коли се все правда. І коли таких цівілїзаційних гнїзд і розсадників такого патріотизму більше, як оте одно, що змальоване в комедії, то справдї треба заплакати над тим народом, що його так туманять, обдирають і деморалїзують такі патріоти. Комедія д. Володиславича написана живо, просто і визначаєть ся доброю драматичною будовою. Варто б побачити її на сценї, може-б вона крім сценїчного ефекту мала й моральний. *І. Франко.*

Бібліотека „Молодість"; *під редакцією Б. Грінченка.* Т. І Андерсен, казки. Поперекладала М. Загірня стор. 245 ц. 65 к.; Т. ІІ Українські народні казки. Упорядкував Б. Грінченко. На кращ. папері — 65 к.; на гірш. 40 к. стор. 272; Т. ІІІ Марк Твейн. Пригоди Тома Сойєра. Перекл. М. Загірня ц. 80 к. стор. 295 Київ. р. 1907.

Дитяча література занадто вбога на росийській Українї. Декільки дрібненьких казочок, котрі можна перелїчити по пальцях, — ото й усе, що можна було дати на читанє нашим дїтям. Такий брак відповідної літератури для дїтей помічав ся всїма й через те останнїми часами, коли почало відроджуватись українське письменство взагалї, почали робитись і перші кроки в тому напрямку, щоб по змозї задовольнити і сю пекучу потребу. Перша ластівка вилетїла з „Світової Зірницї", яка стала випускати щомісячний додаток: „Читайте, дїти!" Але, правду казавши, сїй ластівцї не пощастило: вона вийшла занадто охляла як обсягом, так і змістом, та до всього ще почала переказувати молитви, хоча се й без неї добре робить ся по церковно-приходських школах.

Не до рівнї їй народилась бібліотека „Молодість", котру взяв ся редаґувати відомий письменник Б. Грінченко. Взагалї

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

про перші три книжки сієї бібліотеки можна сказати, що видані вони дуже чепурно, на гарному папері, коштують дешево, написані дуже доброю, зрозумілою чистою мовою. Особливо увагу звертає на себе другий том „Народні казки.“ Вони росказані так просто й цікаво, що навіть дітей ледві-ледві знайомих з українською мовою не можна одірвати від книжки. Тай упорядковані вони з великою умілостю й здебільшого варіянти вибрані такі, яких не зустрівається ся у росийських народніх казках: українські значно глибші, поетичнійші і з більш цікавою фабулою. Хоча правду казати, де-які казочки доводило ся чути в кращих варіянтах (напр. „Колобок“), але се не зменшує коштовности книжки. Не зменшує її навіть і те, що у ній де-не-де трапляють ся москалізми, бо, хоча вони трохи й псують мову, але через те для наших „руссіфіцірованних“ дітей книжка стає більш зрозуміла.

Дуже гарне вражіннє робить і третій том: „Пригоди Тома Сойєра“. Тільки ж ся повість рік тому вийшла на українській мові у Львові, в досить добрім перекладі Панкевича, і ми думаємо, що далеко потрібніще перекладати річи ще не перекладені, ніж давати паралєльні видання вже перекладеного. Певне, переклад д. Загірньої для дітей з росийської України буде зрозумілійший, а ціни львівських видань, через мито та пересилку в Росії збільшають ся дуже значно, і в порівнянню з ціною львівського видання вид. д. Грінченка вийшло значно дешевше, — та про те може було б таки ліпше збогатити нашу літературу перекладом якоїсь иньшої книжки.

Про першу ж книжку бібліотеки „Казки Андерсена“ мусимо завважити де-що иньше. На нашу думку з великого числа творів такого всесьвітнього казкаря, як Андерсен, можна було б користатись значно кращим, більш відповідним для дитячого розуміння матеріялом, ніж той, який вибрала д-ка Загірня. Й справді, казки підобрані якось невдало й безсістемно; здебільшого з філософським, абстрактним змістом, і наче навмисне так, щоб їх не зрозуміли дїти. Вкажемо, наприклад, хоча б на першу: „Соловейко“. Се оповіданнє-фелєтон на зразок Дорошевичових, з того типу казок, що звичайно звуть ся „казками для дорослих.“ І не то що для дітей, навіть для дорослих, незнайомих з сучасними Андерсенови історичними обставинами, казка залишить ся не зрозумілою. Теж слід зазначити й про деякі инші казочки, принаймні про „Дзвін“, де опріч змісту й багатьох виразів зовсім не можуть зрозуміти дїти. Хоча б, напр. таких: „Сову вважають за емблєму розуму;“... „Усе велике та прекрасне завсігди буває з правого боку“(?); ...„Хлопці... обнялися в сьому величезному храмі природи й поезії“, „конфірмація“ т. и.

Инші казочки, хоча й значно зрозумілїші, але теж вибрані не зовсім доладно. Деякі малюють такі обставини життя, котрі зовсім не відомі нашим дітям („Шийка з пляшки“, „Русалочка“),

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

де-які навіть а-моральні по змісту, наприклад „Погане каченя“, де просто зазначаєть ся перевага „білої кости“ над „чорною“ (стор. 146: „Дарма що побачив світа в качиному гнізді, аби вилупитися з лебедячого яйця“...).

Через те, нам здаєть ся, що не варто було становити такої книжки першим томом дитячої бібліотеки. Бо рівняючи зміст другого тома до останніх, не розумієш, на який зріст читачів рахує бібліотека. Коли дивитись на I том, то думаєть ся, що бібліотека має на метї більш-менш дорослих підлїтків: том II написаний зовсім для малих дїтей; III-й для дїтей середнього зросту. То й виходить якась плутанина.

Нарештї мусимо зазначити, що не варто було б видавати дитячих книжок таких великих і через те — коштовних. Бо й справдї, не можна рахувати лише на більш-менш заможну українську інтелїґенцію, треба ж звертати увагу й на селянських дїтей. Через те було б краще розпочати дешеву дитячу бібліотечку, по 3—5 коп. за брошурку. Тодї, звичайно, книжка швидче б пішла на село. А то ж чи багато з селян згодить ся віддати 65 копійок за казки, або 80 за „Сойєра“, хоча б він і вважав такі книжки за найкращий подарунок своїй дитинї?!

В. К.

В. Чіріков. *Євреї (пьеса на 4 дії)*. В перекладі Леонида Пахаревського. З передмовою Сім. Петлюри „Уваги про завдання українського театру“. У Київі, 1907, I—XVIII, 1—90. т. вел. 16⁰. Цїна 25 к.

Про саму пєсу Чірикова не говоритимемо, — нас цїкавить зараз тільки український її переклад, зроблений д. Пахаревським. Переклад сей добрий, гарною, доволї чистою мовою, крім деяких дрібниць, яких не бажало б ся бачити в нашій мові, напр. „благодїтельство“ (добродїйство) (стр. 28) „дома ти напевне рахуєшся з батьками“, (стр. 32) — се російське „считаєшься“, — треба б: „на батьків зважаєш“; „з цею дрібницею навіть соромно рахуватися“ (стр. 33) — те саме; „самолюбіе“ (самолюбство); „тепер Дрейфуса скінчено“ (стр. 43), „мешканцї“ (43, 44, 47) „Люде дуже люблять перебіратись (стр. 43 і 44) на нові кватири“ — се б значило: переодягатись, а треба: переїздити, і „на новій кватирі можливо жити“ — там можна жити, „також“ (44) зам. „так само;“ „дуже легко відносилась до вашого чуття“ (стр. 54) — російський вираз, — по українському треба б сказати: „байдужа була“; „сльози повинна ховати (54) — зам. „треба;“ „підводять її вверх (55) — „підводити“ само вже означає, що вгору (не „в верх“), а не до низу, а в сьому місцї, здаєть ся, краще було б просто підіймають; „сьому так і повинно бути“ (58) — зам. „це так“... „Безумовно, що я“ (58), — зам. „певно, безперечно“. Д. Пахаревський часто уживає „менї не відомо“ зам. „я не знаю“: „тоді менї зовсім не відомо“ (стр. 58); „менї не відомо. Нїчого менї не відомо“ (стр. 78);-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„ставні“ (разів кілька) по українськи буде „віконниці„, „освіт заходу сонця“ (76)—„відблиск до сонця, що вже закочуєть ся“, „опалок свічки“ — „недогарок“, „спинилась видом до юрби“,—„стала, лицем до юрби“. Оце мало не все, що можна було б зауважити в перекладі.

В передмові до перекладу Л. Пахаревського д. С. Петлюра зазначує бідність українського репертуару і справедливо вимагає його оновлення. Як на проби такого „нового шляху“, хоч і не все доладні, показує на „Розгардіяш“ і „Скрутну добу“ Кропивницького, „Лихолітте“ Гн. Хоткевича і „Дізгармонії“ В. Винниченка; сюди ж треба залічити „Євреї“ Чірикова. „В інтересах більшої свідомости народніх вкраїнських мас і—перш усього українського пролетаріату, що стоїть один (!) на сторожі розвою цілого нашого народу, треба побажати, щоб українська драма стала драмою боротьби, соціяльних катастроф, революційних конфліктів“, (стр. XVII)... Прилучаючи ся до сього дезідерату, додамо лишень, щоб вона в художницьких образах малювала нам життя усіх верстов українського народу, у всіх проявах його життя.

В. Д.

Михайло Одинокий. *В смутну годину.* (Нарис). Полтава. 1907.

Се слова, віршовані на протязі 26 сторінок, та доглупатись в них якогось змісту рішучо не можна. Більш менш можна зрозуміти тільки отсе: пішов раз д. Одинокий „в суспільний гайок“ (?!) і побачив там гурт, що випивав, сидячи за столиком з фляшками, й провадив балачку „про час важкий для всіх“; присів до сього гурту й він. Слухав доти, доки засвербів язик, тоді почав завдавати ріжні питання одному з добродіїв, що випивали, попрохавши його відповідати йому по українськи. „Чому гіркою жизнь стає“ — питаєть ся траґічно д. Одинокий пана. „Да мнѣ языкъ вашъ не по сердцу“, перебива пан, й далі на цілих сім сторінок тягнеть ся його поганенькими віршами написана промова. „Треба повисилати редакторів крамольних ґазет і буде тихо й гарно“ — кінчає свою промову пан. „И гаразд, що ви не вживаєте української мови“, каже д. Одинокий і знов розпускає губу на тему про українську мову. І так весь час. *М. З.*

Кащенко. *„На руінах старої Січі“.* Полтава. 1907. Виданнє часописи „Рідний Край“. Ч. 5. Стор. 15. Ціна 3 к.

Написано оповіданнє Кащенка в дуже напушеному тоні; богато натяків, та мало думок. Ще змалку, бачите, бажало ся д. Кащенку знати, „через що се люди ніяк не впорядкують ся так, щоб усім було однаково добре жити і всім було вільно, як от уміли порядкувати ся наші Запорожці, у яких не було ні панів, ні мужиків, ні старців, ні дукарів“. Та дивним, як на наші часи, способом заходив ся д. Кащенко здобувати собі се знаннє. „Мов неприкаянний тиняв ся“ він „що літа по запорожських степах, марно сподіваючись знайти у чому небудь одповідь на свої питання“. Та ось одного разу на руінах Січи, на надгробку

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сїрка, мав він привид. Бачив, як руйнували Сїч, а після того почув з могили Сїрка таємний голос: „Ти бачив сам, як все було. Памятай же, що воля наша згинула не через ворогів, а через зраду своїх. І вам, що зараз живете, не буде волї, поки не буде поміж вас згоди і братерства". На сїм видиво скінчило ся, й д. Кащенко, побачивши поранкову зорю, скрикнув: „О, зоре, зоре! Будь ти не щоденною ранковою зорею, а зорею єднання й волї українського люду!" От і все. Написано оповіданнє так не поетично, що й читати важко. Можна тільки дивувати ся, навіщо „Рідний Край" видавав сю книжку. *М. З.*

Р. Оленинъ, *Крестьяне и интеллигенція.* („Русское Богатство", 1907, кн. 1—2).

Характерною рисою усякого громадського руху являєть ся його тенденція індівідуалїзуватись в рамках національности. Чим ширші верстви громадянства сей рух захоплює, чим більша з боку кількости сфера його розповсюдження, тим більш ріжноманїтними і відмінними будуть форми, які прибіратиме він посеред кожної окремої нації. Звичайно висловлене положеннє ілюструєть ся клясовою боротьбою пролєтаріату: клясова боротьба, інтернаціональна по своїй сутї, прибірає ріжні форми в залежности від нації, серед якої їй доводить ся розвиватись. Але найкращою ілюстрацією до сього — на нашу думку—може послужити визвольний рух, який за останнї 2—3 роки ярким полумям охопив усю нашу країну. Всеросійський по своєму змістови, сей рух являєть ся глубоко національним з боку форм, в які він вилив ся в межах тої чи иншої із численних націй, які населяють Росію. Так форми визвольного руху в Польщі не мають нїчого спільного з формами, які прибрав сей самий рух на Кавказї; останнї, в свою чергу, цїлком відріжняють ся від форм визвольного руху в Надбалтийщинї і т. д.

Український народ через свою розмірно малу національну сьвідомість займає одно із останнїх місць з погляду індівідуально-національних форм визвольного руху. Форми, в які вилив ся визвольний рух на Вкраїнї, не мають такого виразного національного характеру, як от прим. сьвіжий іще в памяти селянський рух в Гурії, аґрарні розрухи в центральних ґубернїях або антіклєрікальний та антібаронський рух в Надбалтийщинї. Розрухи, які відбувались у нас, головним чином являлись відгомоном того, що робилось „у людей", і Українцї лише в дуже слабій мірі закрашували їх в національний кольор. Але не треба також занадто зменьшувати значіннє національного елєменту при розгляданнї форм визвольного руху на Вкраїнї; коли сей елємент не грав головної ролї, то у всякім разї ним спричиняєть ся богато і богато моментів тих подій, ареною яких являлась і являєть ся Україна.

На превеликий жаль, се питаннє лишаєть ся мало розробленим і в росийській і в нашій українській лїтературі. Ми принаймнї не можемо пригадати працї, яку було б присьвячено розгляданню

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сього питання власне з зазначеного погляду. Ось через що стаття д. Оленина повинна спинити на собі увагу всіх, хто цікавить ся питанням про ролю національного елемента у визвольних змаганнях українського народу. Властиво стаття д. Оленина мало дає безпосередньо по нашому питанню: автора головним чином цікавить роля інтеліґенції у визвольнім рухови на Вкраїні. Крім того оскільки се можна зрозуміти із слів автора, він ставить ся неґативно до національної сьвідомости Українців. Але згадана стаття дає дуже богато цінних фактичних матеріалів, які можна було б використувати в указанім нами напрямі.

Не беручи на себе такого важкого завдання, ми тільки обмежимось тим, що подамо зміст цікавої праці д. Оленина, при чім разом з сим попробуємо поправити де-які хиби та помилки, в які - часом мимоволі, а часом і сьвідомо впада наш автор.

Коли прихильникам старого ладу доводить ся висловлювати свої погляди на причини і умови, російського т. з. визвольного руху, вони вічно бубонять одні й ті ж шаблонові фрази: „Се революціонери винуваті, се крамольна інтеліґенція, се зловредні аґітатори"... Се ж саме можна почути й тоді, коли питанне торкаєть ся визвольного руху на Вкраїні: „Малороси — о, се народ добрий, тихий, покірний, смирний — кажуть „охранителі"; — як би не зловредна аґітація „неблагонадьожних елементів" — студентів, революціонерів, інтеліґентів, тоді все у нас було б тихо і мирно"... Оскільки такий погляд являєть ся короткозорим і безглуздим, показало саме життє. Не вважаючи на тисячі інтеліґентів — розстріляних, повішаних, заслaних в каторгу та в сибірські тундри, посажених в кріпости і вязниці — нїякого „успокоєнія" ще й доси нема. Ясно, що дїло не в інтеліґенції, а в причинах, які лежать далеко глубше, в умовах життя самого народу.

Хоча сей останнїй висновок і суперечить теорії про волю особи в історії, але д. Оленин, яко добросовісний розвідувач, залишає на боці свої сімпатії й антіпатії; і тримаєть ся реального ґрунту. Автор користуєть ся богатим запасом особистих спостережень що до характеру і форм визвольного руху на Вкраїні, властиво в Київщині і Полтавщині, і сї спостереження приводять його до непорушного висновку, що інтеліґенції доводить ся відгравати скорійше службову, анїж домінуючу ролю. Обєктивні умови істнування українського селянства — страшенне безземелле, безправє і над усе національний гнїт — краще всякої аґітації щодня, що-хвилини тисячами голосів кричали, що далї так жити не можна. В сфері економіки контраст між десятками тисяч десятин Кочубеїв, Бранїцких і инших великих земельних власників з одного боку і між кількасажньовими наділами селян з другого був настільки різкий, що не треба було нїякого втручання інтеліґенції, щоб показати селянинови, з якого боку йде лихо. Селяне самі дуже добре се знали, і доказом сього можуть послу-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

жити полтавські та харківські земельні розрухи лїтом 1902 року і безлїч инших дрібнїйших селянських виступів, якими так богаті часи 1902 — 1905 рр. Та й не могли селяне не розуміти джерела своїх бід. „Коли взяти Полтавську ґубернїю, одно із огнищ селянського руху — каже д. Оленин (кн. I, ст. 248) — то побачимо, що сливе 75% селянських господарств находять ся тут в становищи напівголодного істнування; господарства сї не забезпечені власним хлїбом і находять ся в прямій залежности від стороннїх заробітків, які при браку на місцї постійних промислів носять випадковий характер. Прямим наслїдком такого економічного становища селянської маси явилась атмосфера злоби та незадоволення, яка усе штовхала селян на шлях протеста і боротьби. Тиша, яка панувала по селах і хуторах Полтавщини до масових селянських розрухів, була тишою перед хуртовиною і перші стихійні вибухи в Костянтиноградськім та Полтавськім повітах зразу ж викликали загальне зворушенне по всїй ґубернії. В Лубенськім повітї напр. селяне насторожились та чекали, що ось приїдуть „студенти“ і почнуть дїлити панську землю, а в сусїднїм Лохвицькім повітї в деяких селах було обібрано спеціальних ходоків для подорожі на місця розрухів, щоб довідавшись, як там пішло дїло, самим розпочати подїл панської землї“. Таких фактів в статї д. Оленина безлїч, та наводити їх всїх — річ цїлком зайва, бо вже із наведеної цітати можна передсьвідчитись, що селяне нїякої економічної аґітації не потрібували. Єдине, чим обмежувала ся роля інтелїґенції, се формулованнє домаганнь селянства та наданнє рухови більш культурних форм, бо форми, в які виливалось селянське горе, часто відповідали страшенно низькому культурному рівню селян, через що не завжди одержувались бажані наслїдки.

Цїлком инакше стояла справа в сфері полїтичній. Коли в сфері економічній роля інтелїґенції була чисто-службова, то в справі розвитку полїтичної сьвідомости українського селянства довело ся відіграти не малу ролю. Правда, не треба збільшувати сїєї ролї, бо і тут народ ішов своїми нїкому крім його самого невідомими шляхами. Той факт, що селянство позбавлено усяких, навіть самих елементарних людських прав, факти безперервного знущання усякого „начальства“ над тим, що найдорожше і наймилїйше українському селянинови, — все се не могло не викликати обуренння та незадоволенння. Нездоволенне з початку було глухе, воно не прибірало собі певних форм, але треба було з'явитись якому-небудь околишньому товчку — і незадоволенне із глухого могло стати явним, із безформного могло повернутись у сьвідомий, могутнїй народнїй рух. Ролю такого товчка заграла росийсько-японська війна. Антінародній характер сїєї безглуздої вигадки бюрократії був на стільки очевидний, що у селян наче полуда упала з очей... Селяни з захопленнєм стежили за ходою воєнних подій. Безумовно вони жадали перемоги росийської зброї

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і слїпо вірили усїм запевненням псевдо-патріотичних листків. Але коли катастрофа стала наступати за катастрофою, коли події стали появлятись одна за другою і перед селянами розкрились болячки бюрократії, тодї розпочала ся безмилосердна критика усього бюрократичного механїзму. Із богатого фактичного матеріялу, якого надає д. Оленин для ілюстрації еволюції полїтичної сьвідомости українського селянства, заслугує уваги факт відношення селян до патріотичних листків. „З початку війни—пише автор (кн. II, ст. 137) — селяне читали сї листки з великою побожністю і вірили усїм запевненням про воєнну могутність Росії і т. и.; дякуючи традиційним патріотичним тенденціям селянина, він не припускав можливости несприяючого кінця війни. В ті часи суперечатись з селянином або доводити протилежне було не тільки даремно, а і досить небезпечно. Але промайнули Тюренчен, Вафангоу, Ляоян, упав Порт-Артур, знищено росийський флот — селянин по старому з великою цїкавістю читав патріотичні листки, може в душі ще жевріла слаба надїя, але колишня віра в заяви ґазетки вже зникла без слїду: її замінив український скептицизм. Були такі цїкаві факти — каже далї автор, — що читають селяне напр. „Русское Чтеніе“ і критикуючи його заяви мало не на кожнім кроцї самостійно доходять до ідей конституціоналїзму, особливо в сфері фінансів та контроля“. Другий цїкавий факт, який яскраво ілюструє самостійний характер утворення народного сьвітогляду, торкаєть ся епохи „довѣрія“, епохи т. з. „весни“, коли першу скрипку в опозіційнім оркестрі грали лїберальні земцї. В одній із селянських дрібних громад Миргородського повіту, в Полтавщинї, загальне зібранє членів приєдналось до резолюції земців 6 ноября і послало відповідну заяву, здаєть ся, до голови комітету мінїстрів. Така екстраординарна подія викликала присилку для ревізії ґубернаторського чиновника, який надумав проекзаменувати селян, щоб виявити вплив аґітаторів. Яке ж велике було його здивуванне, коли селяне виявили повну сьвідомість в питаннях конституціоналїзму. Колишнїй полтавський ґубернатор кн. Урусов частенько робив такі слїдства, але бажаних наслїдків вони не давали.

Із наведених фактів — їх в статї д. Оленина цїла низка — можна переконатись, що і в справі утворення полїтичного сьвітогляду український народ вніс богато свого власного, індівідуального. Правда, в сїй сфері економічній, коли в справі земельній примусове одібранне зустрічало в широких масах найгорячїше співчуттє, то в справі полїтичного перебудования нашої країни творчість народня не йшла далї обурення проти бюрократії, не торкаючись фундаменту, основи сучасного полїтичного ладу. Сей факт — на думку автора — можна пояснити тим, що на Вкраїнї монархізм, не вважаючи на більш пізну появу його на історичній сценї, пустив глубоке корінне. Причини сього незрозумілого явища автор бачить в тому, що певні акти

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ассоціюють ся в уяві маси з особою монарха. Так визволеннє від кріпацтва розумілось селянською масою виключно, як акт монаршої волї, і дуже мало звязувалось з дійсними економічними та політичними його підвалинами. Від сього вже дуже легко було вирозуміти до другого подібного акту, наслідком якого повинно було явитись тепер вже цілковите визволеннє селянства. Таким чином в сьвітогляді селянства виник якийсь чудний звязок між соціальним радикалізмом з одного боку та політичним консерватизмом з другого...

Коли звернемось тепер до ролї інтелїґенції в справі утворення політичного сьвітогляду українського селянства, то й тут побачимо, що інтелїґенції більше доводилось пристосовувати свої ідеали до псіхольогії мас, а не навпаки. Пропаґанда республїканських ідей користувалась дуже малою популярністю. Із богатьох фактів, які наводить автор, видко, що навіть революційні орґанізації, найбільш консеквентні і щирі в своїй дїяльности, примушені були не тільки не висовувати тих пунктів своїх проґрам, де говорить ся про республїку, а навіть замовчувати їх. Коли-ж хто будь наважував ся отверто виступати перед „сїрою“ масою з такими покликами, то, дуже часто се давало цілком неґативні наслїдки. Так автор разказує, що коли в одно село, де якийсь заїзжий аґітатор викладав на мітінгу республїканські ідеї, незабаром після того приїхав популярний орґанізатор селянської спілки, то на сход, скликаний орґанізатором, явив ся якийсь велетень-селянин з спеціальною метою: як що проти царя, то вбити орґанізатора (I, 262). Другий випадок, де через слово „республїка“ не було принято постанову про скликаннє установчих зборів, мав місце в Полтаві. Там на нарадї селян при Полтавській Земській Управі голова управи д. Є. Ганько перед голосуваннєм питаннє про потребу скликання установчих зборів звернув ся до селян з такими словами: „Знайте, що установчі збори можуть завести республїку“. Після сих слів резолюцію про потребу скликання У. З. було одкинено (II, 158).

Таким чином автор приходить до переконання, що суть визвольного руху на Вкраїні була утворена власними силами народу, без жадної ініціативи „аґітаторів“, і саме більше, що лишалось робити інтелїґенції, се надавати сьому змістови відповідні форми, при чім навіть ся скромна роля з ріжних причин не завжди виконувалась нею. І не можна не погодитись з автором, бо инакше довело ся-б стати на точку погляду прихильників старого ладу, що революцію творять революціонери, а не навпаки.

Шкода тільки, що автор занадто іґнорує ролю національного елєменту в визвольнім рухови на Вкраїні, і не тільки іґнорує, а навіть цілком відмовляє його. Остання обставина часом приводить автора до фактичних помилок. Так на ст. 264 (I) автор пише: „До самих останніх часів ідеї національного відро-

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дження та емансіпації української мови були достоянієм інтеліґенції; співчутє народу сій боротьбі було дуже слабе; виявлялось навіть неґативне відношенне“... В другім місці (II, 157) автор каже: „Із заходів внести поправки місцевого характеру в програму селянської спілки зазначу пропозіцію ґрупи полтавських українських інтеліґентів включити домаганнє автономії України. Але успіх сієї пропозіції був досить сумнівний. Так, на нараді селян делеґатів, посланих в Полтаву для участи в аґрарній нараді економічної ради ґубернського земства, чулись голоси проти сього домагання. Потім на місцях треба було богатьох пояснень, і все-ж на селян се домаганнє особливого вражіння не зробило і їх готовість обстоювати його не могла бути певна“...

Звідки автор взяв сї відомости — він не каже. Очевидно се особисті спостереження. Але особистих спостережень за мало для розвязання такого складного питання, як національна сьвідомість українського народу. Надто загально відомі обєктивні факти сьвідчать як-раз протилежне. Залишаючи наведені вище заяви на сумлінї автора, ми лише скажемо, що в таких питаннях треба дуже і дуже обережно прислухатись до всяких субєктивних висновків, бо се шлях дуже слизький.. *М. Гехтер.*

Книжки надіслані до редакції.

Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Р. 1907. В. I. ч. 29. Ст. 52, 8⁰.

Двоножний зьвір. Образок із житя зьвірят і ростин. I. Б. Виданє руского товариства педаґоґічного ч. 120. Львів, 1906. Ст. 59,8⁰.

М. А. Бакунїн. Революційний катехізм. Переклав О. Назарук. Львів, 1907. Ст. 15,8⁰. Цїна 20 сот.

Іван Данилів Осадчук. Весняні цьвіти. Посмертна збірка поезий з біоґрафією автора. Видав Тарас Вірний. Перший випуск. Перемишль, 1907. Ст. 48,8⁰.

Складанка. Видавництво Т-ва „Просьвіта“, ч. 319. Львів, 1907. Ст. 23, цїна 20 сотиків.

Зміст. Дещо з житя муравлїв, Вол. Ґериновича; Харитя, Мих. Коцюбинського; Пригода Дионизия Сиракузкого, Григ. Коваленка.

Воскресла Україна! Збірка, Видавництва Т-ва „Просьвіта“, ч. 322. Львів, 1907. Цїна 40 сот.

Зміст. Воскресла Україна, Осипа Маковея: За що?, оповіданє Богдана Л-го; Сільські знахорі та баби-шептухи, за М. Левицьким подав Є. О.; Отаман, поезія А. Бобенка; Як наші ратують, Жарт за Раєвським. 3 ілюстрації.

Михайло Одинокий. Збірник творів, т. II, Промінь надії на інше життя. Полтава. 1907, ст. 305,8⁰. Цїна 75 коп.

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Промова посла о. Т. Богачевського в справі зміни закона о галицькій Краєвій раді шкільній, виголошена на засіданю галицького Сойму дня 27 лютого, 1907. Накладом редакції „Діла". Львів, 1907. Ст. 22,8⁰.

М. Твен. Пригоди Тома Сойєра. Переклала М. Загірня. Бібліотека „Молодість". Редактує Б. Грінченко. т. III. У Київі, 1907. Ст. 295, ціна 80 коп.

Б. Грінченко. Якої нам треба школи. Видання друге, з додатками. У Київі, 1907. Ст. 24, 8⁰. Ціна 4 коп.

Одчот українського товариства „Просвіта" в Одессі за 1906 рік. Одесса, 1907. Ст. 34, 8⁰.

Андрій Конощенко. Українські пісні з нотами, третя сотня. Видавництво „Вік". У Київі, 1907. Ст. 120+IV, 8⁰. Ціна 20 коп.

Проповѣди на свята и недѣлѣ цѣлого року. Написав Петро Бѣлиньскій. Часть трета. Жовква, 1907. Ст. 238, 8⁰. Ціна 3 кор.

Іржавець, поема Тараса Шевченка. Замітки Сидора Єлюка. Львів, 1904 (вийшло 1907!) Накладом А. Хойнацкого, Ст. 38. Ціна 25 сот.

Поезії Осипа Юрия Федьковича. З передмовою д-ра Дениса Лукіяновича. Вибір з першого повного виданя для ужитку молодежи зладив Іл. Кокорудз. У Львові, 1907. Ст. (портрет)+XLIII +410+V, 8⁰.

М. Павлик. Михайло Драгоманів і его роля в розвою України. Львів, 1907. Ст. 91, 8⁰. Ціна 50 сот.

Грицько Шерстюк. Коротка українська граматика для школи. Частина перша. Видавництво „Український учитель" № 1. Полтава, 1907. Ст. 64, 8⁰. Ціна 20 коп.

Запорожські вольности. Написав М. Комарь. Видання товариства „Просвіта" в Одессі. № 1. Одесса, 1907. Ст. 40, 8. Ціна 10 коп.

Чим шкодять нам Євреї? За другими переказав Гр. Сьогобочній. Київ, 1907. Ст. 19, 16, Ціна 3 коп.

Др. Кирило Студинський. До історії взаємин Галичини з Україною. Львів, 1906. Ст. 24, 8⁰.

СПРОСТОВАННЯ.

В IV кн. Л.-Н. В. на 154 ст. видрук: З ЛЕОНАРДІ — треба З ЛЕОПАРДІ.

„ „ „ „ „ „ 179 „ в 21 ряд. з низу видр.: лїтери 5 — треба: лїтери ґ.

„ V „ „ „ „ 258 „ „ 8 „ з низу видр.: подібні — треба: побідні.

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Всякі видання

Української видавничої спілки у Львові

й

Наукового товариства ім. Шевченка

можна виписувати через контору Літературно-Наукового Вістника (Київ, Прорізна, 20). Ціни рахуються по 50 коп. за корону.

ВТОРОЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ

Открыта подписка на 1907 годъ

на двухнедѣльный, профессіональный и общественно-политическій журналъ Юга

Народный Учитель

Съ января мѣсяца журналъ будетъ выходить по расширенной программѣ и въ значительно увеличенномъ объемѣ при участіи извѣстныхъ дѣятелей по народному образованію.

Обѣщали свое сотрудничество: **И. П. Бѣлоконскій, В. П. и О. Э. Вахтеровы, Д. И. Дорошенко, Е. А. Звягинцевъ, В. В. Кирьяковъ, А. Б. Петрищевъ, С. Ф. Русова, Г. А. Фальборкъ, В. И. Чарнолускій, Н. В. Чеховъ, П. М. Шестаковъ** и мн. др. Ведутся переговоры и съ другими видными дѣятелями въ этой области.

Каждая книжка журнала будетъ имѣть отъ 24 до 32 страницъ.

Чтобы сдѣлать журналъ доступнымъ каждому учителю, мы рѣшили оставить подписную цѣну прежнюю **два руб. въ годъ съ доставкой и пересылкой.** Допускается разсрочка по полугодіямъ т. е. по 1 руб,

Адресъ редакціи: **Кишиневъ,** редакція журнала **„Народный Учитель“.**

Лицъ, сочувствующихъ нашему изданію, редакція убѣдительно проситъ принять мѣры къ распространенію журнала среди народныхъ учителей Юга.

Generated on 2015-08-09 08:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112109177623
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN